

АННА АНДРЕЕВНА, СЕМЕН ЕГОРОВИЧ

СИДОРОВТАР

ҮЛЭНЭН ДЬОЛЛОММУТ ДЬИЭ КЭРГЭН

ДЬОКУУСКАЙ

2024

УДК 63-05(571.56-22)(092)(082)
ББК 4д(2Рос.Яку-2)я43
У51

Хомуйан онгордулар:

Е.С. Сидоров, Н.С. Сидоров, С.С. Сидоров, А.С. Сидоров

Улэнэн дьолломмут дьизэ кэргэн. Семен Егорович. Анна Андреевна
У51 Сидоровтар / [хомуйан онгордулар: Е. С. Сидоров, Н. С. Сидоров,
С. С. Сидоров]. – Дьокуускай: Сайдам, 2024. – 200 с.
Агентство СІР НБР Саха.

Кинигэбэ Чурапчы улуунун Эрилик Эристиин аатынан кол-
хоз-совхоз бастын үлэһиттэрэ Анна Андреевна, Семен Егорович
Сидоровтар удьуору уһатан, аймаҕы тэһитэн, үлэни өрө тутан
уйгу-быйан, холобур буолар дьонун олохторо дьон ахтытынан
сырдатылынна.

Аабааччы киэн аранатыгар ананар.

УДК 63-05(571.56-22)(092)(082)
ББК 4д(2Рос.Яку-2)я43

© Составление. Сидоров Е.С., Сидоров Н.С., Сидоров С.С., Сидоров А.С., 2024
© Оформление. «Сайдам», 2024

СИДОРОВ СЕМЕН ЕГОРОВИЧ

ХОПТОБЖО ХОЪУУН ҮЛЭНИТЭ, ЧУЛУУ МЕХАНИЗАТОРА

Семен Егорович Сидоров 1938 с. тохсунньу ый 5 күнүгэр, тон мас тосту ыстанар томороон тымныыта түһэн турдабына, Сулбаччыга – Амма Хоптоботуттан төрүттээх аҕа уустарын дьиэ кэргэт-тэригэр күн сириҥ көрбүтэ.

Дьоно эрэйдээхтэр, оболоругар өлүүлээх буоланнар, онтон күрэтэннэр кыһыл оболорун, тымныыны кэрэйбэккэ, биир дойдулаах киһилэригэр Протодьяконов Николай Михайловичка-Чохороонҥо биэрэннэр, Үөһээ, дойдуларыгар уол эбээлээх, эһээтигэр ииттэрэ ытталлар, онон кыра Семен арҕаа Мэлдьэхси Дууранатыгар тиэллэн тахсар. Эһээтэ Посельской Прокопий Павлович диэн Буокай Бэһиэлискэй аҕата этэ, эбээтэ Сивцева Мария Григорьевна хоту Мугудайтан төрүттээбэ, онон уол кинилэргэ иитиллэр. Аҕата Сидоров Егор Прокопьевич 1894 с. төрүүх, кини 1920 с. диэки Сулбаччыга от сии киирэн баран, устанан олохсуйан хаалбыт. Онно, Сэргэ Бэс утары өрүс унуор Харамма-йы диэн сирдээхтэрэ эбитэ үһү.

Ол кэмнэ Федосеевтар, Сидоровтар, Кириллиттэр уо.д.а. диэн-нэр Амма-Хоптоботун үгүс дьонноро, ыаллара Сулбаччыга олорбуттар.

Ийэтэ Сидорова Анастасия Прокопьевна 1897 с. төрүүх Чурапчыттан төрүттээх кыыс эбит. Эдэр ыаллар хаста да оболонон баран-

нар, оёолоро өлөн илэллэр эбит, онтон дьэ Семен төрөөбүтүгэр, ыксаан Мэлдьэхсигэ күрэтэллэр, бэйэлэрэ Сулбаччыга хаалаллар. Сэбиэскэй былаас олохтонон Сулбаччыга бастакы коммунаны тэрийбиттэригэр дьоно онно киирэллэр, ол эрээри, сотору граждaнскaй сэрии сабалaнaн, коммуналaрa ыһыллaн хaалaр.

Онтон 1924 сыллаахха “Тэннэбил” диэн артыал тэриллэр, эдэр дьон үөрүүнү кытта онно киирэллэр. Бастаан артыал, салгыы граждaнскaй сэрии геройа Михайлов-Харачаас аатынан колхоз туруу, бастын үлэнииттэрэ буолбуттара. Абата колхоз хоннуутун чулуу үлэниитэ, ийэтэ бастаан сүөһү көрүүтүгэр, онтон обуруот үлэлэригэр ылсан үлэлээн-хамсаан барбыттара. Ийэтэ Анастасия Прокопьевна дьонго-сэргэбэ аламабай сыһыаннаах, үлэбэ-хамнаска тэрийэр дьобурдаах буолан, кэлин колхоз ферматын сэбиэдиссэийинэн, обуруот биригээдэтин биригэдьииринэн үлэлээбитэ. Билигин Саха сириг улахан суруйааччыта буола үүммүт. Амматтан Миитэрэй Наумов абата Федосий Наумов киинэхэ обуруот биригээдэтигэр чилиэн буолан сылдыбыта, элбэх оҕону, дьону салайан үлэлэппит эбит, Аммаларга үтүөкэн салайааччы буолбут.

Абата Егор Прокопьевич 1944 с. Аба дойду Улуу сэриитигэр ыгырыллан тыыннаах эргиллэн кэлбит. Иккиэн “1941-1945 сс. сэрии кэмигэр килбиэннээх үлэлэрин иһин” мэтээлинэн наҕараадаламмыттар. 1948 с. дойдуларыгар Чурапчыга тахсыбыттар, онтон пенсияба тахсан бараннар 1958 с. эргин Мэлдьэхсигэ Дууранаба тийэн олобутттар, ол бириэмэлэргэ Дуурана бааһыналара оҕоһуллууларын көрбүттэр эбит. Абата 1962 сыллаахха, оттон ийэтэ 1968 сыллаахха бу орто дойду олобутттан арахсыбыттар.

Сидоров С.Е. эбээлээх эһээтигэр Посельскайдарга иитиллибит буолан, оҕо сааһа барыта Мэлдьэхсигэ Дууранаба, ол эргин алаастарынан, сыһыыларынан, Куохара үрэбинэн сүүрэн-көтөн, оёолордуун оонньоон, үлэлээн-хамсаан ааспыта. Мэлдьэхси дьонун, ыччаттарын кытта алтыһан, добордоһон бииргэ улааппыта. Онон, Мэлдьэхсини бэйэтин дойдутунан, үөскээбит, үүммүт төрүт уйатынан аабара оруннаах.

Семен Егорович аан бастакы колхоз үлэтигэр-хамнаһыгар колхозтаах буолан үлэлээбитэ. Мэлдьэхси Ханнайыкы, Дуурана, Таппалаах сүөһүнү көрөр фермаларыгар икки оҕус уонна биир ат көмөлөрүнэн фермаба от тийээччинэн сабалаабыта. Оччолорго үлэниит дохуотун үлэ күнүнэн аахсара. От тийээччи сыарбатыгар үс центнер оту батарыхаах, онон тийэиллибит отторо балачча улахан буолара. Суол-иис куһабаана, алаастар сыырдар үрдүктэрэ биир улахан харгыс буолара. Семен оҕунун былабалара тостон диэн, урабас төрүт быата быстан диэн эрэй бөбөтүн көрсөрө, тоноро-хатара. Хата, эһээтэ мас ууһа буолан, онно сыстан, кыра эрдэбиттэн маһынан уһана үөрэммитэ абырыба, барытын бэйэ-

тэ онгостон, ситэрэн, бэрийэн иһэрэ. Биирдэ даһаны сүөһүлэрин ото суох хаалларбакка, хоргуппакка кыстатара.

Сайынын от үлэтигэр үлэлээн оту мунньууттан саһалаан, илиинэн от охсооччунан, от кэбиһиитигэр, кыдаһаһытынан тийэй үүнэн тахсыбыта. Быһаччыта колхозка хонуу үлэлэрин барытын толоро.

Онтон Мэлдьэхси Аччыгый алаһыгар тутуу үлэтигэр ылбыттара. Бөһүөлэккэ бастакы электростанция турар дьиэтин онгорууга үлэлэспитэ. Тапталлаах ферматыгар санга улахан хотон онгоруутугар Еремеев Ньюкулай-Тохтой, Тарабукин Ньюкулай-Тоох, Посельской Охонооһой-Хара Бытык, Тарабукин Сэмэн-Албан Аат, Спиридонов Харитон диэн Мэлдьэхси чулуу, үлэбэ уопуттаах, кыайыгас-хотугас, эдэр дьону үчүгэйгэ, кэрэбэ эрэ үөрэтэр колхоз хоһуун дьоннорун-уустарын кытта бииргэ үлэлэспитин олус астына, дуоһуйа ахтар. Кинилэртэн үлэбэ элбэххэ үөрэммитим диир.

1958 с. Мэлдьэхсигэ ыччат тутуутун биригээдэтин тэрийбиттэрэ. Онно Корякин Николай Васильевич, Далбаев Дмитрий Лукич, Сидоров Семен Егорович, Осипов Петр уонна Кириллин Андрей Тимофеевич буоланнар үлэлээбиттэрэ. Собуруу Мэлдьэхси Чапчылыһаныгар хоно сылдьан, Хадаар кырыс үрэбин халдыытыгар Сурулдьунна кэлэн үлэлиилэр эбит. Оччолорго санга Эрилик-Эристиин аатынан колхоз, Сурулдьунна пилорама туруоран, дьиэ-уот тутарга тутуу маһа бэлэмнээһинигэр улахан база – дэлээнэ тэриммитэ. Онно Мэлдьэхси биригээдэтин уолаттара пилорама туруохтаах дьааматын хаһаннар, ытыыстаан пилораманы бэйэтин туруорбуттар, рельсэлэрин тэлгэппиттэр. Ол кэнниттэн аны үлэһиттэргэ анаан 7х8-таах сынньанар, олорор дьиэлэрин онгорон биэрбиттэр. Салгыы 1959 с. Дирингэ кэлэннэр Үөһээ Хоптобоҕо-Чычааска икки иккилии квартиралаах уопсай дьиэлэри туппуттар, ол дьиэлэргэ кэлин колхоз хонтуората, аптека дьиэтэ буолан үлэли сылдыбыттара, биирэ билигин да баар.

1959-1960 сс. диэки илин, Чычаас күөлүн үрдүнэн, сельхоз мастарыскайын онгорууга үлэлэспит. Сэмэннээх Сурулдьунна тутууга үлэли сылдьан, эдэрдэрэ бэрт буоллаба, булка баҕа бөбөтө, инньэ гынан, табаарыһа Кириллин Өндөрөйдүүн Хайахсыт Майы күөлүгэр тийэн куска хонолор эбит, иккиэн тус-туһунан дурда онгостон хонолоро үһү. Ол сытан, түүнүн тымныйдаһына, хаһытаан: “Өндөрөөй, тоннун дуо? Уот оттон ирэбит дуо?” – диэтэбинэ, киһитэ: “Суох, тонмотум!” – диэн, akkaастан кээһэрэ үһү, уот отунуон сүрүбүлдүүхтиир буоллаба дии. Ол курдук хас да күн хоммуттар, син кус өлөрбүттэр. Кэлин Өндөрөйө: “Атабым ыалдыар”, – диир буолбут. Онто бэргээн, кэлин содьорон буолан хаалбыта. Өсөһөн, били куска, атаба тоһо-тоһо сытар эбит. Уонна кистээн: “Үчүгэйбин, тонмоппун диирим”, – диэн кэлин этэрэ үһү.

Сэмэн ити кэмнэртэн ылата тиехиньикэбэ сыстыан, тракторист буолуон баҕата биллэн барбыт. Ол эрэри, ханна, хайдах тийэн үөрэниэн кыайан тобулбакка сырыттабына, биирдэ ман-нык тобоос түбэспитэ.

1960 с. улахан кураан буолбута. Эрилик-Эристиин аатынан колхоз дьоно өрүскэ – Покровской Төхтүрүгэр сир анатан киирэн оттообуттар, онно Сэмэн эмиэ киирсбит. Оттоон бүтэн, күһүөрү сүөһүлэр кыстыыр хотоннорун тутуугулар үлэлии сырыттахарына биир күн колхоз председатэлэ Яковлев Марк Романович тийэн кэлбит. Үлэни-хамнаһы билсэн баран Сэмэннэ туһаайан: “Эн кыһын манна кыстыы хаалабын”, – диэбит, ону Сэмэн толло-толло эппит: “Тракторист буолуохпун баҕарабын, үөрэниэм этэ”, – диир. Марк ону истэн баран, колхозка аһыллар трактористар курстарыгар баҕалаах уолаттары хомуйа сылдыалларынан сибээстээн сөбүлэспит. Онон Сэмэн Аллараа Бэстээххэ тийэн, комбикорм тийэр массыналарга куруустаһан баран, салгы дойдутугар Дирингэ тийэн кэлэр.

Күһүн трактористар курстарын аһы саҕана колхозтаах ыччаты талыга элбэх киһилээх, улахан былдыаһыктаах кункурус буолбут. Быһаарар хамыһыйаҕа колхоз салалтата бэйэлэринэн олобутттар. Сэмэн учарата кэлбитигэр, председатель Марк Романович: “Үлэлиэм диигин дуо?” – диэн ыйытааччы буолбут, Сэмэн толлубут, ол да буоллар эр хаанын ылынан: “Ыллаххытына үлэлиэм этэ”, – диэн эппиэттиир. Сөбүлэспиттэр, ылыллыбыт.

Дирингэ аһыллыбыт трактористары бэлэмниир бастакы курс учууталынан, бу иннинэ Чурапчыга МТС тэрилтэтигэр үлэлии сылдыбыт, биир дойдулаахтара Пестерев Кирилл Николаевич буолбута.

Трактористар курстарын бастакы үөрэнээччилэринэн: Сидоров Семен Егорович, Корякин Василий Николаевич-Лейтенант, Васильев Дмитрий Егорович 2-Тоокко, Тарабукин Николай Ильич-Сталин, Тарабукин Иван Елисеевич, Толстоухов Николай Николаевич, Лукин Дмитрий Константинович, Никонов Василий, Карпов Иван Ильич-Сапчаас, Саввин Василий, Софронов Тит, Никитин Семен, Михайлов Николай, Цыкунов Захар, Яковлев Иван – колхоз түөрт нэһилиэктэриттэн мустан үөрэммиттэрэ. Саас праваҕа туттарсарыгар үлэлии сылдыааччылартан Кузьмин Роман Чакыртан, Яковлев Мэхээлэ Хайахсыттан, Кузьмин Егор Хадаартан кэлэннэр, бииргэ экзамен туттарбытттар. Бу дьоннор бука бары пенсияҕа тахсыахтарыгар диэри дойдуларыгар таһаарыылаахтык, үтүө суобастаахтык үлэлээн ааспыттара. Үгүстэрэ үрдүк аакка-суолга, чиэскэ-бочуокка, наһараадаҕа тиксибиттэрэ. Бу кэнниттэн Пестерев Кирилл Николаевич икки сыл устата олохтоох, колхозтаах ыччаттары тракторга үөрэтэн баран, салгы оскуола оҕолорун үөрэтиигэ көспүтэ. Олохтоох ыччаттары мис-

тэтигэр техникаға үөрэтии — бу оройуонга сана хамсааһын этэ, баҕар республикаға да буолуо.

1963 сыллаахха Семен Егоровичка, дьэ, сана ДТ-54 тракторы, колхозун салалтата туттарар. Ол сыл Хоптоболоор Соморсунна — Аммаға “Оһохтоох” дьэн сиргэ от сии, кыстыы киирэллэр. От таһааччынан Сэмэни эмиэ киллэрэллэр. Манна олон кини аан бастаан трактор от анньар вилкатын онорон боруобалаабыт, эрдэ Таатталар онорбуттарын билэр эбит, ону үтүгүннэрэ сатаабыт, кэлин онтун тупсаран испит. Соһо сылдьан оту астаран үлэлээтэбин айы итэбэһин булан, бэйэтэ көннөрөн, саналы онорон иһэр эбит, мас үлэтигэр сыһыана, ууһа онно эмиэ абыраабыт. Онон Эриликтэргэ кэбиһиилээх оту астаран соһон аҕалар биилкэни Семен Егорович аан бастаан бэйэтэ оностон туһаммыт киһинэн буолар, онтон кэлин анал тутуу биригээдэлэринэн, уустарынан онотторор буолбуттара.

Сэмэн Сидоров ДТ-54, ДТ-75 тракторынан Бэрэ, Мэнгири, Халааны, Нуотара үрэгиттэн тийэ элбэхтэ оту астаран таһара. Оннообор тракторынан иккилии биилкэни тэнинэн соһуталы сылдьыбыта. Ыраах сиргэ элбэх буолан аргыстаһан сылдьаллара, хардарыта көмөлөсүһүү даһаны элбэх буолара. Бииргэ үлэлээбит уолаттарын: Божедонов Костяны-Уолчааны, Петров Василийы-Далла Хараны, Смирников Афоняны, Посельской Костяны-Модун Моойу, Посельской Баасканы-Саабаны у.д.а. олус күндүтүк ахтар, саныыр. Хоптобо нэһилиэгэр аан бастаан Исаков от кэбиһэр агрегатын эмиэ кини оностон үлэлээбитэ. От үлэтигэр кэбиһии тракторынан наар кинини үлэлэтэллэрэ, звеньевод эмиэ буолара. Кини звенота оту оттооһун декадатаабы куоталаһыларга үгүстүк кыайан, колхоз-совхоз харчынан бириэмийэлэринэн, убаһанан бэлиэтэнэр этэ.

Оҕолор, үлэһиттэр кини звенотугар чилиэн буоларга баһаран туран суруйтараллара, конкурс үөскүүрэ. Звено оттуур ходуһаларынан улахан алаастарыгар, киэн сабадайдарга томтор сирдэринэн кэбиһиилээх оттору таһааран чөмөхтөөн сүөкүүргэ анаан, постоянной турар остуолба күрүүлэри (бүтэйдэри) онортуур этэ. Ол курдук: Улахан Алааска, Чибилигэ, Тардар Эбэбэ, Аччыгыйга, Сатабайга, Уһун Күөлгэ, Үрэх Арангастаахха у.д.а. сирдэргэ оту сүөкүүр капиталнай бүтэйдэри онортообута. Бэйэтэ кэрийэ сылдьан, трактор кэннинээби буомунан эрийтэрэргэ буровой массыына онорторон баран, баһана үүттэрин хастаран биэрэрэ, ходуһа быһыттарын эмиэ оннук онороллоро. Оччолорго оннук ньыманан Хоптобо нэһилиэгин элбэх ходуһа, бааһына быһыттара онһулан тураллар, сорохторо билигин даһаны туһалыылар.

1978 с. сайына алдьархай кураан буолбута, ардах суоҕа, от олох үүммэтэбэ. Отделениеға ол сайын Сидоров С.Е. эрэ звенота баара эрэ 38 оту кэбиспиттэрэ, ходуһа сирдэрин барытын кэрийэн от-

тоон тураннар. Үгүс дьоммутун атын улуустарынан, Амма унуор үрэхтэринэн отгото ыппыппыт. Күһүөрү ардах түһэн, арай саас ыспыт бааһыналарбыт хойутаан үүнэн тахсыбыттара. Бурдуга сиппэт буолан, оттуу хомуйарга быһаараммыт, бааһына бурдугун оттуу хомуйууга Семен Егорович звенота туруммута. Инньэ гынан Хоптобожо Луукуйалар, Акаары, Төһүргэстээх, Дуурана уо.д.а. бааһыналартан Сэмэннээх 150 оту кэбиһэн ылбыттара, онон харахпыт уутун соттон турардаахпыт. Кыһын атын сирдэргэ оттообут оппутун ажаллахпыт дии.

Күһүн, саас аайы бааһына сириҥ хорутуу, хара паары көтөбүү, зябь хорутууга эмиэ Сэмэн Сиидэрэбэ суох барбат этэ. Сорох сылларга совхоз үрдүк үүнүүтүн звенотун эмиэ киниэхэ салайтаран ыттараллара, үгэс курдук оннук сылларга бурдук үүнүүтэ кэлэр буолара. Сэмэн үлэбэ сыһыана, үлэни сатаан аттаран тэрийэрэ, бириэмэни тутуһан, айылҕаны билэн үлэлээһинэ, үлэ ньымаларын билэрэ, сир, бааһына үлэлэригэр ирдэбили тутуһуута, ону ситиһиитэ барыта дьонтон ураты, эрэллээх, чийинэй буолара. Кини сөбүлэһэн үлэлиир үлэтигэр салайааччы, совхоз специалиһа төбөгө ыалдыбат, итэбэс буолуо, туолуо суоҕа диэн олох куттамат буолара, үчүгэйдик толоруо диэн бүк эрэнэр буолаллара.

Семен Егорович 1991 с. “Саха сириҥ тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ” диэн үрдүк ааты оччотообу Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин Президиумун бэрэссэдээтэлэ Николаев М.Е. илиититтэн туппута.

2013 с. “Саха Республикатын тыатын хаһаайыстыбатын бочуоттаах бэтэрээнэ” диэн ааты, остуолга ууруллар анал бэлиэни уонна Саха Республикатын Президентэ Борисов Е.А. махтал суругун туппута. Кини үтүө үлэтэ-хамнаһа И.В. Сталин төбөлөөх анал мэтээлинэн бэлиэтэммитэ, үлэ бэтэрээнэ буолбута. Нэһилиэккэ элбэх оҕолоох улахан дьиэ кэргэнин аҕа баһылыга, туллубат туттаахтара, тирэнэр тирэхтэрэ, сүдү сүбэһиттэрэ, амарах аҕалара, эйэбэс эһээлэрэ буола олорон, 75 сааһа туолуутун ааспыт сылга көрсүбүтэ.

С.Е. Сидоров 1963 с. Соморсун Оһохтообор сүөһү көрөн, кыстаан олороннор, колхоз биир бастын ыанньыксыта кыһы Та-рабукина Анна Андреевнаны кытта олохторун холбооннор ыал буолбуттара 50 сыла туолбутун үрдүк өрө көтөбүллүүнэн, үгүс үөрүүнэн-көгүүнэн, оҕолоро, аймахтара бары мустаннар, бэлиэтээн ааспыттара. Сидоровтар оҕолоро бары улаатаннар, ыал-дьон буоланнар Саха Сириҥ араас муннуктарынан тарбанан үлэлиихамсыы, айа-тута сылдыаллар.

Улахан уол Егор, Дьокуускай куоракка олоһор, Үөрэх министиэристибэтин хонтуруоллуур органын сүрүн үлэһитэ, учуутал идэлээх, кэргэнэ Анна Петровна Бүлүүттэн төрүттээх, үс оҕолоохтор, бэйэлэрэ сийэттэрдээх дьон.

Николай учуутал, Нам гимназиятыгар үлэлиир, кэргэнэ Розалия Алексеевна паспортнай остуол үлэһитэ, үс оҕолоохтор, студеннар.

Анастасия, биэс оҕолоох ыал ийэлэрэ, кэргэнэ Николай Акимович Үөһээ Бүлүү улуунугар милиция солбуйар начальнига, сиэттэрдээхтэр.

Дмитрий, кэргэнэ Таисия Пантелеймоновналыын икки оҕолоохтор, сиэттэрдээхтэр.

Анна, түөрт оҕолоох ийэ, кэргэнэ Павел Егорович ОдьКХ үлэһитэ.

Саргылаана, биэс оҕолоох ийэ, кэргэнэ Григорий Ньурбаттан төрүттээх.

Семен, Дьокуускайга олорор, Горнай институт үлэһитэ, кэргэнэ Туйаара Гуманитарнай институт үлэһитэ, 2 оҕолоохтор.

Афоня, Ньурбаҕа баһаарынай чаас үлэһитэ, кэргэнэ Наталья Николаевна учуутал, үс оҕолоохтор.

Билигин Семен Егорович Сидоров аҕыс оҕолоро бэйэлэрэ сүүрбэттэн таһа оҕолононнор, уонтан таһа сиэннэнэннэр, соҕотох оҕонньор Сэмэн Сиидэрэп эмээхсининэн 40-чэ сиэннэнэн уонна хос сиэннэрдэнэн удьуору уһатан, аймаҕы тэнитэн, уйгу-быйанг олохтонон, Хоптоҕо Дирингин биир саамай ытыктанар, дьонун-мааны ыала дэтэннэр, нэһилиэктэрэ тэриллибитэ 100 сыллаах үөрүүлээх үбүлүөйүн көрсөллөр.

Михаил Николаевич Корякин,

2014 с.

«Хоптоҕо нэһилиэгэ» кинигэ 2-с томуттан

СИДОРОВА АННА АНДРЕЕВНА

ЭРИЛИК ЭРИСТИИН ААТЫНАН КОЛХОЗ БАСТЫН ЫАННЫКСЫТА

Сидорова А.А. төрөшпүтгэрэ төрүт Мэлдъэхси олохтоох дьонно этилэрэ. Абата Андрей Ильич Тарабукин сэттэ оѳолоох ыалга төрөөн, улахан оѳо буолан, дьонно эрдэ өлөннөр бырааттарын, балтыларын үксүн бэйэтэ сүүрэн-көтөн, иитэн, улаатыннараран, дьон онортообута. Кини колхоз туруу үлэхитэ этэ, Мэлдъэхсигэ Нэлэгэринэн, Ланхалааѳынан олорбуттара.

Ийэтэ Анисия Ивановна 1942 с. Эдьигээн оройуонун Натааратыгар балык булдугар сылдыбыта, онтон Мэлдъэхсигэ кэлэн, колхозка ыанньыксытынан уһуннук үлэлээн баран, 1962 с. оѳолорун үөрэтгэрээри, Хоптоѳо Диринэр көһөн кэлбиттэрэ. Онтон ылата өр кэм устата, пенсияѳа тахсар диэри, Диринг орто оскулатыгар поварынан үлэлээбитэ. Оскуола интернатыгар, эмиэ Мэлдъэхситтэн – Корякин Кулуһуннааѳын алааһыттан көһөрүллүбүт, баай Өлөксөй Корякин олорбут дьийэтин көһөрөн киллэрэн остолобуой онорбуттарыгар бочоттаах сынньаланна барыар диэри үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ.

Анна, ыал улахан оѳото буоларынан, дьонун кытта тэнгэ кэриэтэ сылдыһан үлэѳэ-хамнаска үөрэммитэ, бырааттарын, балыстарын көрсөн көмө киһитэ буолбута. Ийэтин кытта фермаѳа сүөһү көрсөн ынах ыаһан, оѳо сааһыттан сүөһүнү көрүү-истии үлэтигэр сыстаѳас буола, ферма ис-тас үлэтин ымпыгын-чымпыгын толору билэ улааппыта. Оччотооѳу дьон-сэргэ ортолоругар кэнэѳэһин үтүө үлэхит, сүөһүнү көрүү-истии дьөбүрдээх, мын-

дыр маастара тахсыаҕа эрдэттэн биллэр курдуга. Оннук да буолан, кини иннигэр улааппытын кэннэ, ким туох диэн үлэһит буолар туһунан мунаах, буккуур санаа суох этэ.

А.А. Сидорова оскуолаҕа үөрэнэн бүтүбүттэн, колхозка сүөһү үлэтигэр сыстан, үлэлээн барбыта. Бастаан «Сардана» колхозка, кэлин бөдөҥсүйбүт Эрилик-Эристиин аатынан колхозка баста-кынан бастын ыанньыксыт аатын ылаттаан барбыта. «Сардана» колхозка Мэлдьэхси учаастагар «Таппалаах» ферматыгар үлэлиир кэмнэригэр колхоз, оройуон бастын ферматын аатын сүкпүттэрэ. Кэлин кини онно ферма старшайа буолбута – Романова Моту-руос, Корякина Маайа, Далбаева Маша, Корякина Шура, Жир-кова Настаа – бары Мэлдьэхси кыргытара буоланнар, ыччат-комсомольскай фермата аатыраллара.

1960 с. ферма коллектива оройуон биир бастыҥа буолар, Ко-рякина Мария Петровна 1 ынахтан 2200 кг үүтү ыан, оройуон бастын (чулуу) ыанньыксыттарын кэккэтигэр киирбитэ. Ити сылларга «Таппалаах» фермата Мугудайга «Лыбынтах» ферматын кытта шефтэһиини тэрийэн, соц. куоталаһыыга киирсэн күрэх-тэһэллэрэ. Бу күрэхтэһиини икки нэһилиэккэ үүтү ыаһыны үрдэ-тиигэ, үгүс бастын үлэлээх ыанньыксыттар үөскээһиннэригэр улахан тирэх, күүс буолбута саарбаҕа суох. Ити сылларга бу икки ферма ааттара оройуону ааһан, республикаҕа тийэ дуорайаллар этэ.

1963 с. сут дьыл буолан, мэлдьэхсилэр Амма Соморсунугар «Оһохтоох» ферматыгар от сии диэн ааттаан, көһөн киирэн кыс-таабыттара. Онно киирэн Анна дояркалаабыта уонна от тийээч-чинэн ананан үлэлии киирбит Сидоров Семен Егорович диэн уоллуун холбоһоннор, ыал буоланнар, дойдуларыгар эргиллибит-тэрэ.

1965 с. Филиппов Р.А. улахан Эрилик-Эристиин аатынан кол-хоз бытарыйыытынан сибээстээн түөрт нэһилиэги хабар сана Эрилик-Эристиин аатынан колхоз тэриллэн, председателинэн ананан үлэлии кэлбитэ. Нэһилиэктэр салалталара сангалыы та-ныллан, үлэ-хамнас оргуйан барбыта. Корякин Николай Нико-лаевич старшай биригэдьиирдээх Хоптобо нэһилиэгин Диринг би-ригээдэтэ 1965 сыл түмүгүнэн хас биирдии ынахтан 1375 кг үүтү ыаннар, колхозка уонна оройуонҥа саамай үрдүк көрдөрүүнү ситиспиттэрэ. Бу сыл Анна Андреевна тус бэйэтэ биирдии сы-һыарыллыбыт ынабыттан 1893 кг үрүҥ илгэни үрүлүтэн оройуон бастын ыанньыксытын, чемпионун аатын ылбыта. Мантан ылата Сидорова А.А. үүтү ыаһынҥа Чурапчы оройуонугар хас да сыл устата иннин кимиэхэ да биэрбэтэбэ.

Ол курдук 1966 сыл түмүгүнэн хас биирдии ынабыттан 1965 кг үүтү ыан, эмиэ колхозка, оройуонҥа бастаабыта. Бииргэ үлэ-лиир табаарыстара В.К. Тарабукина, Т.С. Посельская, Хадаартан А.Т. Кузьмина эмиэ 1837-1715 кг үүтү ыаннар, кини кэннит-

тэн бастыннар этилэрэ. Анна Андреевна салайар «Курдыаҕайы» ферматын коллектива хас биирдии ынахтан 1466 кг үүтү ыаннар колхозка бастаабыттара, оройуонна инники буолбуттара. Олор түмүктэригэр колхоз үүтү ыаһыны валовойынан толоруу былаанын 110,5 %, үүтү государстваҕа туттарыы былаанын 113,7 % толоруу ситиспитэ.

1967 сыллаахха үлэ кыайыыта өссө ордук чингээбитэ. Анна салайар, старшайдыыр фермата «Курдыаҕайы» биирдии фуражной ынахтан 1540 кг үүтү ыаннар колхозка иккис көрдөрүүлэнэллэр, оттон Анна Андреевна бэйэтэ биирдии ынабыттан 1940 кг үүтү ыан, колхозка, оройуонна эмиэ бастаталыыр.

1968 с. чулуу ыанныксыкка эмиэ биир бэлиэ түгэн тосхойбута. Ол курдук, Эрилик-Эристиин аатынан колхоз коллектива тѳа хаһаайыстыбатын үлэлэригэр ытыллар соц. куоталаһыыга оройуонна дѳэ бастаан аан бастакы кыһыл знамятын туппута, суол аһыллыбыта. Колхоз 4 биригээдэтэ бары үрдүк үүтү ыаннар оройуон Бочуотун доскатыгар тахсыбыттара, атын биир да хаһаайыстыба суоҕа. Аны биир ынахтан 1650 кг үөһэ ыабыт фермаларга эмиэ Эрилик эрэ колхоз алта ыаннык фермата киирбиттэрэ, оройуонна сүүсчэкэ ферма баарыттан. Олор истэригэр Анна салайар «Курдыаҕайы» ыаннык фермата биирдии ынахтан 1716 кг үүтү ыаннар бочуот доскатыгар тахсыбыттара. Анна Андреевна 2188 кг үүтү 1 фуражной ынахтан ыан, бэйэтэ бииргэ үлэлиир табаарыһа салайар ферматын чилиэнэ Тарабукина В.К. кэнниттэн оройуонна иккис көрдөрүүлэммитэ. Онон Эриликтэр, бөдөҥсүйүү кэнниттэн сана тэриллибит колхозтарга аан бастакынан «2000»-х кирбиини ылбыттара. Онон олук уурбут, ону ситиспит киһинэн, колхоз чулуу ыанныксыта Сидорова Анна Андреевна буолар диэн толору этэр кыахтаахпыт.

Ити курдук ситиһиилэринэн Анна Андреевна «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээлинэн наҕараадаламмыта. 1967 сыллаахха «Саха АССР бастын ыанныксыта» диэн үрдүк аат инэриллибитэ, сүөһү иититин үрдүк кылаастаах маастара буолбута. Колхозка бэйэлэрин уһун сыллаах ахсаабат үлэлэринэн, дьулусхан дьулуурдарынан чулуу ыанныксыт аатын ылбыт нэһилиэк бастын дьоноро Сидорова А.А., Тарабукина В.К., Пестерева А.Н., Кузьмина А.Т. 1965-1976 сс. хардарыта Чурапчы оройуонун чемпион ыанныксыттара буолан, үлэлээн-хамсаан ааспыттара, аан бастакынан «2000»-х, «3000»-х, «4000»-х үрүн илгэни үрүлүтэр үрдүк кирбиилэри ситиһэн, үүтү ыаһыны оройуонна балысхан үрдүккэ таһаарбыт үтөө ааттара үйэлэргэ ааттана туруохтаах.

Анна Андреевна ыанныксытынан үлэлиир кэмнэригэр үрүн илгэни үрүйэлии сүүрүгүрпүт үгүс үтүөлэрин үрдүктүк сыаналааннар государство, Саха сириин правительствота, оройуон, совхоз салалталара үрдүк наҕараадаларынан үгүстэ бэлиэтээбитэ. Кини «Үлэбэ килбиэнин иһин» мэтээллээх, «Саха АССР

чулуу ыанньыксыта», Саха Республикатын Президенын Махтал суругунан уонна И.В. Сталин 100 сааһынан анал үбүлүөйүнэй мэтээлинэн бэлиэтэммитэ, Эрилик-Эристиин аатынан колхоз, Чурапчы оройуонун үрдүкү салалталарын үгүс Бочуотунай грамоталарынан наҕараадаламмыта. «Хоптоҕо нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо» диин аат ингэриллибитэ. Кини 1987 сыллаахха пенсияҕа да тахсан баран таах олорботоҕо. Хас да сылларга, бастаан ньирэй көрөөччүнэн олохтоох нэһилиэгин отделение-тыгар үлэлээбитэ, онтон салгыы совхоз тракторнай гараһыгар остуорастаан баран уурайан, дьэ дьиэтигэр олорон эрэн, аны сиэннэрин көрүүнэн, кыра оҕолору бүүбөйдээһининэн дьарыктанан барбыта. Ол быһыгар биэс сыл курдук «Дардай» бааһынай хаһаайыстыбатыгар чааһынай сүөһүлэрин холбоонор, бааһынайдаан эмиэ ылбыттаахтар. Онтон кэлин, күн бүгүнгэ диэри, бэйэлэрин тиэргэннэрин иһигэр чааһынай сүөһүлэрин тутан, көрөн-истэн олоролор, оҕолоругар, сиэннэригэр үүтүнэн, аһынан көмөлөрүн быспаттар.

Сидорова – Тарабукина Анна Андреевна 1963 сыллаахха Сидоров Семен Егоровиһы кытта олохторун холбоонор, колхозка ыанньыксыт курдук ыарахан үлэни толоро-толоро абыста олонон, 5 уолга, 3 кыыска күн сириг көрдөртөөбүтэ. Ангардас бу даҕаны бэйэтэ туһунан хорсун быһыы, саха дьахтарын үтүө дьулурун, тулуурун, олоххо тардыһыытын, удьуору ууһатар, кэнчээрини тэнитэр үлүскэн баҕатын үтүөкэннээх холобурун өлбөөрбөт мэкитиэтинэн буолар. Оҕолорун барыларын иитэн, улаатыннарар, үөрэттэрэн, олох киэн аартыгар кынат анһан көтүппүттэрэ, билигин бары бэйэлэрэ туһунан ыал-дьон буоланнар, оҕо-уруу төрөтөн, республика араас муннуктарынан үлэлии-хамсыы сылдьаллар.

Анна Андреевна уонна Семен Егорович Сидоровтар холбоһон үөскэспит удьуордара билигин бэйэтэ 40-чэ киһи үөскээннэр удьуору ууһата, кэнчээрини кэнэтэ сылдьаллар. Бу буолар – ийэ дьоло, үөрүүтэ, орто дойдуга төрөөн, олох олорон, оҕо төрөтөн, үлэ үөһүнэн аһан, кырдыар сааһыгар сиэннэр, хос сиэннэр минньигэс сыттарыгар бигэнэн дьоллоох, дьонуннаах олоһунан олоуута.

Михаил Николаевич Корякин,

2014 с.

«Хоптоҕо нэһилиэгэ» кинигэ 2-с томуттан

Төрөштүтэрбит
Анна Андреевна,
Семен Егорович
Сидоровтар

Ийэлээх аҕабыт
кыһыл көмүс
сыбаайбаларыгар

50 сыл бииргэ

Анна Андреевна эдэр ыанньыксыт

Кыра Сиэнньэ
эбээтинээн Мария
Григорьевналыын

Семен Егорович
ДТ-75
тракторыгар

Трактор
өрөмүөнүгэр

Анна Андреевна уус-уран
самодетельность кыттыылааҕа

Семен Егорович сцена ветерана,
тойуксут

Аҕабыт Семен Егорович “Эрилик
Эристин” совхоз хас да төгүлдээх
чемпион тракториһа

Ийэбит Анна Андреевна
ыччат наставнига, үлэ ветерана

Анна Андреевна бииргэ төрөөбүт балтынаан Мария Андреевнанын хоту көһөрүлүү кыттыылаахтара

Хоптоболор. Хоту көһөрүлүүгэ сылдыбыттар

Анна Андреевна Волгоград куоракка

Костромаҕа сынһыланг кэмигэр

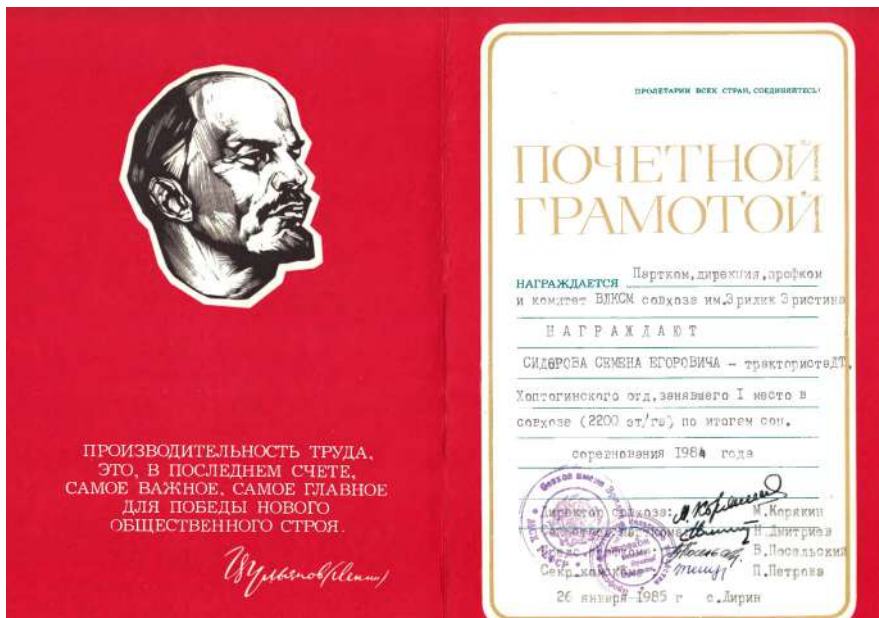
Семен Егорович Абхазияба,
Юпшарской ущельеба

г. Сочи. Морской вокзал

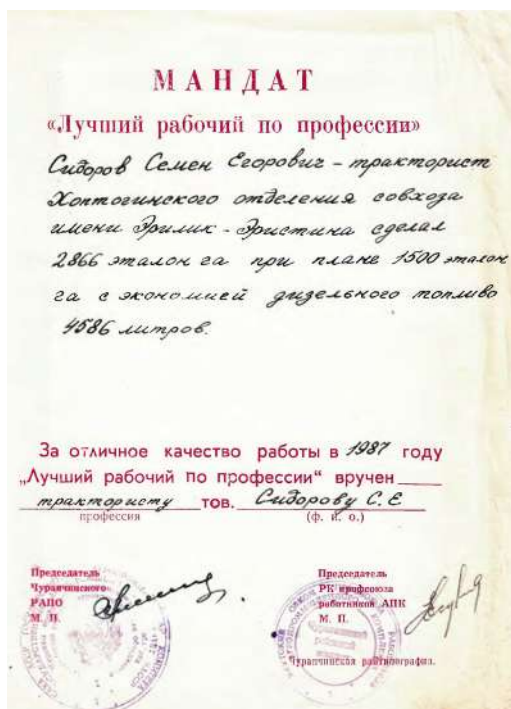
Аҗабыт Сочига, муора вокзалыгар

Саха ССР тыатын
хаһаайыстыбатын үтүөлээх
үлэһитэ – 14.12.1991 с.

Социалистическай куоталаһы түмүгүнэн
Эрилик Эристиин аатынан совхозка – I миэстэ, 1984 с.

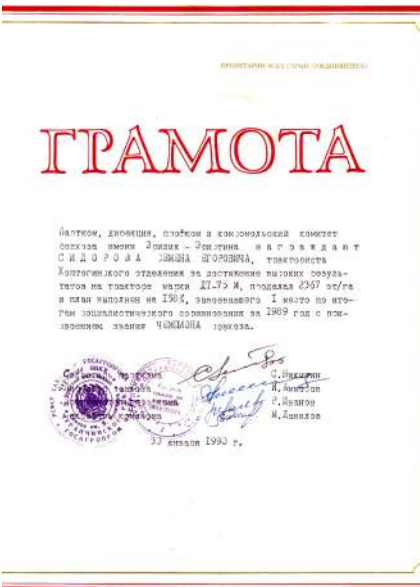
Эрилик Эристиин аатынан
совхозка – “Лучший
рабочий по профессии”,
1987 с.

Социалистической куоталаһы кыайылааба,
1987 с.

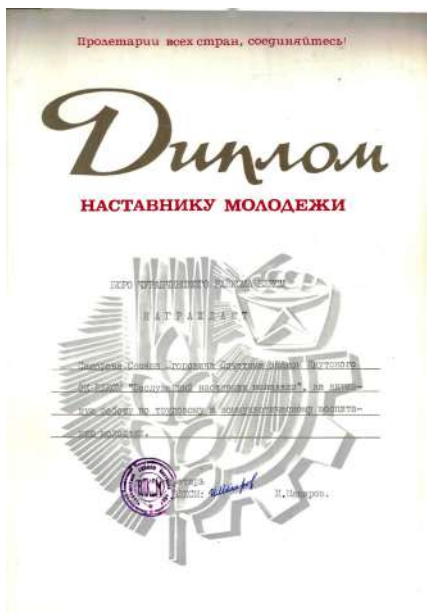
Эрилик Эристиин аатынан совхоз бастын тракториһа, 1988 с.

Эрилик Эристиин аатынан совхоз чемпион – Социалистической куоталаһыга I миэстэ, 1989 с.

Социалистической куоталаһыга I миэстэ, 1991 с.

ЫБСЛКС Саха ОК бочуотуннай знага “Заслуженный наставник молодежи”

Сидоров Семен Егорович чемпионской лиэнтэлэрэ

“Таппалаах” коммунистической үлэ ферматын ыанньыксытыгар Хайбал сурук, 1961 с.

Эрилик Эрестиин аатынан колхозоска, I миәстә

Биер фуражной ынахтан 6 ыйга 836 киелә ууту ыабытын иһин Махтал сурук, 1965 с.

Биер фуражной ынахтан сыл аңарыгар 876 киелә ууту ыабытын иһин Бочуотунай грамота, 1967 с.

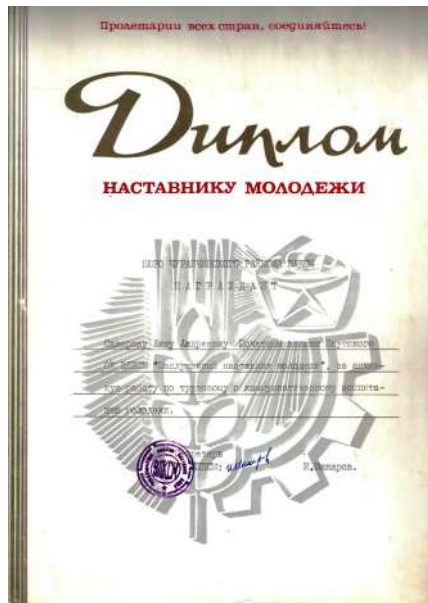

Биир фуражной ынахтан съл анарыгар 824 киелэ үүтү ыабытын иһин Бочотунай грамота, 1968 с.

Биир фуражной ынахтан съл анарыгар 1102 киелэ үүтү ыабытын иһин Бочотунай грамота, 1969 с.

БСЛК Саха ОК “Заслуженный наставник молодежи” бочотунай знага

АЙМАХТАР АХТЫЫЛАРА

АХТАР-САНЫЫР, ТАПТЫЫР ЭДЬИИЙИМ ААНА УОННА УЛАХАННЫК УБААСТЫЫР КҮТҮӨТҮМ СЭМЭН

Эдьийийим олох кыра эрдэхпиттэн ик-кис ийэм курдук этэ. Мэлдэхсигэ олордохпугуна, балтым Ася төрүү илигинэ, Дирингнэ үөрэнэр этилэр. Өрөбүл айы сатыы дьиэлэригэр кэлэр этилэр, кыра эдьийийим Маайалыын. Мин киниэхэ сүктэрэ сылдыарбын өйдүүбүн. Куордаан харабым ыалдьан, барыта ирингэ буолан, хам сыстан хааларын ыраастаан, сууйан, тылынан салыыр этэ. Онтон кэлин, кыра кылаастан сайын айы батыһан, бастаан «Уу сүүрэр» сайылыкка ньирэй көрөн колхозка үлэлээбитэ. Никита Корякиннаах, Лавров Яковтаах буолан олорбуспут. Ньирэйдэрбит улаханнара сүрдээх, күнгэ

үстэ суосканан үүт иһэрдэр этибит. Миигин үтэйэн түннэри анһар этилэр, күнүһүн Сабаакын алааһыгар илдээн мэччитэбит.

Эдьий хатын анныгар олорон эрэ ыллыы-ыллыы быысапкалыыр, күрүчүөгүнэн куруһуба баайар. Мин бастаан киниттэн инньэни тутарга үөрэммит эбиппин. Ол быысапкаларын миэхэ бэлэхтээбитэ бааллар. Онтон «Ыарҕа» сайылыкка доярка үлэтэ саҕаламмыта. Күнгэ үстэ ынах ыаһына, сарсыарда эрдэ турабын, ол саамай ыарахана. «Мэлдэхсигэ» киинэ кэллэбинэ кизһэ эрдэ ыан баран, сатыы киинэ көрө барабыт. Киинэ кэнниттэн танцы, концертка бэлэмнэнии. Эдьий Жиркова Настялыын дуэтыыр этилэр. Онтон волейбол, лапта, былаах былдыаһыта, мохсуо бырахсыта, аны санаатахха элбэх да эдэр ыччат баар эбит, биһигини, оҕолору, олох үүрбэт этилэр, тэнгэ сылдыарбыт сарсыардаангы диэри.

Мин онно Сэмэни аан бастаан көрбүтүм, эдьийдиин бииргэ үөрэн-көгөн үнкүүлүү сылдыаллара билигин да харахпар бу баар курдук. Сэмэн ыал соботоох оҕото буолан, эдьийи элбэх бииргэ төрөөбүттээх диэн ымсыыра-аһына көрөр этим диир этэ.

Биһиги аҕабыт эрдэ суох буолан, 7 оҕо тулаайах хааллахпыт дии. Ийэбит бастаан оскуолаҕа остуорастаабыта, онтон Сэмэн ийэтэ, эбээ Настаа, улаханник ыалдьан, оронтон кыайан турбат этэ, онон интернатка түүннү ньээнньэнэн үлэлээбитэ, кэлин повар этэ. Эдьий улахан уолун идьэ сылдьан дояркалыыр, Коля диэн уолу эбэтигэр аҕалар, санга хаама сылдьар этэ, ытанныах бөбө, түүнүн мин көрөбүн, кыайан турбакка ол соро.

Сэмэн тракторга сарсыарда эрдэ барар, түүн хойуут кэлэр, колхоз үлэтэ элбэх бөбө, өрөбүл да уопуска да көрүллүбэт, үлэ да үлэ. Саас бааһына тардааһына, ыһы үлэтэ, сайын от үлэтэ, кыһын от тиэийитэ, соло суох. Хоптобо нэһилиэгэр Мэлдьэхситтэн элбэх ыал дьэтин көһөрүүтэ, дьон санга дьэ тутталларыгар көмөлөспүт киһи. Миэхэ кини салалтатынан күтүөттэрим, табаарыстарын кытта дьэ тутан бас билэр тэлгэнэлээх, дьээлээх буолбуппут. Кыра кыыс Саргы кыра сылдьан сүрдээх чобуо тыллаах этэ, үөрэбин кэнниттэн күн айы санга дьэтин көрө кэлэр, оҕонньоттор хонтуруолбут кэллэ диэн үөрэллэр этэ, өһүө түспүтүн кэннэ чэйди олордохторуна «маама, дьэбит сэлээппэтэ эрэ хаалбыт» диэн чаҕарыйан, Сэмэн ойон туран сыллаан ылбыта. Оҕолорбун бэйэтин оҕолорун кытта тэннэ тутан онтон-мантан кэллэбинэ кэһиилээх кэлэрэ. Сөбүрүү баран кэлэн хас биирдибитигэр үчүгэй баҕайы кэһиилээх кэлэр, дьэ кини булан ылар. Эдьийдиин «Запорожец» массыынаҕа олордон сир астыы, луктуу, дьэдьэнни, хаптаҕасты, моонньофоннуу, отоннуу бараллар.

Эдьий «Таатта» сайылыкка оҕолорго ньирэй көрүүтүгэр повар наставник буолан үлэтирэ, оҕолор бары ол үлэ лаабырыгар сылдыбыттара. Сэмэн уолаттары окко үлэлэтэн «Исаковка» от кэһиитигэр, бултка, тыраахтар ыҕтарга үөрэтэр. Сэмэн наһаа үчүгэй майгылаах этэ, биһигини балтыларым, бырааттарым диэн ааттыра, биридэ да улаханник сангарбытын өйдөөбөспүн, эгэ мөбүө дуо, ыарахан да үөрүүлээх да күннэ кинилэр баар буолан, баччаҕа этэннэ кэллэхпит, дьэилэнэн, сүөһүлэнэн-астанан ыал буолан, эбээ, эһээ, өссө хос эбээ, эһээ буоллубут. Элбэх үчүгэй табаарыстаах, дьон туһунан наар үчүгэйи эрэ кэпсиир этэ. Дьэ-лэригэр пенсияҕа тахсан баран дьэ нус-хас олорбуттара, сиэттерин көрбүттэрэ. Мин киэһэ үлэлээн кэлэн иһэн сылдьан аһар эгим: «Наһаа иллэнсийэн этиһэр буоллубут», – диэн күлсэллэрэ. Ону мин: «Наһаа үчүгэй дии, сылаас үүттээх чэйи утары көрсөн олорон иһэр, этиһэр да үчүгэй» – диибин, «Оннук ээ» – диэн сөпсөһөн күлсэр этилэр. Сэмэн эдьийбин ыалдыбытын кэннэ, бэйэтэ ыалдырын умнан туран, үчүгэй баҕайытык көрөн, бүүбэйдээн, эмискэ баран олус соһуйбуппут, хомойбуппут, аһыйбыппыт.

Эдьий сүрдээх ирдэбиллээх, эппитин толорторор этэ. Мин балтыбынаан Асялыын сайын солбуйан дояркалыыр этибит. Үүт былаанын түһэриэ суохтаахпыт, күннэ, нэдиэлэбэ, ыйга төһөлүүнү ыырбытын этэн ирдиир, отчеттатар. Урукку оҕолор

улахан киһи тылыттан тахсыбаттар, үлэбэ эппиэтинэстээх, эппит тылы толорорго, былааннаан, ааҕан-суоттаан, сууйан-сотон үлэлииргэ, дьонно үчүгэйи эрэ онорорго үөрэппит эбит. «Чочууда» сайылыгы наһаа үчүгэйдик саныыбын. Маайа, Ньюкулай Федуловтар, Маашпа, Ньюкулай Толстоуховтар, Баһылай, Балбаара Тарабукиннар буолан олорбуппут. Асыялыын оҕуһунан бочкаҕа уу баһан, от үргээн, бурдуктаан эбии аһылык онорор этибит, наһаа да үттээх ынахтардаах этэ, биһиги солбуһа сылдьан биир ынабы ыырбыт илиибит уулуор диэри.

Эдьийдээх күтүөтүм наһаа эйэлээхтик, дьоллоох олоҕу олон, элбэх оҕолонон, сиэннэнэн, бу орто дойдуга олон аастылар. Хаһан да умнуллубат үчүгэй өйдөбүлү, сырдык ыраас санааны хаалларан бардылар. Куруутун ахта-саныы, суохтуу сылдьабын. Айыы санаалаах эдьийдээх күтүөтүм оҕолоро, сиэннэрэ, хос сиэннэрэ дьоннорун курдук сырдык санаалаах, дьонно-сэргэбэ үчүгэйи эрэ баҕарар дьон буолуохтара диэн баҕарабын, олохторун салгыахтара диэн эрэнэбин.

Ульяна Андреевна Шестакова,
олунньу ый 2023 сыл

КҮНДҮТҮК САНЫЫР ЭДЬИЙДЭЭХ, КҮТҮӨТҮМ

Биһи күндү дьоммут эдьийбит Анна Андреевна, күтүөтүм Семен Егорович биһи олохпугар элбэх үтө холобуру, сүбэни-аманы биэрбит дьоммут. Мин 10 саастаахпар аҕабыт Андрей Ильич 1962 с. күһүн ыарахан ыарыыттан суох буолбута. Бииргэ төрөөбүт сэттэбит, ийэбит интернатка повардыра. Манган оппуохалаах интернат дьиэтигэр биир хоско олорбуппут, убайбыт Николай Ильич баара.

Эдьийбит Аана колхозка фермаҕа дояркалыра, онтон эһиилигэр Семен Сидоровка кэргэн тахсан, бары биир дьэ кэргэн буолан олорбуппут.

Эдьийбит аах, наар фермаҕа олоролоро. Мин оскуоланы бүтэриэхпэр дылы кыһын каникул кэмигэр – фермаҕа, сайын сайылыкка эдьийбитигэр үөрэ-көтө көмөлөһө барарбыт. Онно сылдьан ньиэрэй көрсөн, ынах ырга үөрэммитим. Ыарҕа, Чочууда сайылыкка оҕо сааспыт ааспыта. Алтыс кылааһы бүтэрэн баран, эдьийбинээн Уляялыын эдьийбитин Аананы солбуйан дояркалаабыппыт. Ол курдук сайын аайы солбуйар буолбуппут. Ыам быһыгар лабыкта хомуйар этибит, онтубутун

комбикоруму кытта буккуйан закваска онгоробут, титиикпит аржаа өттүгэр баар көлүйөттөн биедэрэнэн уу баһан, закваскаҕа кутарбыт. Онон кыра эрдэспититтэн эдьийбит үөрөтөн-такайан сүөһү үлэтигэр сыстыбыппыт. Утуу-субуу сиэннэр төрөөн, ийэ-битигэр оҕо көрсөбүт. Бастакы сиэни Гошаны куукула курдук аһатан-сиэтэн, таһыннаран, биирин туола да илик, тийһэ да суох киһини зубной щетканы сууйар этибит. Биһиэхэ оонньуур оҕо буола сылдыбыта.

Күтүөппүт Сэмэн колхозка, онтон совхозка кыһынын от-мас тийиитигэр, саас ыһыга, сайын от үлэтигэр, дьиэтигэр дэннэ көстөр этэ. Колхозка, совхозка биир да күн өрөбүлэ, уопуска-та суох үлэлээн кэлбиттэрэ. Кэлин мин 9 кылааска киирэрбэр Сэмэн санҕа дьиэ тутан онно олорбуппут. Оҕолор син улаатан, утуу-субуу детсадка, онтон оскуолаҕа бары баран испиттэрэ. Кэлин биһи бары улаатан үлэһит, ыал буолан, бары тус-туһунан дьиэ туттарбытыгар күтүөппүт Сэмэн улахан көмөлөөх. Онон биһиги олоробут тухары улахан махталлаахпыт. Тыа дьонун сиэринэн, сүөһү ииттэн олорбуппут, күтүөппүт Сэмэн көрө сылдьан, таһыттан бэйэтэ опшутун аҕалан соһутара. Ол курдук Дириг дэриэбинэтин дьонун үксүн даһаны отторо-мастара төһөлөөбүтүн көрө сылдьан аҕалар эбит этэ. Махтанар ыал элбэх буолуохтаах. Бырааһынньыктарга бары кэллэхпитинэ куруук түмсүүлээх, эйэлээх буолун диэн алгыра. Ону бары оҕолоро, сиэннэрэ, хос сиэннэрэ өйдүү-саныы сылдыахтара диэн эрэнэбит.

Биһиги эдьийбитин Аананы, күтүөппүтүн Сэмэни куруук өйдүү-саныы сылдыахпыт.

Алексеева Анисия Андреевна,
Дириг с., олунньу ый 2023 сыл

БИЛЛЭҔИМ СЭМЭН ТУҔУНАН

Мин Сэмэнниин биллэхтии буолуохпуттан ыла ыкса билсиспиит. Сэмэн күн сириттэн барыар диэри ДТ-75 тыраахтарын уруулуттан илиитин араарбатаҕа. Эрэлик Эристиин колхозка, кэлин совхозка элбэхтик бастаан, чемпион аатын сүкпүтэ. Үлэтигэр сүрдээх кыайыгас, тыраахтары биэс тарбаһын курдук билэр этэ. Кыһынын от таһытыгар, сайынын от үлэтигэр полумеханизированной, кэлин механизированнай звенону салайан үлэлэтэрэ. Ону таһынан араас үлэлэргэ – сир хоруутугар, паардааһынна куруук сылдыра. Мин икки сыл Сэмэннэ куруус-

чутунан үлэли сьлддыбытым. Кыһынын от тийэрбит, сайын окко “Исаков” ньыматынан оноруллубут от кэбиһэр агрегатка түсчүтүнэн сьлддыбытым. Ударнай декадаларга хаста да бастаан, убаһанан бириэмийэлэммит. Оттоон бүтээт да, Тардар Эбэ диэн улахан алааһы таһынан эргиччи үс-мас остоолбо күрүөлээбиһит.

Сэмэн ханнык бабарар үлэни тийэбэр тизэрдэн баран бүтэрин сөбүлүүрө. Иллэн кэмигэр бултуурун, балыктыырын олус сөбүлүүрө. Куобах элбэх сылыгар аймактарын барыларын мунһан, “Дуурана” өтөбүн тула элбэх буолан куобах күрэтэр этибит. Хайаан да илии тутуурдаах, өттүк харалаах буоларбыт.

Маны таһынан аны Сэмэн улахан мас ууһа этэ. Элбэх ыалга дьиз тутуспут, дьизэлэрин маһын таспыт буолуохтаах. Арааһа дэриэбинэ улахан аһаарыгар көмөлөстөбө буолуо. Кэлин биэнсийэбэ тахсан баран сүрдээх үчүгэй ньирэй килиэккэлэрин онорор этэ. Дөксө туһунан тууйас, маһынан күөрчөх, ытык онорон барыбытыгар бэлэхтээбитэ.

Бары аймактарын барыларын бииргэ түмпүтэ.

Биллээгэ Өлөксөй

ҮЛЭБЭ ҮӨРЭШПИТТЭРЭ

Биһиги Тарабукиннар аҕабыт эрдэ, мин үһүс кылааска үөрэнэ киирэрбэр күһүн өлбүтэ. Онтон ыла ийэбитин кытта улахан эдьийбит Аана көрүүлэригэр истиилэригэр хаалбыппыт. Эдьийбит Эрилик Эристиин колхозка дояркалыыр этэ. Ону батыһан, сайынын сайылыгынан, кыһынын ферманан сьлддьарбыт. “Ыарба” сайылыгынан, “Таппалаах”, “Курдыабаайы” кыстык фермаларынан сьлддьар этибит. Хата биһиги дьолбутугар эдьийим Аана Сэмэн Сидоровка кэргэн тахсан, оҕо саасытыттан улаатан, киһи-хара, кэргэн-уруу буолуохпутугар диэри кинилэр көрүүлэринэн, харайыыларынан ааспыта. Үлэ үөрүйэбэр эдьийдээх, күтүөтүм өнгөлөрө мунура суох элбэх. Ол курдук олох оҕо сьлддьан сайылыкка түптэ оноруута, ынах этэрээһинэ, уу баһыта биһиги солбуллубат үлэбит этэ. Онтон арыый улаатан күтүөтүм Сэмэн тыраахтарыгар сайынын сир паардааһыныгар прицепшигинэн икки сайын үлэлэспитим, онтон 6 кылааһы бүтэрэн, күтүөтүм полумех звенотугар окко сьлддьаһар буолбутум, бастакы сьлларга мунһууга онтон ахсыһы бүтэрэн ба-

ран, түскэ үлэлээбитим. Кыһынын үөрэнэ сылдьан өрөбүллэргэ эдьийбэр көмөлөһө барар этибит.

Ити курдук эдьийдээх күтүөтүм олох кыра эрдэхпититтэн үлэбэ үөрэтэннэр, билиннээннэ диэри ону тутуһа, туһана сырыттаһыт. Олох улаатан да баран кинилэртэн тэйбэккэ эдьийдээх күтүөтүм бу орто дойдуттан барыахтарыгар диэри өйөһө-убаһа, сүбэлэтэ-амалата сылдыбыппыт. Кинилэргэ мин бу орто дойдуга олорор кэммэр махталым мунура суох, кинилэр олорбут олохторо миэхэ үтүө холобур буолар. Күтүөтүм бу Дириннэ көмөлөспөтөх ыала диэн бука суох буолуо, арыый саастаах дьон ону өйдүүлэр, ахтан-санаан ааһаллар. Колхоз, совхоз бүппэт түбүктээх үлэтиттэн быыс булан, ыалларга отторун-мастарын тиэйэн-таһан үгүс ыаллар махтаналлар, билиннээннэ диэри кэпсииллэр.

Мин күтүөтүм, эдьийим үтүө холобурдарын, үгэстэрин оҕолоро, сиэннэрэ, хос сиэннэрэ салгыахтара, тэнитихтэрэ диэн эрэнэбин.

Тарабукин Андрей Андреевич,

Дириц бөһүөлэгэ, 31.01.2023 с.

КҮНДҮТҮК САНЫР ЭДЬИЙБЭР ААНАҔА, ЫТЫКТЫЫР КҮТҮӨШПЭР СЭМЭННЭ

Мин Тарабукин Илья Андреевич 1959 сыллаахха балаһан ыйын 19 күнүгэр күн сириҥ көрбүтүм, Дириннэ балыһаҕа төрөөбүтүм. Тарабукиннар дьиэ кэргэннэ 7-с оҕонон күн сириҥ көрбүтүм. 1963 сыллаахха аҕам Андрей Ильич ыарахан ыарыыттан күн сириттэн барбыта, мин кыра уол 4 саастаах этим. Ийэбэр Анисия Ивановнаҕа күн айы аҕабар ас бэлэмнэтэр этим.

Икки эдьийдэрим Ааналаах Маша кэргэн тахсыбыттар, Аана Сэмэннэ, Маша Пестерев Афоняҕа. Онно эдьийим Анна, ылан фермаҕа илдэ сылдьар, онтон ыла элбэх сайылыктарга, кыстыктарга сылдыбытым, «Нэлэгэр», «Ыарҕа», «Таппалаах», «Курдьаҕаайы», «Чочууда», «Бырыы», «Лампа», «Чычаас», «Боһомо», «Ат уулаппыт», «Уһун алаас» фермаларга, эдьийбэр Аанаҕа көмөлөһөн, доһор буоларым. Лампаҕа күтүөтүм Семен ийэтэ Настааны кытта улахан уолу Гошаны көрсөр этим, онно 5-с саастаахпын, Настаа наһаа сымнаҕас майгылаах этэ. Онно сылдыбыппын наһаа үчүгэйдик саныыбын. Семен онно наар 54 тыраахтарынан от, мас таһара. Эдьийбит Аана тангас, ас бөҕө ыытар этэ.

Абабыт өлбүтүн кэннэ быраата Тарабукин Николай Ильич биһигини көрсөн эдьийдэрбит Анна, Маша, Уля, Ася бырааттара Андрей, Ваня, мин кыра уол Илья биһиги олоххо бэлэмнээх тахсарбытыгар күүс-көмө буолбута. Билигин убайбытыгар Николай Ильичка махталбыт улахан. Биһиги убайбыт Николай Ильичка Саха Республикатын чулуу булчутугар (1952 с. Бочуот Дуоскатыгар тахсыбыта) сыл аайы оҕолорго, улахан дьонго салгын саатынан ытыыга күрэхтэһии ыытабыт.

Мин алтыһы бүтэрэн баран Бырыы ферматыгар бостуугунан үлэлээбитим 7-тэ дояркаба, онно декада аайы бастакы, иккис наар бириис ылар этибит, харчы, эт биэрэр этилэрэ. Фермаба үксүгэр сатыы ынахтарбын үүрэн кэлэrim, икки сыл үлэлээбитим. Совхоз дириэктэрин Роман Афанасьевич Филиппов, Сергеев Семен Ивановичтан иккитэ почетнай грамота таһынан харчынан бириэмийэ биэрбиттэрэ. Ахсыс кылааһы бүтэрэн баран күтүөтүм звенотугар кыдамаһытынан барбытым, үс сайын үлэлээбитим, декада аайы убаһа ылар этибит. 1978 сыллаахха армияба ынтырыллыбытым, күтүөтүм Семен военкомакка киллэрэн биэрбитэ, улаханник албаан ыышпыта, үчүгэйдик сылдыар диэн, онно бииргэ үөрэммит уолбунаан Толостоухов Николай Николаевичтыын икки сыл бииргэ сылдыбышпыт.

1984 сыллаахха Новосибирской куоракка физкультурнай техникумна үөрэххэ киирбитим, 1980 сыллаахтан сүүрүүнэн дьарыктаммытым, 1985 сыллаахха улахан марафонна республикаба Афанасий Илларионов кэнниттэн иккис буолбутум, үс зачетунан республика Кубогын кыайыылаах буолбутум. Онно күтүөттэrim Семен, Афоня, дьэ, кытаат, үчүгэйдик сүүрээр дииллэрэ. 1985 сыллаахха Томской куоракка 20 км сүүрүүгэ 120 киһиттэн 10 миэстэ буолбутум, уруккута Союз этэ, 15 Союзнай республика сүүрүктэрэ кыттыбыттара. Үөрөхпин бүтэрэн баран 1986 сыллаахха ыал буолбутум, Михайлова Роза Васильевна, Покровской кыыһа, 8-с оҕолоох дьонтон улахан кыыстара, эдьийдэрбит Аана, Ася сыбаайбаба бара сылдыбыттара. Күтүөттэrim Семен, Афоня, Спиридон, Өлүөскэ наар күүс-көмө буолаллара. 1990 сыллаахха дьие онгостон киирбиппит, онно улахан көмөнү күтүөттэrim онорбуттара. Биһиги аймах, бырааттарым, балтыларым барыларын көрөн, үөрэтэн, бары биир сомоҕо буоларбытыгар күтүөт Семен, эдьийбит Анна сүбэлэрэ элбэх этэ, билигин да махтана саныыбыт. Оҕолор үөрөхтээх, үлэһит буолалларыгар күтүөттэрбит көмөлөрө улахан этэ.

Бырыыга үлэлии сылдырбар 16-лаах сааны биэрбитэ, онно атырдыах ыйга, бырыы тумуска кубах кэтэһэн ытар этим, 2-3 кубабы өлөрдөххө, Карповтар, Толстоуховтар, биһиги буолан бары миннээн иһэр этибит, күтүөтүм онно ботуруон иитэн, ытар этим, Семен сүбэлээн биэрэр этэ, онтон ыла бултуур буолбутум. Биһиги аймах оҕолоро бары биир иллээх дьие кэргэн этибит.

Икки уолум Володя, Коля биһиги эбээлээх, эһээлэрбит диил-

лэрэ, кинилэр күүс-көмө буолар этилэрэ. Наар билигин ахта-саныы сылдыбар, биһиги аймах үөрэбит аҕай. Мин күтүөттэри Семен, Афоня, Спирдон, эдьийбит Анна, Маша уонна убайбыт Ньукулай, ийэм көмүс унуохтарын туппутум. Күндү күтүөппэр Сэмэнгэ, эдьийбэр Аннаба улахан махталбын үйэ саас тухары саныы сылдыабын.

*Бырааккыт Тарабукин Илья Андреевич,
Дириц б., 20.02.2023 с.*

ЫТЫКТЫЫР-УБААСТЫЫР ДЬОММУТ СЭМЭННЭЭХ ААНА

Мин 1986 сыллаахха Хоптоҕо Дирингэр олорор Тарабукиннар халын аймахха кийит буолан киирбитим.

Биһиги сыбаайбабыт үөрэммит сирбитигэр Новосибирскай куоракка буолбута. Манна эдьийдэрбит Ааналаах Ася күндү ыалдыт буолан кэлбиттэрэ, манна кинилэрдиин аан бастаан билсибитим. Бу сыл сайыныгар Дирингэ аймахтарбытыгар уруу киэһэтин тэрийбиппит. Манна эдьийдэрбит, күтүөттэрбит элбэх көмөнү онгорбуттара, тэрийсибиттэрэ.

Күтүөт Сэмэн туруу үлэһит киһи этэ, үйэтин тухары колхоз-совхоз араас тийэр-таһар үлэтигэр бэйэтин ДТ-75 тыраахтарынан күнү-түүнү аахсыбакка үлэ бөбөтүн көрсүбүт киһи буолар. Кини элбэх ыччат дьонно техниканы баһылыыларыгар сүбэһит, убаастанар киһилэрэ буолара. Бэйэтин аймах-билэ дьонугар саамай көмөлөөх киһибит кини этэ. Ол курдук биһиги дьиэ туттарбытыгар дьиэбит маһын барытын кини таспыта да тутуспута да. Саас-күһүн уокка оттор маспыт кининэн эрэ быһаарыллара, ол-бу араас үлэлэр Сэмэнэ суох эмиэ быһаарыллыбаттара.

Сайын аайы Сэмэн совхозка от үлэтигэр звено салайааччыта буолара. Кини звенота наар бастын буолара.

Дьиэ кэргэнигэр Сэмэн холку-эйэбэс аҕа, эһээ этэ. Кини күлэ-үөрэ элбэх кэпсээннээх буолара, ардыгар олонголоон да ыллаан да ылаттыыра. Ааналаах, Сэмэни биһиги оҕолорбут эмиэ «Эбээ», «Эһээ» диэн ааттыыллара.

Эдьийбит Аана наар фермаҕа дояркалыыра. Бу ферма ыарахан үлэтигэр кэргэнэ Сэмэн биир саамай көмөлөһөр киһитэ буолара. Кэлин оҕолор улаатан, бары да илии атах буолан, көмөлөһөн абырыыллара, үлэбэ үөрэтэрэ оҕолору.

Күндү дьоммут утуу-субуу ыалдыаннар эһээбит, эбээбитин ыарыылаан, онтон бэйэтэ ыалдыан, аҕыйах сылынан быысаһан

суох буолбуттара. Иккиэн бэйэ-бэйэлэрин убаастаһар, эйэлээх баҕайы этилэрэ. Күтүөппүт Сэмэн ыалдьарын олох билиннэр-бэтэ, наар үөрэ көрсөрө. Кини сөбүлээн бутугас, быырпах иһэрэ. Өлүөн эрэ иннинэ балык миинэ буһартаран испитэ. Бу бүтэһигин тыыннаабын көрбүт кэмим эбит. Мин илиибин тутан баран: “Оҕом илиитэ сылааһын”, – диэбитэ. “Этэнгэ дьоллоохтук олорун”, – диэн алгыыр курдук эппит эбит.

Эһээ миэхэ эрдэ маһынан ынах ыырбар олоппос онгорон ажалбыта, ол олоппоһум билигин да баар, күндү бэлэҕим буолар, наар санатар эһээбитин. Кини сүрдээх уус илиилээбэ, элбэх араас ытыктары, күөрчэхтэри онгороро.

Эдьийбит аах аҕыс оҕолоох улахан дьыэ кэргэн этилэрэ. Оҕолор бары үөрэнэн, араас үлэһит дьон буолан, бэйэлэрэ эһээ-эбээ буоланнар олороллор. Эмиэ дьоннорун курдук үлэни өрө тутан, үлэһит дьон буолан барыбытын үөрдэ сылдьаллар. Мин бэйэм эбээ, эһээ оҕото буолан, дьоммун наһаа убаастыбын, ахтабын.

Розалия Васильевна Тарабукина, кийиит
Дирец, 2023 с.

УБАЙБЫН ХАҤАН ДА УМНУБАППЫН

Убайым Семен Сидоров Мин аҕам Буокай Посельскай Улахан Настаа диэн эдьийтэн хаалбыт соботоһо оҕо. Тохсунньу томороон тымныта сатыылаан турдагына 5 чыыһылаба 1938 сыллаахха Амма Сулбаччытыгар кыстыы киирэн олордохторуна төрөөбүт. Элбэх оҕо өлөн, сүрэх баастаах дьон, сана төрөөбүт уолу абааһыттан күрэтэн, хотон түннүгүнэн быраһан, кубах тириитигэр суулаан, сыарбалаах атынан Мэлдьэхси Дууранатыгар эһэлээх эбэтигэр ыһпыттар. Эмиэ саха абааһыта булбатын диэн Сидоров Отто Егорович диэн докумуонна суруйтарбыттар. Ол аатын сөбүлээбэккэ, сокуоннай сааһын

ситэн, паспорт ыларыгар Семен диэн уларыттарбыт.

Эһэтэ Борокуоппай, эбэтэ Маарыйа Посельскайдар оҕолоон, тыыннаах хаалан, ыал буолан, оҕо төрөтөн ийэтин-аҕатын аатын ааттатар, биһиги аймабы ханатар үтүө киһи буолбута. Мин убайым Миша ол кэмнэ 5-тээх уол эбэтигэр күнүүлээн бөбө буолбута дииллэрэ. Кини оччолорго соботоһо уол сиэн маанылана аҕай сылдьар кэмэ эбит. Онон икки сиэн уолаттар оҕо саастара Дуурангаба бииргэ ааспыта уонна үйэлэрин тухары ыкса энгэрдэспиттэрэ,

хаан-уруу диэни өрө тутар тапталынан, итэбэлинэн олохторо арыалламмыта.

1942 с. күһүөрү сайын Чурапчы колхозтарын хоту көһөрүүгэ Мэлдьэкси дьонун эмиэ үүрүү-үтүрүүү буолбутугар эбэбит Маарыйа: “Олох барбаптын”, – диэн батынан кэбиспит. Инньэ гынан, эһэбитиниин 4 саастаах сиэннэрэ Сенялыын хаалбыттарын райсовет председателэ Барашков мин аҕабыттан расписка көрдөөбүт: “Дьоммун бэйэм иитиэм, норма ас көрдүөм суоҕа”, – диэн. Оттон аҕам кыра балта Дьэбдьиэ, эһэбит бырааттара Байбал, Ылдьаа кэргэттэрэ бары барбыттар уонна өлөн-сүтэн, Дьөгүүөр уонна Дьэбдьиэ эрэ тыыннаах эргиллибиттэр. Аҕам балта Аана кэргэнэ Никиитэ Кэрээкин сэриигэ барарыгар: “Оо, оҕом барахсаны Ваняны умса анһан баран эрэбин”, – диэн ытаан-сонгоон аҕабар: “Көрө-истэ сылдыар”, – диэн кэриэһин эппит. Онон оччолорго Кытаанахха хаалбыт Аананы көһөрөн киллэрэн, Госбанҥа үлэбэ ылларбыт. 3 эр киһи уонна Аана буолан харабылынан үлэлээбиттэр. Сыл айы харабыллары сыал ыттаран бэрэ-биэркэлиир эбиттэр. Онон эдьийим Аана барыларыттан ордук бэстилиэтинэн сыалы табара үһү.

Дарья Дьячковская аатынан уулуссаҕа Чурапчы Госбанын уопсай икки дьиэлэрэ баара, олортон биир дьиэ балаҕан салбааныныгар Аана Ванятыныын ииппит кыыһа Елялыын олорбуттара. Сеня кинилэргэ олорон Чурапчы орто оскуолатыгар үөрэммитэ. Ол балаҕанҥа мин киинэ көрө киирэрбин өйдүүбүн. Сенялаах Ваня кумаабыга уруһуйдаан, лиэнтэ курдук килиэйдээн, уһун пленка онгорон, лаампа уотунан тыктаран, балаҕан загародкатыгар киинэ курдук ойуулары көрдөрөллөрө. Ол курдук иккиэн арааһы бары тобулан онгоһуктара элбэх этэ.

Сайын айы эһэбит өтөбөр Дууранаҕа сайылыырбыт. Онон кинилэр уһанан, маһынан наһаа үчүгэй тиэргэн онорбуттар – балаҕан, ампаар, хотон, кыстаммыт мас, олбуордаах, дьоннордоох. Ол сайын таайбыт Мугудайтан кэлэн Сивцев Николай Николаевич, кэргэнэ Өрүүнэ, кыргыттар Катя, Тоня (Бэччэй диэн таптаан ааттыыллара) эмиэ онно сайылаабыттара, арааһа 1952 с. буолуо. Уолаттар иккиэн кыра хоспобу иһин кумаабынан обуойдаан, туспа утуйар дьиэлээхтэрэ – 2 эрэ орон ыкса турара, сып-сырдык курдуга. Онон биһигини олох киллэрбэттэр, хатыы сылдыбаллар. Собуруу муус угар ампаар уонна сомуоһуна кэннинэн обуруот кытытыгар ол оонһуур тиэргэннэрин туппуттар. Дьэ, биһиги 3 кыра кыргыттар кинилэр суохтарына ол тиэргэн дьонун, дьитин бары үллэстэн, алдьатан кэбиһэммит киэһэ кэлэн силиэстийэ бөбөнү онорбуттар. Аҕам онно собуруу ампаарга сиһэ ыалдьан оронно сытан истибит. Киэһээнҥи аһылыкка отор дьиэбэ бары мустан аһы олордохпунуна, аҕам кэпсээбит: “Дьэ биир ыал дьиэтин түөкүттэр киирэн халаабыттар, ол иһин Чурапчыттан милиция тахсан силиэстийэ ыһа сылдыар үһү”, – диэн. Улахан

дьон соһуйуу-өмүрүү бөбө буолбуттар, ону истэн Сеня: “Арааһа биһигини кэпсиир быһыылаах”, – диэбитин кэпсииллэрэ. Аны Ванялыын испиискэ хаатыгар сабы баайан телефон онорбуттара. Тыымпы бэтэрээ сабатыгар улахан хатын анныгар миигин хааллараллар, бэйэлэрэ саптарын тардан Дьухаба барар күрүө ааныгар тийэн “Алло, истэбин дуо?” – дииллэрэ иһиллэрэ.

Ити курдук араас санганы, дьиибэни айан таһаарар идэлээбэ. Ол иһин да буолуо трактор арааһын баһылаан, бэйэтин өйүнэн, сатабылынан бастын механизатор буоллаба. Аны Куохара үрэбин сиһигэр Таппалаахха собус-соботоһ харыйа үүнэн турарын булбуттар этэ. Миигин ону көрдөрө илдээллэригэр харахпын саба баайаллара уонна: “Кимиэхэ да кэпсээмэ”, – дииллэрэ. Оннук айылба кэрэтин сэдэх маһы харыстыыр быһыылаара эбит. Сайын сабаланыыта Мыдаада алаас Көрдүгэн диэки халдыайытыгар эрэ үүнэр сардаана сибэкки көрдөрө оностон илдээллэрэ. Араас кэрэ сибэккилэри, сэбирдэхтэри, оту үргээн гербарий диэн хатара халын бабайы сахалыы Новгородов алфавитынан бэчээттэммит харанга халлаан күөбэ тастаах кинигэбэ мунһарбыт.

6-с кылааһы бүтэрэригэр нуучча тылын кыайан туттарбакка, үөрэбин бырабан, Мэлдэхсигэ тахсан колхозтаах буолбута. Сайыны быһа от биригээдэтигэр сылдыра. Ваня биһикки хаһан ардах түһэрин кэтэһэрибит, оччоһо убайбыт Сеня дьиэтигэр өтөххө кэлэрэ. Билигин баар арбаа дьиэбэ утуйарбыт – бэтэрээ өттүгэр Дьөгүөр Ылдыыс, Сеня, Ваня, түгэххэ ийэм Кэтириис уонна мин. Ардахтаан күн күнүс сытан эрэ Сеня ырыа ыллаан доллоһутара – көндөй үчүгэй куоластааба. Аны миигин дьээбэлээн: “Быттык-быттык Маарыйабын ини, Былатыан кинээс кыһынабын ини...”, – диэн ыллаатар эрэ, мин сүүрэн тийэн айабын ытыспынан саба сатыырым. Саамай өһүргэнэрим “кинээс кыһа” диэн тыллар этилэр. Советскай оҕоһо “кинээс кыһа” диэн саамай куһабан кыыс буолара.

Колхозтаахтарга урут доһуоттарынан натуранан – туорах бурдук, арыы, эт биэрэллэрэ. Күһүн дьоммут хамнастара диэн сыарба мунунан тийэн абалар этилэр. Ол бурдугу суорунаба тардан, отор дьиэ көмүлүөк оһоһор лэппиэскэ буһараллара. “Бу кыыс эмиэ куруппалаһпыт” диэн миигин сэмэлииллэрэ. Сайын Дуурангаба бары даһаны доһуйа сынһанар этибит. Отор дьиэбэ (убайбыт Байбал кэлин Чурапчыга киллэрэн дьиэ туттубута), эһэбит Борокуоппай, эдьийбит улахан Настаа, оһонньоро Дьөгүөр Сидоровтыын, сорох сайын эдьийбит аччыгый Настаа кыргытара Смена, Настя буолан, сороһор эдьийим Дьэбдиэ Хабырыллатынаан, сороһор биир эдьийбит Мааппа Шарина Бүөтүрүнүүн бары оһолорунуун сайылыырбыт. Биһиги арбаа дьиэбэ уолаттардыын утуйарбыт. Ити дьиэ билигин да баар, 1929 с. аһам ийэбин Болтоноттон кэргэн ылан аһалбытыгар тутан биэртэр эбит.

Саха ыалын сиэринэн олоһут холкутук, иллээхтик устара. Эһэбит Борокуоппай кырдыан дьүлэй буолбута. Маннай Сеня, кэ-

лин Ваня аттыгар олон дьон тугу кэпсэтэрин кулгаабар дабайан олон улаханлык хатылаан иһитиннэрэр этилэр. Ол да буоллар кини кыралаан уһанарын тохтоппотоҕо. Оҕолорго хас биирдиитигэр аналлаах тэрил онороро. Сенялаах, Ваняҕа кыра хотуур, миэхэ кыракый кырабыл, барыбытыгар оонньуур ох саа баара. Ол ох саабытынан кус тумсун мунһан, муостаҕа тэлгэтэн, ытыалы оонньуурбут. Синньигэс Баһылай дьиэтэ үксүн иччитэх буолара, ол дьиэ көбүс-көнө муостата биһиэхэ “кустаах күөл” буолара.

Сайын уопускаҕа Чурапчыттан аймахтар табыстахтарына өссө элбиирбит – үөрүү-көгүү, киэһээ араас күрэх-оонньуу буолааччы. Тозовка саанан сыал ытыыга, сүүрүүгэ, мас тардыһытыгар күрүбү тэрийэллэрэ убайдарым. Сүүрүүгэ өрүү Дьөгүөр Ылдыыс бастааччы, Сеня маска кыайара, Ваня сыал ытыыга ордук этэ. 20 сааһын ааһыта: “Сеня кэргэн ылыа этэ”, – диэн ийэлээх аҕата кэтэһэллэрэ. Дьөгүөр Ылдыыс 32-тэ, эмиэ холостуой сылдыара. Сайын айы собуруу ампаар 2 түгэхтээх онкучабар эт хаһаас уураллара: “Уолаттар ойох ыллахтарына”, – диэн. Аҕата Дьөгүөр оҕонньор онно тийбэтэҕэ.

1963 с. Сеня 25 сааһыгар Хоптоҕо кыһын Анна Андреевна Тарабукинаны кэргэн ылбыта. Санаспыт Аана барахсан 8 оҕону төрөтөн эдьийим Настаа, күтүөтүм Дьөгүөр ааттарын ааттатар оҕо-уруу бөҕөнү убайбар Сеняҕа бэлэхтээбитэ. Аана ыанньыксыт буолан, сыл айы араас фермаҕа көһө сылдыар этилэр. Эдьийим Настаа өлөр сылыгар Кулдыааайыга кыстаабыттара. Мин медфак 2-с кууруһугар үөрэнэ сылдьан, кыһын каникулбар тахсыбытым. Онно аҕабынаан Боллос диэн госбанк атынан сыарбаҕа олон тахсан, көрсөн кирибиппит. Онно санас Аана дояркалыы, убайым Сеня тракторынан от тийэн үлэли сылдыбаллара. Гоша уол сүүрэ сылдыар, Коля санарды хааман эрэр оҕолор этилэр. Эбэлэрэ Настаа уола Сеня оҕолорун үөрэ-ымманыа, көрө-истэ, көмөлөһө сылдыара. Ол курдук ыал буолан Эрилик Эристиин аатынан колхоз-совхоз киинигэр Дирингэ олохсуйбуттара. Ол да буоллар ферма ханна баарынан сыл айы көһөн, кыстаан-сайылаан, үлэлээн-хамсаан, 8 оҕону улаатыннанан, барыларын үлэһит, ыал онорон, төрөппүт иһин толорон бараахтаатылар.

Убайым Семен Егорович Сидоров аатын ааттатар элбэх сиэн, хос сиэн оҕолор кини курдук туруу үлэһит, киһи киэнэ кэрэмһэ буолан тахсыахтара диэн эрэнэбин. Олобун устата араас эрэйи, кыһалҕаны, кутурҕаннаах да күннэри эр киһилии эрдээх санаалаах буолан, этэнгэ туораан, дьиэ кэргэнин, чугас дьонун өйөөбүллэринэн аһаран, киһилии сиэрдээх олобу олордо.

Посельская Мария Прокопьевна, *эндокринолог-врач,
РФ уонна РС (Я) доруобуйа харыстабылын туйгуна,
Дьокуускай куорат уонна Чурапчы улуһун
доруобуйа харыстабылын бочуоттаах ветерана,
21.01.2023 с.*

УБАЙБЫТ ТУЪУНАН АХТЫ

Биһиги убайбыт Сидоров Семен Егорович аҕам Посельской Дмитрий Прокопьевич улахан эдьиийин Анастасия Прокопьевна (Улахан Настаа) уола. Аҕата эрдэ өлөн, биһиги дьоммутунан, ийэтин төрөппүттэринэн энгэрдэһэн, оҕо сааһын атааран улаатан үлэһит буолар.

Биһиги дьоммут төрүт Мэлдьэхси нэһилиэгин олохтоохторо, Дурана диэн өтөхтөөхтөр, ол кэмнэ онно олороллор, билигин ол өбүгэлэрбит олорон ааспыт төрүт өтөхтөрүгэр кинилэр ыччаттара оттуур, сылгы иитэр, бултуур, сайынын оттоон, сир астаан, сынһанан айылҕалыын алтыһар сирдэрэ буолан турар.

Семен Егорович ийэтэ Анастасия Прокопьевна биһиргэ төрөөбүттэр сэттэ оҕо, ийэлэрэ Мария Григорьевна, аҕалара Прокопий Павлович Посельскийдар орто сэниэ үлэһит ыаллар этилэр. Бурдук үүннэрэн, сүөһү иитэн, үс уолларың үөрэхтээх үлэһит дьон онорбуттара, оҕолор бары сэттиэн ыал буолан, сааһыран пенсияҕа тахсан баран бу олохтон туораабыттара.

Улахан кыыс уола Семен Егорович убайбыт ийэтин, аҕатын олохторун салҕаан элбэх оҕолонон, үлэлээн, оҕолорун атахтарыгар туруоран, үлэһит ыал онортоон, бу Орто дойдуттан 79 сааһыгар барбыта.

Убайбыт тарбахха баттанар туруу үлэһит. Идэтинэн тырахтарыыс, колхоз, совхоз кытаанах түбүктээх үлэтигэр кэргэнинээн санаспытынаан пенсияҕа тахсыахтарыгар дылы үтүө суобастаахтык үлэни дьиэ кэргэни өрө тутан үлэҕэ бэриниилээх, инники олох сайдытыгар төһүү күүс буолан, дьон сэргэ махталын, ытыктабылын ылбыттара.

Кинилэр оҕо саастара Аҕа дойду сэриитин, сут кураан сылла-рыгар ааспыта, дойду олоҕо чөлүгэр түһэр кэмигэр оччолорго кыралыын-улаханнаын уопсай дьыалаҕа түмсэн, ким кыахтаабынан ыарахаттары кыайан, дьулуурдарынан үлэ кытаанабын билбиттэрэ, аҕата эрдэ өлөн тулаайах аас-туор олобу туоруурбар бу дьонум, аймахтарым киһи хара гыммыттара диэн өрүү ахтара. Ийэтин балтын Анна Прокопьевна соҕотох уола Иван Никитич Корякин (аҕата сэриигэ барарыгар олорор оҕо хаалбыт), мин таайым Михаил Степанович Ноговицын тулаайах тэн саастаах биһиргэ улааппыт уолаттар көрүстэхтэринэ оҕолуу үөрэллэрэ мин өйдөбүлбэр өрүү баар, өрүү оҕо саастарын Дуранаҕа айаннарын оҕо сылдьан оонһуууларын, бултуууларын, велосипедынан түргэнник тий-эллэрин, дойдуларын олус ахталларын, таптыылларын хоно сытан кэпсэтэллэрэ, олус истин сыһыаннаахтара, төһө да ыарахан оҕо сааһы аасталлар өрүү үөрэ-көтө сылдьар майгылаахтара.

Убайбыт, санаспыт аймахтарыгар, дьонно эйэбэс сыһыаннара, сайдам санаалара, көмөлөрө умнуллубат, от-мас тийиитэ, дьиэ тутуута, кинилэр сүбэлэрэ-амалара, аймахтары түмэр дьобур

убайбытыгар баара, биһиги ону махталынан саныбыт, өйдүүбүт. Биһиги оскуолаҕа үөрэнэ сырыттаһытына аҕабыт өлбүтүгэр олус чугас кининэн убайбыт Семен буолбута, ийэбит 3 оҕолоох огдообо хаалбытыгар, кыра кыыспыт оскуолаҕа өссө бара илик этэ, сүөһүлээх этибит, кыстыыр оппутун барытын убайбыт тиэйэн, ийэбит олус махтанара, үөрэрэ.

Мэльдэхсигэ улахан баһаар турбута, онно убайбыт Семен Егорович, кини оболоро, аймахтар бары, бырааппыт Дмитрий Дмитриевич Посельской уонна мин күтүөт ол баһаарга умуруорууга Дуранҕа сылдыбыппыт. Олус хоромньулаах, көрүүххэ дьуулаан, тыа от-мас умайан, айылҕа харааран хаалбыта, онтон бу кэнники баһаарга бырааппыт Дмитрий сүрэбин эпэрээссийэлэтэн баран истээт да түүннэри айаннаан аймахтарын кытта баһаар тохтуор диэри сылдыспыта. Өбүгэлэрбит сирдэрэ-уоттара, олорон ааспыт олохторо барыбытыгар күндү, кинилэргэ махтанабыт, сүгүрүйэбит! Онно убайдарбыт, дьоммут өнгөлөрө олус улахан.

Убайбыт Семен Егорович Эрилик-Эристиин аатынан совхоз, Чурапчы оройуонун чемпион тракториһын аатын ылаттаабыта, 1982 с. кини салайар полумеханизированнай оттуур звенота 528,3 т оту бэлэмнээн, Эрилик-Эристиин совхоз чемпион оттуур звенота буолбута. Санаспыт Сидорова Анна Андреевна уһуннук үлэлэбит бастын ыанныксыт, үлэбэ туйгунун иһин мэтээллээх, иккиэн Хоптобо нэһилиэгин бочуоттаах олохтоохторо.

Убайбыт тапталаах кэргэнин санаспытын Анна Андреевнаны кытта 50 таһса сыл бииргэ олорон кыһыл, көмүс уруу тэрийбит-

тэрэ, үбүлүйдэрин оѳолоро бэлиэтээннэр, оѳолорун сылаас тап-талларын, махталларын билэн дьоллоох олоѳу олорбуттара.

Кинилэр олорбут олохторо, үлэһит киһи, ийэ, аѳа, эһээ, эбээ, аймах быһыытынан биһиэхэ өрүү холобур, сүрэхпитигэр үтүө өйдөбүл буолар.

*Балта Клара Дмитриевна, үлэ ветерана,
күни кэргэнэ Платон Васильевич Коркин,
үлэ, Саха сирин киһинэтин уонна спорт ветерана,
Россия бочуоттаах киноматографиһа,
Россия журналистарын союһун чилиэнэ.
Чурапчы с., 08.02.2023 с.*

САҢАҤЫМ АНА АНДРЕЕВНА, УБАЙЫМ СЕМЕН ЕГОРОВИЧ ТУСТАРЫНАН ИҤИРЭХ АХТЫЫМ

Саҥаҥым Аана, убайым Сэмэн үтүө да дьон бу орто дойдуга кэлэн бардылар, элбэх оѳолонон, барыларын атахтарыгар туруоран, ыал онортоон, дьиэлэнэллэригэр, сүөһүлэнэллэригэр көмө буолан, элбэх сиэн, хос сиэн көрөн, бүөбүйдээн, ийэ, аѳа, эбээ, эһээ буолар дьолун толору билэн бардахтара.

Саҥаҥым Аана үлэлиир кэмнэрин сүөһү ийтиитигэр анаабыта, оѳо көрүүтүн быһыһыгар совхозка доярканан таһаарыылаахтык үлэлээбитэ, онтон убайым пенсияѳа тахсыар диэри совхоз тарбахха баттанар тырахтарыһа.

Саҥаҥым, убайым наһаа да иллээхтик олорбуттара, бэйэ-бэйэлэрин наһаа да убаастаһар этилэр. Дирингэ дьиэлэригэр сырыттаһа хайаан да аһатан атаараллара, саҥаспыныын оһохпут иннигэр олорон табахтаан аһарым, кэпсэтэ-ипсэтэ таарыйа.

Убайым Сэмэнниин Мэлдьэхси Дуранатын сиэттэрэбит. Дуранаѳа төрөөбүт сэттэ бииргэ төрөөбүттэр оѳолоруттан биһиги аѳыс уол этибит. Бары бэйэбит ыккарыгар иллээх да этибит, биллигин да үөрүү бөѳөнөн көрсөөччүбүт.

Бу уолаттарган убайдарым Мэхээлэ, Сэмэн, Уйбаан үтүө да дьон этилэр, олох бииргэ төрөөбүт убай быраат курдук сыһыаннаһар этилэр.

Өтөхпүтүгэр Дуранаѳа, убайбытыгар Дьөгүөр Ылдыһыска биирдэ эмэ түмүстэхпитинэ, үчүгэй да кэмнэр буолар этилэр, убайдар кэпсээннэрэ-ипсээннэрэ, үөрэллэрэ-көтөллөрө. Сүрэхпэр бырбар үйэм тухары ингэн сылдыар буоллаѳа.

Саҥаҥым Аана кэпсээнэ-ипсээнэ элбэх буолара, убайбын өрө

тутара олох кэпсээнигэр баар буолара. Биир сырыыбар убайын ыалга үлэлии барбыта, убайын олох эдэригэр түһэ сылдыар диэбитэ. Убайым пенсияҕа тахсарыгар ДТ тыраахтарын совхоз биэрбитэ, ону онгосто-онгосто мөлтүөр дылы сүүрдэ сылдыбыта. Ол онгостон тыраахтарын сүүрдэн үөрбүтүн-көшпүтүн кэпсээбит эбит этэ. Убайым уопсайынан тыраахтарыгар олордобуна, хамсанан-имсэнэн, эрчимирэн кырдык олох эдэригэр түспүккэ дылы буолара. Тыраахтарын үлэлиир кэмнэригэр төһөлөөх киэн сири-нэн сүүрдүбүтэ буолуой, табаарыстарыгар, аймахтарыгар төһөлөөх көмөлөспүтэ буолуой, ол быһыыгар биһиэхэ эмиэ.

Онон санһым Аана, убайым Сэмэн бу орто дойдуга толору дьоллоохтук олорон аастылар диибин, кинилэр тустарынан үтүө өйдөбүлүм мин сүрэхпэр үйэм тухары сөнөн сылдыаҕа.

Оҕолорго туһаайан эттэхпинэ, аҕабыт соботох уол, ыал буолан, хайдах курдук Сидоров араспаанньаны ханһаппытын бэйэбит билэбит, онон дьоннуг тэлбит суолларын өссө кэнэтэ-хангата турун диэхпин баҕарабын.

Бырааттара Миитэ Бэһиэлискэй

УБАЙЫМ СИДОРОВ СЕМЕН ЕГОРОВИЧ

Анна Андреевна, Семен Егорович Сидоровтар мин аҕабынан Посельской Павел Прокопьевичынан чугас хаан уруу аймахтарым буолаллар. Семен Егорович ийэтэ Анастасия Прокопьевна Сидорова (Посельская) мин аҕам Павел Прокопьевич бииргэ төрөөбүт эдьийэ. Кинилэр Посельскийдар дьэ кэргэн сэттэ бииргэ төрөөбүттэртэн түөрдэ кыыс, үһэ уол эбиттэр. Сэмэн ийэтэ Настаа улахан кыыс, бастакы оҕо, мин аҕам Байбал ыал саамай кыралара.

Эдьийим Настаа оҕонньоро өлүөр диэри өтөххө Дуранаҕа олорор эрдэхтэринэ мин аҕабынаан сайын айы тахса сылдыар буоларбыт. Онтон убайым Сэмэн Аананы кэргэн ылан Дирингэ олорор кэмнэригэр начаалынай кылааска үөрэнэ сылдьан каникулларга уонна сайын элбэхтэ тахса сылдыарбыт. Санһым Аана дояркалыыр буолан наар фермаларга олороллоро. Кыһын Лампаҕа, Курдьяҕаайыга, Боһомо олоро сылдыбыттара, сайынын сайылыкка тахсаллара. Бырыы, Чочууда сайылыктарга олордохторуна мэлдьи сылдыарбыт. Онно улахан оҕолоро олох кыралар этэ. Биир сайын Дирингэ дьэ туттар сайыннарыгар эдьийбэр Настааҕа тахсан сайылаабытым. Ол сайын Сэмэн Чурапчыга ыһаахха тыраахтарынан прицепка дьону

тийэн киллэрбитэ. Төннөлөрүгэр ат сүүрүүтүн кэнниттэн мин убайбынаан ол тыраахтарынан сайылыы тахсыбытым. Түүннэри айаннаан сарсыарданан Дирингэ тийибиппит. Тахсыспыт дьону дьиэлэригэр түһэртээн баран дьиэбитигэр тийибибитигэр дьүөдьүэ икки төннүү анды уста сылдыар этилэр. Убайым Сэмэн дьиэттэн саатын ылан баран миигин: «Эн дьүөдьэ хоту өттүнэн хабырый», – диэбитэ. Мин “хабырый” диэни өйдөөбөтөхпүн быһааран биэрбитэ. Уонна бэйэтэ созуруу өттүнэн тумуска тыанан барбыта. Мин аргый аҕай хааман убайым эппитин курдук хабырыйан биэрбитим. Убайым икки андыны ытан ылан, үөрүү бөбө буолбуппут. Мин анды диэни онно бастаан көрбүтүм. Убайым Сэмэн байандаах булчут этэ. Мин санаһым Аана быраата Өндөрөйдүүн саастыы буолан бэркэ тапсарбыт, бииргэ оонньуурбут, дьоммутугар илии-атах буолан көмөлөһөрбүт. Онтон быраатара Баанһа, Ылдыаа арыый кырлар этэ. Оччолорго Настаа дүөдө үрдүгэр санаһым Аана дьонун Тарабукиннары кытта олорбута. Сэмэннээх сайылыкка Бырыыга сайылаабыттара.

Кэлин Мэлдьэхситтэн эдьиийин Дьэбдьиэлэҕи аҕалара өлбүтүн кэннэ көһөрөн киллэрбитэ. Убайым Семен Егорович санаспынаан Анна Андреевнанын туруу үлэһит дьон этилэр. Оҕолоро кырларын аахсыбакка олох сарсыарда эрдэттэн киэһээ хойукка диэри үлэлииллэрин өйдүүбүн. Убайым бастын тракторист, санаһым бастын доярка этилэр. Оннук үлэҕэ сылдьан Сэмэн аймахтарыгар Тарабукиннарга, Собакиннарга мэлдьи көмөлөһөрө, көрөрө-истэрэ. Сэмэн даҕаны, Аана даҕаны киэнхолку майгылаах буолаллара, хаһан да кинилэр кыһыра, мөбө-этэ сылдьалларын истибэт этим.

Эдьиийим Дьэбдьиэлээх Дирингэ кэлбиттэрин кэннэ кинилэргэ тахсар этим, убайым аахха баран хонон кэлэrim. 5-6 кылааска үөрэнэр сылларбар сайын аҕабынаан Дуранаҕа тахсан моой оттуур этибит. Онтон 7 кылаастан саҕалаан колхозка звеноҕа окко үлэлээбитим. Онно бэриллэр эбии төлөбүр оппугун убайым Сэмэн тыраахтар биилкэтигэр анһан Чурапчыга киллэрэн биэрэрэ. Убайбын кытта кыра сааспыттан алтыспыт буоламмын истинник убаастыы саныбырым, холобур онгосторум уонна кини сүбэтин мэлдьи ылынарым.

Күһүн куобахха өтөхпүтүгэр тахсан бултуурбут. Убайым Сэмэн мэлдьи хамандыырбыт буолара. Аймахтар бары күһүн саас өтөхпүтүгэр мустан бултуурбут, сир астыырбыт. Билигин санаа-тахха олус да үчүгэй кэмнэр этэ. Биирдэ 50-ча киһилээх Сельхозхимия үлэһиттэрэ тахсан наһаа үчүгэйдик бултаабыппыт. Тахсан бултаабыт дьон бука бары убайбар махтанан аҕай барбыттара. Убайым Семен Егорович колхоз, совхоз ыарахан үлэтигэр түүннэри-күнүстэри үлэли да сырыттар аймахтарыгар, чугас ыалларыгар, табаарыстарыгар, нэһилиэгин дьонугар куруук быыс булан көмөлөһөрүгэр, өйөбүл буоларыгар элбэх киһи махтанарын

үгүстүк истэrim. Убайым сангасынаан Эрилик-Эристиин совхоз киэн туттар, холобурга сылдыр туруу үлэһиттэрэ этилэр.

Семен Егорович мэлдьи оҕолорун, аймахтарын бииргэ түмэр, билиһиннэрэр үтүө хаачыстыбалаах этэ. Ол курдук бырааһын-ныктарга, сыбаайбаларга, юбилейдарга аймахтарын барыларын биир-биир көрсөн, сылдьан, эрийэн ынырталыыра. Тийдэххэ олус истинник үөрэ-көтө көрсөрө, киһиэхэ үчүгэи эрэ баҕарара. 1993 сыллаахха юбилейын бары мустан өтөхпүтүгэр Дуранҕа олус тэрээһиннээхтик бэлиэтээбиппитин билиннээннэ диэри түмсэ түстэрбит эрэ умнубакка саныбыт, истинник ахтабыт.

Семен Егорович, Анна Андреевна бэйэ-бэйэлэригэр олус истин сыһыаннаах этилэр. Улахан дьыэ кэргэн аҕа баһылыга, иһирэх ийэтэ, дьонно истин сыһыаннарыннан, үлэбэ үтүө холобурдарынан оҕолорун ииппиттэрэ, улаатыннарбыттара. Билигин убайым, санаһым дьыэ кэргэнэ тэнийэн, кэнээн, үөрэхтээх үлэһит дьон буолан ололоруттан астынабын, үөрэбин.

Семен Егорович, Анна Андреевна оҕолоругар, сиэннэригэр, хос сиэннэригэр бары чугас дьонугар бары үтүнү, этэннэ буолууну ис сүрэхпиттэн баҕарабын.

Павел Павлович Посельский,
Чурапчы. Тохсунньу 2023 с.

СИДОРОВТАР ЭРИЛИК-ЭРИСТИИН СОВХОЗ ТӨҺҮҮ ҮЛЭҢИТ ДЬОНО

Мин Иван Никитич Корякины кытта ыал буолуохпутуттан ыла, билсэн киэн туттар дьонум Семен Егорович уонна Анна Андреевна Сидоровтар буолаллар. Мин Ваням убайын наһаа да убаастыыр, таптыыр этэ, кинилэр бииргэ төрөөбүт дьон курдуктара. Үөрүүлэрэ хомолтолоро бииргэ буолара. Санаспыт барахсан наһаа да холку, куруук үөрэ сылдыра, аһа бэлэм, кэллибит да остуолга олоро түһэбин.

Сидоровтар – Эрилик Эристиин совхоз биир төһүү үлэһит дьоно, Дириннэ биир убаастанар ыалынан өйдүүбүн. Кинилэр улахан дьыэ кэргэн буолаллар 8 оҕо таптааллаах ийэтэ, аҕата.

Дьыэ кэргэннэ бэйэтэ кистэлэннээх курдук, биһи дьоммут куруук үлэ үөһүгэр. Санаспыт доярка, убайбыт совхоз сүрүн үлэһитэ тракторист хаһан да иккиэннэригэр өрөбүлэ суох үлэ, ол да буоллар оҕолор биирдэ да ыалдыбакка, үөрэхтэригэр хаалбакка, бары үөрэхтээх үлэһит дьон буоллулар.

Биһи дьоммут сайылыкка көстүлэр да оҕолорбутун ильдэ өрөбүлгэ барабыт. Наһаа да үчүгэй кэмнэр буолаллара. Оҕолор бары сайын үлэ бөҕө, ким аҕатын кытта окко, кыргыттар ийэлэрин кытта доярка, биһи эмиэ дуоһуя сынньанар буоларбыт. Сэмэннээх Аана ити үлүгэрдээх түбүктээх үлэ, элбэх оҕо хаһан да кыһырсалларын истибэт этим наар «доо» диэн минньигэс баҕайытык ынгырсаллара. Хаһан да айа, сылайдым диэн өтгүгэстии да түспэттэрэ. Күһүн биһи паапабыт төрөөбүт күнүгэр аймахтар бары өтөхпүтүгэр Дуранҕа мустабыт. Дьэ онно оҕолор бары үөрүү-көгүү, улахан да дьон хаалсыбакка оонньоон аҕай киирэрбит, дойдубут сириҥ аһа элбэбэ биһиэхэ, эр дьонно булда, оннук сайын устата 2-3 көрсүһэн, күүс-уох бөҕө ыларбыт.

Мин 1981 сыллаахха ыалдьан, балыһаҕа сыттаһпына, ынаһпыт эмиэ ыалдьан өлөн хаалбыта. Нөнүө күнүгэр убайбыт Сэмэн холмогор боруода ынаҕы аҕалан хотоммутугар баайан биэрбит, оччолорго биһи оҕолорбут кырлар. Онон үүттэнэн, кыһыны эрэйэ суох туораабыһпыт. 1983 сыллаахха Иван Никитич ыарахан ыарыһтан өрүттүбэтэбэ, Томскай куоракка эмтэнэн көрбүһүт да кыайтарбакка күн сириттэн туораабыта. Семен Егорович, Анна Андреевна ыарахан кэммитигэр көмөлөрө, сүбэлэрэ кэмэ суох буолара. Наһаа да дьон туһугар, аймахтарыгар ким да буоллун кыһаналлара ол курдук от-мас таһытыгар Семен Егорович бара турара.

Кини биир эмэ сыл отпуска ылан сынньаммытын, собуруу-хоту күүлэйдээбитин өйдөөбөппүн. Оннооҕор куоракка ыксал бөҕөнөн кэлэн барар буолаллара. Хонон-өрөөн диэтэххэ күлэ-күлэ дьизэ үлэтэ элбэх диирэ.

Кинилэр үтүө сайаҕас санаалара аймах билэ дьонноругар куруук умнуллубат өйдөбүл буола сылдыа.

Корякина Дария Николаевна

УБАЙБЫТЫГАР МАХТАЛБЫТ МУНУРА СУОХ

Прокопий, Өлөөнө саамай кыра оҕолоро, үһүс уоллара Егор Прокопьевич Сидоров-Оттоо Дьөгүөр Мэлдьэхситтэн төрүттээх Анастасия Прокопьевна Посельскаялыын холбоһон ыал буолбуттар. Кинилэр 1930 сыллар эргин Сулхаччыга көһөннөр «Тэннэбил» диэн колхуоска күүстэрин харыстаабакка үлэлээбиттэр, иккиэн «Стахановец» ударник аатын ылбыттар.

Дьөгүөрдээх, Настаа элбэхтик оҕоломмуттар даҕаны оҕолоро кыра саастарыгар өлүгэлээбиттэр. Онон 17-с оҕонон саҥа төрөөбүт уолларын Сулҕаччыттан сахалыы абыҕайы тутуһан, күрэтэргэ тэринэллэр. Биһиги аҕабытын Чохороону (Протодьяконов Николай Михайлович) эрдэ атта айааһа диэн соруйал-

лар. Аҗабыт бэлэмнэнэн тийэр, чугаһа суох сиргэ Дууранаҗа эбэлээх эһэтигэр тиэрдиэхтээх. Тустаах дьонго ыарахан айан буолара сэрэйиллэн, кибитка онороллор. Иһин куобах суорҕанынан тиэрэллэр. Дьэ, айанныыр күннэригэр түүн сана саах күрдьэр күрдьэбинэн оҕолорун хотон түннүгүнэн таһааран, ох курдук онгостон, ыраах айанга туруналлар. Баран иһэн кэннин хайыһыа суохтаах, ыалга сылдыһа суохтаахтар. Аара сөп буола-буола тохтоон, аҗабыт ытыһынан оҕо муннун тутан тынарын бэрэбиэркэлиирим диэн кэпсиирэ.

Ол курдук Уорҕанан Дирингэ кэлэн, атын сойутаары ийэтигэр Сидоров Федор Прокопьевичтааха киирэн чэйдээн, Дууранаҗа аһаллар. Барааттарын тибии типпит, оҕонньордоох эмээхсин суолларын сапта диэн үөрсүбүттэр, оҕобуг удьуор утумун салбаатын диэн албаан, оһохторун аһаптыттар. Онно 8 сааһыгар диэри сылдыбыт, онтон, дьэ, дьоно ылбыттар. Соҕотох тыыннаах хаалбыт уол Сидоров Семен Егорович эдэр сааһыттан аҗатын дойдутугар Хоптобоҕо Эрилик Эристиин аатынан колхозка кэлин совхозка ДТ-75 тракториһынан таһаарыылаахтык үлэлээн дьон сэргэ махталын, киэн туттунуутун ылбыта. Арааһа Дирингэ мин убайбын билбэт киһи суоҕа буолуо. Кэргэнинээн Анна Андреевнанын отделение солбуллубат ыанныксытынаан, 8 оҕону төрөтөн, иитэн-үөрэтэн үлэһит ыал онортообуттара эдэрдэргэ холобур буолуон буолар.

Убайым Сэмэни кытта 3 сыл устата сайынын Амма салаата Халааны үрүбэр үлэлээбитим биир туспа кэпсээн. Онно Чакырынан быһа барарбыт. Бэс ыйын бүтүүттэн балаҕан ыйа бүтүөрү диэри оттоонун буолара. Бастакы сылбар от мунһуутугар тиритэ-хорута үлэлээбитим. Иккис сылбар убайым туруорсан бугул түгүбэ харбааччы буоллум, 7 кыдамаһыты таах успейдыыр диэн буолла. Күһүн диэкинэн үлэм чэпчиир, аҗыйах салаа от хаалар, соробун кистии-саба дулҕа быыһыгар симээт, эккирэтэ сүүрэбин. Үһүс сылбар бугул түгүбэ харбааччы буолбутум. Звеновод балта буоламмын үлэм чэпчээн, дурда-хаһа буолар убайдаах үчүгэин онно билбитим.

Биһиги аҗабыт өлбүтүгэр кэлэ сылдьан убайбыт бэйэтэ кэпсээн турардаах. Арай биирдэ Дирингэ Чохороон тимир ат аҗалбыт диэн кэпсээбиттэрэ, ону иһиттиэм истибэтиэм көрүөх бэтэрээ убайбар элээрэн тийдим уонна тимир ат көрө кэлиим диибин. Убайым сарайтан таһаарда уонна илин диэки аста, охтон түстүм. Онтон санаттан ордон арҕаа диэки аста уонна дьылээ диэтэ. Бүттээ, велосипед миэнэ буоллаҕа ол. Дирингэ бастакы

тимир аттаах мин буола түстүм, оо, онно төһөлөөх үөрбүшпүн олох умнубаппын диэбитэ.

Убайбыт Семен Егорович кэлин дьоммут сааһырыларыгар отторун-мастарын бэйэтэ көрө сылдьан тиэйэн ажалара, биһиги бары ыраах олохсуйан сайынын эрэ кэлэн барарбыт. Ийэлээх аҕабытын көмүс унуохтарын көтөхсөн, бүтэник суолларыгар атаарыыга убайбыт баар буолан барыта орун-оннугар быһаарыллан, билигин сааһыран олорон истинник саныыгын. Биһиги Чохоорон кыргыттара Семен Егоровичка махталбыт мунура суох, үлэни өрө туһут убайбытынан киэн туттабыт, түмсэ түстэрбит эрэ хайаан да санаан ааһабыт.

Протодьяконова Ульяна Николаевна,

Бочуот знага орден кавалера.

Уһун Күөл бөһ., олунньу 12 күнэ 2023 с.

ДУРДА-ХАХХА УБАЙБЫТ СЭМЭН СИИДЭРЭП

Сидоровтар аймах тумус туттар бастын киһибит, Чурапчы Хоптоботун төрүт олохтообо, Эрилик Эристиин аатынан колхоз, онтон совхоз бастын туруу үлэһит тракториһа, улахан дьиэ кэргэн Аҕа баһылыга – Сидоров Семен Егорович холобур буолар олобу олорон ааста. Кини аҕатын Сидоров Егор Прокопьевич (1894-1961) да өттүлэриттэн төрүт уус бастын геннаах аҕа уустарыттан үөскээбит эбит. Ону мин Сидоровтар аймах улахан төрүччүлэрин онгорсоммун уонна Хоптобо нэһилиэгин историятын суруйсууга үлэлэһэммин, чуолкайдык өйдөөбүтүм.

Семен Сидоров хос эһэтэ – Сидор Степанов – Сиидэр Кинээс 7 аҕа уустаах Хадаар нэһилиэгэр уһундук быыбарданан 15 сыл кинээһинэн үлэлээбит эбит. Аҕатын бииргэ төрөөбүт убайа – Сидоров Иван Прокопьевич (1872-1939) 1914 сыллаахха Хоптобо нэһилиэгин төрүттэспитэ, 1921 с. Дирин оскуолата аһыллытыгар эмиэ улахан өңөлөөх киһи буолар.

Сэмэн Сиидэрэп ийэтин удьуордара Мэлдьэхси Посельскайдара эмиэ үчүгэй геннаах, бөдөн-садан, көнө-судургу майгылаах үлэһит аймах дьон буолаллар.

Сеняны олох кыра эрдэбиттэн төрөппүттэрэ сахалыы абыычайы тугуһан, ийэтин төрөппүттэригэр Посельскайдарга улаатыар диэри ииттэрбиттэрэ. Кини улаатан, Эрилик колхозка үлэтин саҕалаабыта. Тарабукиннар аймах улахан кыыстара Анна Андреевнаны олохторун холбообуттара. Аана колхоз биир

бастын ыанньыксыта буолбута. Бу ыал 8 оҕону төрөтөн, бэйэлэрин холобурдарыгар иитэн-такайан, үөрэттэрэн, олох суолугар үктэннэрбиттэрэ. Оҕолор, кэлин сиэттэр улаатан-үөрэхтэнэн, ыал буолан Сидоровтар аймаҕы хангата сылдыалларыттан биһиги чугас аймахтара үөрэбит. Ийэбит кийиитэ Аана элбэх оҕоломмутуттан үөрэрэ-суолталыыра.

Семен Егорович ханна да халбаннаабакка Эрилик-Эристиин колхозка, кэлин совхозка пенсияҕа тахсыар диэри гусеницалаах ДТ тракторынан үтүө суобастаахтык, үрдүк көрдөрүүлэри ситиһэн, дьон-сэргэ махталын ылан үлэлээбитэ. Кини кыһын Мэлдьэхси алаастарыттан, ыраах сытар Мэнэри, Халааны, Нуотара үрэхтэриттэн үксүн бытархан тымныыга сүөһү сиир отун тиэйиитин курдук үлэлэргэ экстремальной усулуобуйаҕа күнүһүн-түүнүн аахсыбакка, өрөбүлэ суох үлэлээбитэ. Оттон сайынын от оттооһунугар, эмиэ ханна ыталларынан, үрэх бастарыгар, үксүгэр звено салайааччытынан үрдүк таһаарыылаахтык үлэлээбитэ, оскуола оҕолорун үлэнэн ийтиигэ кини кылаата эмиэ баар. Кини сүрүн үлэтигиттэн быыс-арыт булан нэһилиэк ыалларыгар отторун-мастарын аккаастаабакка эмиэ тизэйэрэ. Сэмэн Сиидэрэп көмөлөспөтөх ыала Дирингэ суох буолуохтаах.

Убайбыт Семен Егорович эргиччи талааннаах киһи этэ диэн эрэллээхтик бигэргэтэн суруйабын. Кини үчүгэйдик ыллыан-тойуктуон да сөптөөҕө да, үлэтигэр үтүрүттэрэн дьарыктамматаҕа. Эр киһи үлэтин бука барытын сатыыра эбитэ буолуо, уһанар дьовурдааҕа. Сайын оттуу сылдьан, мин бырааппар Капитонов Петяҕа туоһунан-маһынан үчүгэйкээн тууйаһы онорон бэлэхтээбитэ билигин да биһиэхэ баар. Кини пенсияҕа тахсыбыт бастакы сылыгар дьиэтигэр маһынан уһаммыта, бөҕө-таҕа мас сундуктары онорбута. Биһиги ыал икки сундуугу сакаастаан онорторбуппун Аммаҕа Аргуновтарга туһалыы сылдьар.

Семен Егорович Сидоров төрөөбүт-олохсуйбут нэһилиэгэ Хоптоҕо сайдарын туһугар ис сүрээбиттэн кыһаллара, эдэр салайааччыларга сүбэ-ама биэрэрэ, эдэр коллегаларыгар трактористтарга солбуллубат наставник этэ.

Мин убайбытын Сеняны аан бастаан 1950 с. Дирингэ ийэлээх-аҕата Настаалаах Дьөгүөр Сулбаччыттан санга кэлбит сылларыгар көрбүтүм. Онно кини оскуолаҕа үөрэнэригэр кэтэр хомуһоллаах чороччу улаатан эрэр уол Чурапчыттан кэлэн барбыта. Мин оччолорго 5 эр саастаах буоламмын, кини эбээ Настаа, эһээ Дьөгүөр төрөппүт соботох уоллара буоларын кэлин өйдөөбүтүм.

Онтон убайдаатар-убайбытын Сеняны кытта тиһэх көрсүһүүм 2017 с. күһүөрү буолбута. Биһиги төрөппүт ийэбитигэр Сидорова Ульяна Федоровнаҕа анаан оҕолоро түмэн-үбүлээн кинигэ таһаартарбыппын. Кинигэбит бэчээттэнэн Якутскайтан кэлээтин кытта, мин кинигэбин бэлэхтии убайым ааха тахсыбытым. Олох сотору көһөрүллүү оҕолорун-аймахтарын кытта Өлүөнэ өрүс

устун Быков Мыска диэри уста бараары сылдыар эгим. Убайым Сеня кинигэни сэргээбитэ, кэлин сиһилии аахпытын оҕолоро кэпсээбиттэрэ. Сенялаах Аана кыра кыыстара Саргы кыракый оҕотунаан Ньурбаттан күүлэйдии кэлбит этэ. Сана буспут сылаас баахылалаах чэйдээбиһит, истинник кэпсэһиһит. Мин дыэбэр бараары турдахпына, убайым Сеня илиитин биэрэн, бүтэһигин быраһаайдаспыт этэ... Кини илиитэ муус курдук тымныы этэ...

Биһиги дыэ-кэргэн саамай ыарахан күннэрбитигэр – ийэбитин, эдьийдэрбитин: Лананы, Айыысаны сүтэрэн, тиһэх суолларыгар атаарыыга убайдаатар-убайбыт Семен Егорович Сидоров дурда-хаха, күүс-көмө буолбутугар мунура суох махталлаахпыт.

Ханнык баҕарар киһи төрүттэрин үчүгэйдик билиэхтээх, төрүччүтүн Аал-Луук маһын оностоухтаах. Убайбыт Сеня биһиги эдьийбинээн Светлана Капитоновалыын уонча сыл хомуйан-түмэн Сидоровтар аймах уратылаах төрүччүлэрин, педдинастияларын онорон “Прокопий Сидоров ыччаттара”, – диэн 2003 с. кинигэ таһаартарбыһытыгар олус үөрбүтэ. Ити сыл саас, Дирин агроокулатыгар Сидоровтар педдинастияларын чиеһигэр республиканскай научнай-практическай конференция аһыллыытыгар кыттыбыта, аал уоту оттон, айах-тутан албаабыта! Семен Егорович оҕолоро, сиэттэрэ аҕаларын төрүттэрин-аймахтарын туһунан соторутаабыта тахсыбыт маннык кинигэлэртэн ааҕан билиэхтэрин сөп: “Хоптоҕо I том” 2014 с., “Хоптоҕо II том”, “Сидорова Ульяна Федоровна” – 2017 сыл.

Убайбыт Сэмэн Сиидэрэп бу орто дойду олобуттан ыарахан ыарыттан төһө да букатыннаахтык бардар, кини олоҕо оҕолоругар, сиэттэригэр салҕанар Үтүө киһи аата үйэлэргэ умнуллубат...

Капитонова Елена Петровна,

от ыйа 2019 с., Хоптоҕо нэһилиэгэ, Чурапчы улууһа

МОИ КОРОТКИЕ ВОСПОМИНАНИЯ

Мы с моими старшими сестрами родились в семье учителей. Отец Афанасий Федорович Сидоров (1907-1972 гг.) окончил Иркутский государственный педагогический институт по специальности «Учитель русского языка и литературы», был директором средней школы. Он один из первых учителей педагогической династии Сидоровых. Мать Александра Константиновна учительница начальных классов. Возможно, это и определило мое будущее предназначение.

На Совете педагогической династии во главе с председателем Егором Семеновичем Сидоровым (отец – Сидоров Семен Егорович) высказали пожелание детям написать о нашем отце книгу,

что мы выполнили и издали книгу «Афанасий Федорович Сидоров» в г. Якутске в 2014 году.

Общий педагогический стаж – 1338 лет
Количество членов династии – 53 человека

Удостоверение № 31 от 02.04.2003

Постановление № 01-05/07-05 от 01.03.2003 совместной коллегии МО РС(Я) и Президиума Якутского рескома профсоюза работников образования: официально основана педагогическая династия Сидоровых.

Семен Егорович запомнился мне, как мужчина высокого роста, мускулистый, сильный и располагающий к себе сразу. Я потянулся к нему, ведь у меня были только старшие сестры. Летом мы с отцом ездили на Ысыях в Дирин, где собирались все мои многочисленные родственники. Наш древний род Сидоровых берет начало от Тогуса, князя – богатыря (1741-1812 гг.). Стоит отметить с положительной стороны, что мои двоюродные сестры Светлана и Елена Капитоновы в течение длительного времени собирали из архива подтверждающие документы о нашем роде, об основателе педагогической династии Прокопии Сидорове (1852-1934 гг.). Впоследствии издали книгу «Прокопий Сидоров ыччаттара», где есть наша полная родословная всех Сидоровых, «Династия учителей Сидоровых».

Впервые мы с братом поехали на тракторе в село Мелдъехси, родину моих родителей. Он показал место, где жили мои дедушка, бабушка, другие близкие родственники. Действительно, оно было больше похоже на летник, потому что там никто уже не жил. Но мне почему-то там очень нравилось. Возможно, потому что этот поселок и окружающая природная среда были моей родиной. Здесь я чувствовал себя комфортно как дома.

С Семеном Егоровичем постоянно держали связь, ежегодно встречались. Когда мне была необходима поддержка, я сразу звонил брату, говорил о возникшем неразрешенном вопросе, искал пути решения. Он всегда поддерживал меня, и проблема решалась. Семен Егорович всю свою жизнь посвятил развитию и процветанию сельского хозяйства. Он работал в колхозе имени Эрилика Эристина трактористом на тракторе ДТ-54, а затем ДТ-75 и жил в поселке Дирин. В летний период он постоянно работал в бригаде сенокосчиков по заготовке сена.

Когда к нему обращались за помощью, он никому не отказывал, помогал всем сельчанам, подвозя сено для коров, дрова для печного отопления, а в зимнее время – лед. К работе мой

брат относился очень ответственно, своевременно обслуживал и следил за состоянием трактора, оперативно менял вышедшие из строя части, поэтому его техника всегда исправно работала. Его особенностями были доброта, отзывчивость, прямолинейность, честность, искренность, порядочность.

Его многолетний самоотверженный труд заслуженно отмечен высокими государственными и ведомственными наградами (звание «Заслуженный работник сельского хозяйства ЯАССР» в 1991 г., «Почетный ветеран сельского хозяйства РС (Я)» в 2013 г.).

Его супруга Анна Андреевна тоже всю свою жизнь посвятила работе в сельском хозяйстве, была дояркой, отмечена высокими наградами. Они воспитали и вырастили восьмерых детей. Став взрослыми, их дети нашли жизненный путь и трудятся в разных отраслях народного хозяйства Якутии. Среди жителей своего села семья моего брата пользовалась безграничным уважением и благодарностью.

Когда я приезжал к ним, они были очень рады мне и старались выполнить все мои желания. Например, мне нравилась похлебка из потрохов, и к моему приезду она была всегда на столе. Кроме того, там стояла посуда со сметаной, кёрчехом, соратом, отварной жеребятиной, оладьями, якутскими лепешками, кровяной колбасой, с хартой... Я был очень рад и доволен такому изобилию и радостию хозяев. За столом мы разговаривали, отвечали на вопросы, рассказывали новости. Они интересовались моей жизнью, спрашивали о моей работе, проблемах, достижениях: как добывают алмазы? Как работают ГЭС? Как развивается промышленность? Мировой лидер алмазодобычи – компания «АЛРОСА» ежегодно перевыполняет взятые на себя обязательства по добыче природных алмазов. Гидроэлектростанции вырабатывают электроэнергию для устойчивой работы горно-обогатительных комбинатов, организаций, сельскохозяйственных районов Вилюйской группы Якутии. В последнее время стала интенсивно развиваться нефтегазовая промышленность.

Я рассказывал им, как я принимал участие в выполнении программы «Сохранение и обогащение биоразнообразия флоры и фауны Республики Саха (Якутия)» по отлову овцебыков на территории полуострова Таймыр (район Бикада) Красноярского края и перевозке их на вертолете Ми-8 в село Саскылах и впоследствии в выпуске их в арктическую тундру. Эта популяция овцебыков адаптировалась и регулярно дает потомство. В результате этих мероприятий в настоящее время в арктической зоне Якутии обитает более трех с половиной тысяч овцебыков.

Основной моей работой было контроль за реабилитацией территории объектов МПЯВ «Кратон-3» и «Кристалл», где силами Удачинского и Айхальского ГОКов АК «АЛРОСА» успешно

было выполнено, что позволило обеспечить гарантированный уровень радиационной безопасности для коренного населения Западной Якутии.

Благодаря обеспечению системного контроля и мониторинга за состоянием окружающей среды в зоне деятельности предприятий алмазодобывающей, нефтегазовой промышленности, гидроэнергетики, транспорта, жилищно-коммунального и сельского хозяйства обеспечивались стабильность экологической обстановки и снижение уровня негативного воздействия на окружающую среду, безаварийная эксплуатация опасных производственных объектов, в том числе гидротехнических сооружений таким образом обеспечивалась экологическая безопасность Западной Якутии.

Работая учителем биологии и химии в Саскылахской средней школе, в 1990 году, организовал строительство пристроя, в котором создали живой уголок и биологический комплекс из пяти кабинетов для учащихся и отдельный теплый туалет, где выращивали тропические и субтропические растения и живой уголок.

Совместно со Всемирным фондом дикой природы мы создали клуб юных друзей охраны природы «Розовая чайка». Это направление активно поддерживалось руководителем WWF России В.В. Никифоровым и получило высокую оценку директора WWF по Восточной Европе и Центральной Азии Хармута Юнгиуса. Первый мой выпуск учеников оказался удачным, в целом, они окончили высшие учебные заведения в разных городах России, включая и Москву.

Когда уже в Мирном я работал председателем Мирнинского территориального комитета охраны природы, я старался приезжать в Дирин к брату, где всегда были мне рады и оказывали радушный прием. Семен Егорович в последние наши встречи постоянно предлагал переехать на родину, подчеркивая, что далеко находиться от родных мест нельзя.

Уже прошло много лет, когда меня на общем собрании общим голосованием выбрали руководителем Чурапчинского землячества в Мирнинском районе. Работая на этой ответственной общественной должности, я всячески оказывал содействие и посильную помощь моим землякам, главе улуса С.И. Яковлеву оказал содействие при заключении Соглашения между руководством АК «АЛРОСА» и МО «Чурапчинский улус» по социально-экономическому развитию Чурапчинского улуса. Был участником этих уже исторических событий, по итогу которых в с. Чурапча построен Дворец духовности и культуры в каменном варианте, произведена реставрация православной Новоапостольской церкви, построен стадион и ряд спортивных объектов, связанных с проведением Игр Манчаары. Я горжусь тем, что, находясь в далеком Мирнин-

ском районе, помог моим землякам и частицы моего труда, моих родных заложены в эти добрые дела.

В моей жизни бывали разные моменты, когда мне было трудно, возникали проблемы, а иногда опускались руки, тогда передо мной вставали светлые образы моего брата, моих родственников. И у меня появлялась уверенность в себе, хватало сил преодолеть все трудности и невзгоды.

В настоящее время накопленный за эти годы моей работы богатый практический и теоретический опыт я передаю молодым специалистам. Меня радуют успехи моих коллег, а когда обнаруживаю ошибки или недостатки, своевременно поправляю, даю возможность исправить. Учиться на ошибках, исправлять их и не допускать в будущем — это тоже один из методов воспитания на многие годы вперед.

Хочу выразить огромную благодарность всем моим родственникам, которые всегда помогли и поддерживали меня во всех моих делах и пожелать им всем крепкого здоровья, благополучия и успехов в их нелегком труде.

Добрая и светлая память о Семене Егоровиче и Анне Андреевне, как о людях добрейшей души, честных, отзывчивых, мудрых, настоящих патриотах своей родины и всегда готовых прийти на помощь останется навсегда в наших сердцах.

Анатолий Афанасьевич Сидоров,
*заслуженный работник охраны природы РС (Я),
ветеран труда РФ, удостоенный за приверженность
учительской профессии и вклад в развитие образования
республики нагрудного знака «Династия педагогов РС (Я)»,
почетного звания «Отличник охраны природы РС (Я)»*

УБААСТЫР УБАЙЫМ СИЭННЭ

Дьулуурдаах үлэлэринэн, дьонно сайаҕас кыһамньылаах сыһыаннарынан, дьон-сэргэ истин махталын, убаастабылын ылбыт аҕа саастаах көлүөнэ биир бэрэстэбиитэлэ биһиги убайбыт Сиэннэ Сиидэрэп. Кини биһиги ийэбитин кыта ини-биилэр оҕолоро, Дууранга олохтоох Мааһыла Байбал сыдьааннара, сиэннэрэ.

Оҕо эрдэхпитинэ ийэбит Өлөөнө аймахтарын туһунан, бииргэ төрөөбүт икки Настаа диэн эдьийдэрдээбин кэпсиирэ. Ол Настаалар оҕолоруттан биирэ кыһа, биирэ уола тимир көлөнү баһылаан, трак-

торист буолбуттарын туһунан истинник дьоммут кэпсэтэллэрэ, кинилэр ситиһиилэриттэн үөрэллэрэ.

Алта уонус сыллардаахха чуурка гараж тутулан, биһиги аҕабыт харабылынан үлэбэ киирбитэ. Онтон ыла Сиэнньэлиин чугастык алтыспытгара быһыылааҕа. Үөрэх бүтэрэн Сунтаарга үлэлии сырыттаахпына: “Сиэнньэ Сиидэрэп дьыэбит маһын аҕалла”, – диэн үөрүүлээх, оппутун-маспытын тиэйдэ диэн аҕам махталлаах суруктара кэлитэлиирэ. Дойдубар үлэлии кэлэн баран убайым Сиэнньэ дьулуурдаах үлэтинэн, амарах майгытынан дьонго-сэргэбэ диригинник убаастанарын, механизатордар ортолоругар авторитеттаабын, салайааччылар киниэхэ бүк эрэнэллэрин билбитим. Ол иһин ыраах үрэхтэртэн от-мас тиэийиитигэр кинини ытталлара. Саҥа трактористыыр эдэр уолаттары баһылаабыт идэтин мындырыгар уһуйара, үөрэтэрэ, сүбэлиирэ-амалыыра. Бэйэтин курдук үлэбэ эппиэтинэстээх, дьулуурдаах тракториста-ры иитэн таһаарбыта, Григорий, Константин Божедоновтар о.д.а. Убаай Сиэнньэ биһиги дэриэбинэбэ от-мас тиэйтээх ыала бука суох буолуо. Дьон кыһалбатын чугастык ылынан көрдөстөллөр эрэ көмөлөһөрө. Кэлин дьаһалтаҕа үлэлии олодохпуна “Балтым туох сонун?” – диэбитинэн киирэн кэлэрэ.

Убаай Сиэнньэ нэһилиэк кырдыбаастарын хоругар сылдыбыта. Кэлин биһиги кэммитигэр соботобун да кэлэн ыллыыра. Хор юбилейыгар салайар кыргыттарбар диэн тууйас онорон Фекла Ивановнаҕа, Наталья Петровнаҕа бэлэхтээбитэ. Талах олоппос онорон народнай театрга наада буолуо диэн бэлэхтээбитэ.

Студенныы сылдыан сайын каникулга кэллэхпитинэ от звенотугар үлэлиирбит. Биир сайын убайым полумех звенотугар үлэлээн, социалистическай куоталаһыыга бастаан, убаһанан бириэмийэ-лэммиппит. Сайыны быһа үс биригээдэ охсооччулар, мунһааччылар, кэбиһээччилэр бэйэ-бэйэбитин эккирэтэн сиппэтэхпит. Үлэ үмүрүйбүтүн кэннэ Чараадаҕа мустан убаһабытын сиэбиппит. Онно бары бииргэ мустан, үөрэн-көтөн, ыллаан-туойан, үлэ түмүгүттэн сүргэбит көтөбүллэн, онньоон-көрүлээн ааспыттаахпыт. Онно кырдыбаастыын-эдэрдиин Сиэнньэни диригинник убаастыылларын көрбүтүм.

Дьону куруук үөрэ-көтө көрсөрө, үлээннээхтэрин хаадылыыр да этэ. Оҕо эрдэххэ дьырайан уһун улахан да буолан көс-төрө. Дьыэ кэргэммит бырааһынныктарыгар быыс булан хаста да кэлэн барбыттааҕа. Дьоммут наһаа убаастыыллара, киэн тутталлара. Өбүгэлэрин өтөбүн Дуурананы көрөн-истэн, оттоон өтөхсүппэтэбэ.

Кэлин дьыэлэригэр сылдыан кэпсэтэн ааһарым, Аанатынаан иккиэн үөрэ-көтө көрсөллөрө. Кэпсээннээбэ Аана буолааччы. Убаай эһээтэ Борокуопай мас ууһа буоларын, оттору хомуйан кырааска онорорун, биир оннук кырааскалаах ыскааба өтөххө баарын туһунан кэпсээбиттээбэ. Ону баран көрөн, хаартыскаҕа

түһэрбит киһи дии санаабытым да миэхэ кыалла илик. Билигин оҕолоро онно оттууларын истэммин олус үөрөбүн.

Оҕотук сааһыттан лаппа кырдьыар дылы трактор уруулун ула-рыппакка харанаттан-харанаҕа дылы кыһыннары, сайыннары үлэлээн, от-мас тиэйэн, муус аҕалан, сайынын оттоон Эрилик Эристиин колхоз, совхоз үрүн илгэни үрүлүтүүгэ, эмис эти дэ-лэтиигэ туруоруммут былааннара, эбэһээтилистикбэлэрэ туолууту-гар, алта төгүл соцкуоталаһыыга кыайан, Кыһыл Знамяны ылыы-тыгар убайбыт Сэмэн Дьөгүөрэбис кырата суох кылаата баар диэн киэн туттабыт, үлэбэ эппиэтинэһин, дьулуруун, дьонно-сэргэбэ амарах сыһыанын холобур онгостобут.

Федулова Христина Петровна,

*үлэ ветерана, Хоптого нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо,
“За заслуги перед районом 3 степени” знак хаһаайына*

ҮТҮӨ ӨЙДӨБҮЛҮНЭН САНЫБЫН

Оскуолаҕа үөрэнэр эрдэхпиттэн чугас-тык ылынар, истинник саныр убайбыт – Сиидэрэп Сиэннэ. Колхозка, совхозка трактористыыр этэ. Нэһилиэк ыалларын ото-маһа, ферма сүөһүтүгэр от, дулҕа, та-лах тиэйиитигэр барытыгар сылдьара.

1967 сыллаахха Нестерев Ньюкулай звенотугар бииргэ оттообуппут. Сарсыар-да сииктээхтэн киэһэ харанарыар диэ-ри турар үлэ буолара. Ол устатын тухары убайым тракторыттан түспэт. Итиитин-буһуугун, тыаһын, сылаатын барытын ту-луйара.

Кэбиһии буоллабына хаалбыт оту хар-быы-харбыы тракторы сырсарбыт. Сир-тэн-сиргэ көһөргө сээкэйбитин тиэнэн сыарбаҕа олорсорбут. Хайдах иһэллэр диэн эбитэ дуу сөп-сөп кэннин хайыһан киэн баҕайытык көрөөччү, ол аайы биһиги: «Уулуу турар оҕус харабын курдук», – дии-дии күлэн бөбө буолааччыбыт.

Дьонно үтүө сыһыаннаах, оҕолору да мөбөрүн, сэмэлиирин өйдөөбөспүн. Оҕолуун, улахан дьоннуун убайбын убаастыыллар этэ. Дьиэтигэр баарыгар аҕам тугу эмит соруустабына тута, эбэ-тэр болдьообут кэмигэр кэлэн көмөлөһөөччү. Оччолорго техника аҕыйах, бокуойа суох да буоллар болдьообут кэмигэр кэлээччи. Аҕабытын ытыктыра, биһиэхэ эмиэ балтыларым диэн болҕомто уурааччы.

Сайын дойдубар тийдэхпинэ ыһаахха көрсөн кэпсэтээччи, хайдах дойдуга тийэн олорорбун сураһааччы. Оболоро кыралар этэ, онон бодоруспатахпыт. Чугас аймактарбытыттан үтүө өйдөбүлү хаалларбыт убайбын Сиидэрэп Сэмэни куруук саныбын.

Татьяна Петровна Ан-Федулова,

*Российской Федерация норуотун үөрэҕириитин туйгуна,
Үөрэнээччилэр биһирир учууталлара, Учууталлар учууталлара,
Үөһээ Бүлүү улуунун Дүллүкү нэһилиэгин бочуоттаах олохтоого*

ДИРИН ДУУҔАЛААХ, ЫРААС ТАПТАЛЛААХ

Сыл-хонук дииллэрэ кырдык эбит. Сэмэн барахсан күн сириттэн күрэммитэ 1 сыла номнуо буолбут. Мин оҕо сааһым үтүө өйдөбүллэригэр күтүөтүм уобараһа эмиэ баар. Никита Никитич Кэрээкин Мэлдьэхсигэ кэлээтин кытта, Мэлдьэхси эдэр ыччата испиктээкиллэри, кэнсиэрдэри хас бырааһыннык аайы туруорар буолбуттара. Ити кэмнэ Мэлдьэхси начаалынай оскуолата аһыллыбыта. Оскуола дьиэтэ кулууб быһыытынан эмиэ туһаныллара. Саһаһым Анныыска онно остуорастыыра, мин кинилэргэ дьиэлэнэн үөрэнэrim. Онон кизһээнни бэлэмнэнэллэрин утуйуохпар диэри көрөрүм. Оччотооҕу кэмнэ оҕону үүрэллэрин өйдөөбөспүн. Онон Сэмэн биир актыыбынай кыттааччы этэ. Ырыаба, испиэхтээххэ кыттара. Бэт ыччат үүнэн эрэр диэн кырдыаҕастар хайгыыллара. Улахан бырааһынныктарга үнүкүү-битии бөҕө буолара, улахан кылааска үөрэнэр кэмнэрбэр кинилэри кытта бииргэ сылдьан оонньуурбут. Сэмэн бэккэ оһуохай таһаарара, маассабай үнүкүүлэри кыайа тутан үнүкүүлүүрү. Оччотооҕу эдэр ыччат актыыбынай позициялаах ыччат этэ.

Колхоз, сопхуос араас тас үлэтигэр кыайар-хотор үлэһитинэн биллэрэ. Тырактарыыстар куурстарыгар үөрэниэбиттэн бастын тырактарыыс аатын үрдүктүк тутан үлэтин түмүктээбитэ. Кини тыраактарын тыаһа сарсыарда эрдэ иһиллэрэ, аҕам Сэмэн Сиидэрэп үлэлии барда, ыаллар тура иликтэр диирэ. Эрдэһит, үчүгэй үлэһит киһи диэн куруук хайгыыра. Эрдэһит киһи үлэни кыайар-хотор диэн мэлдьи этэрэ.

Сэмэн биһиги эдьийбитин Аананы кэргэн ыһаабыттан Тарбыкын аймактарга онорбут үтүөтүн ааһан сиппэккин. Куруук өйбүл-тирэх киһибит этэ. Эдьий Ааналыын иллээхтик олорон

оџолонон-урууланан, сиэннэрдэнэн, хос сиэннэрдэнэн дьоллоох-тук олоордо. Икки өтгүттэн бары аймахтары түмэр, үөрүүлэрин да кыһалбаларын да тэннэ үллэстэр үтүө санаалаах маанылаах ыалларбыт, дьоһун дьоннорбут.

Аџа быһыытынан оџолорун олохторун барыларын онордо, дьизэ-уот тутан биэртэлээтэ, материальной да, моральной көмөнү куруук онордо. Аал уоттарын отунна, иллээх дьизэ кэргэн буоллаларын төрүттэстэ. Бары өттүнэн эйэлээхтик, бииргэ түмсэн олоролорун тэрийдэ. Төрүт сири Дуураганы үйэлээх бэлэх гыннан хаалларда. Ити сиргэ оттуу даџаны, бултуу даџаны, сир асты даџаны бары төрөшпүт оџолоро, кинилэр толору дьизэ кэргэннэрэ түмсэллэрин, төрүт сиргэ сүгүрүйэллэрин төрүттээтэ. Бу олус муударай толкуйтан, кэнэбэһин даџаны төрөөбүт дойдута кэхтибэтин санаан тэрийбитин үрдүктүк сыаналыбын.

Үтүө киһи туһунан ахтыах-саныах баһаам да ахтыбын кылыгыах.

Соџотох бэйэм элбэх ыччаттаным, ол барыта эһиги Эдьийгитин кэргэн ылан диэн, Аананы наһаа астынан туран миэхэ этэрэ. Бу киһим энгин-дьүһүн буоллабына хайдах буолуохпун кыайан санаабаппын диэн сааһыран баран этэр буолбута. Ити тыллар кэргэнин диригинник таптыгырын, ытыктыгырын, махтанарын туоһулууллар. Кырдык, Эдьий Аана ыалдыбытыгар наһаа көрбүтэ, онон атаџар туруорбута. Маннык диригин дууһалаах, ыраас тапталлаах этэ биһиги улахан Күтүөппүт.

Түмүкпэр Эдьийим Аана барахсан оџолорун, кинилэр дьизэ кэргэннэрин тапталларыгар угуттанан уһуннук олоороргор, кырдыгыга-ыарыгыга бэринимэ, Бырааттарым, балыстарым барахсаттар тапталлаах аџабыт олобун холобур онгостон кэскили кэрэһэли, уйгуну тэнитэ олорун!

Тамара Сэмэнэбинэ Евграфова,
7.09.2018 с.

ҮТҮӨ КИҢИ ААТА ӨЛБӨӨДҮЙБЭТ

Сидоров Сэмэни оџо эрдэхпиттэн билэбин. Мин тастын эдьийбин Аананы кэргэн ылан, биһиги аймакха күтүөт буолуобуттан. Норуокка биллэринэн Сидэрэп Сиэннэ буулаџа үлэһит, сэмэй майгылаах, сүрдээх эйэбэс, үтүө санаалаах этэ. Хара кэлиэџиттэн биһиги эрэнэр киһибит, көрө сылдьан оппутун-маспытын таһыттан көрөрө. Аџабыт былыргы ХТЗ тыраахтар ручкатыгар оџустаран, тонголобун өлөрөн, аңаар илиитэ көнтөс буолан, ыарахан үлэни кыайбата. Ийэбит эрдэ өлөн инбэлиит аџабытынаан олоордохпутуна Сэмэн оппутун тиэйэн кэллэбинэ үөрэр, махтанар да этибит. Ыарахан кэммитигэр куруук кини

көмөлөһөрө, өйүүрө. Элбэх сангата суох, аҕыйах тылынан сүбэ-ама биэрэрэ.

Кыра эрдэспиттэн убай курдук тут-тубут, сайынын окко кини звенотугар түбэстэххэ улахан үөрүү буолара. Элбэх от оттонон, кыайыылаах звено буолан, күһүн убahanан бириэмийэлэнэн үөрэрбит, мустан буһаран сиэн, ордугун кими да матарбакка өлүүлээн биэрэрэ. Эбии төлөбүр аабыллан, улахан эбии буолара, урукку кэмнэ үс сүөһү кыстыыр эрэ отун биэрэллэрэ, 54 ц курдугу, чааһынайдарга.

1980 с. Божедонов К.В. кэргэн тахсан ыал буолбуппут. Сэмэн Көстөкүүн наставнига этэ, бииргэ Халаанынан, Нуотаранан кыһынын от таһаллара. Хоптобожо биир инники күөнгө сылдыар тырахтарыыстар этэ. Ыал буолан дьиэ туттарбытыгар маһын кэрдиититтэн сабалаан бүтгөр диэри көмөлөспүтэ, соробор бэйэтэ кэлэн дьиэлээх киһини ыксатар түгэннэрэ эмиэ баара. Кэргэним ыалдыан Москваҕа эмтэнэ барарыгар күүс-көмө, өйөбүл буолбута. Соробор олорор дьиэтин таһыгар сыырга үлэбэр барарбын кэтэһэн турар буолааччы. Тохтоон кэпсэтэн арахсарбыт.

Сэмэн нэһилиэк сайдарын туһугар ис сүрэбиттэн кыһаллара. Биирдэ муннахха нэһилиэккэ балаһан тутуутун туһунан туруорсан кэпсэтии буолбута. Сангата суох истэн баран пенсионер механизатордары, атын да билэр тутууга сыһыаннаах дьону кытта кэпсэтэн, тылын ылыннан, босхо балаһаны тутуохпут, соляркатын, бензинин биэрэр буоллаххытына диэн баһылыкка баран этэ сылдыбыта администрация өттүттэн өйөммөккө хаалбыта.

Сахалыы ыллырын сөбүлүүрө, концерттарга akkaастаммакка кытара, биир кэмнэ ветераннар хуордарыгар ыллыы сылдыбыта.

Дэриэбинэ үгүс ыалын дьиэтэ кини көмөгүнэн тутуллубута. Кыаммат кырдыбаастарга күүстээх үлэтиттэн быыс булан тракторынан отторун-мастарын биир төлөбүр көрдөөбөккө тиэйэн биэрэрэ.

Биир сайын оҕолоро кыра эрдэхтэринэ Чочуудаҕа фермаҕа доярка солбуйа, үүт астааччынан үлэлии 2 ый кинилэргэ олорбутум. Сэмэн от звенотугар үлэлии сылдыара. Биир эмэ киэһэ быыс булан ардах түстэбинэ ингин сайылыкка кэлэрэ. Кэлээт, Аанатыгар көмөлөһө, ынах ыаһа, титииккэ ааһара. 2 дьиэнэн Толстоуховтар, Тарабыыкын Бааскалаах буолан ыаллаһа олороллоро. Хайаан да балыктаах кэлэллэрэ, ону киэһэ ыам кэнииттэн буһаран сиэн утуйарбыт.

Сэмэннээх Аананы билигин да суохтуубун. Хас кулуупка бар-

дабым-кэллэбим аайы дьиэлэрэ уот-күөс бөбө буолан харангаба ыраахха диэри сырдатара, ону көрдөхпүнэ түөспэр итии сүүрээн киирэн, дьонноох буолан эрэх-турах сананарым....

Божедонова Мария Петровна,

*СР үөрэгээритин туйгуна, СР культуратын туйгуна,
"За вклад в развитие нематериальной культуры РС (Я),
"За вклад в развитие Чурапчинского района" бэлиэлэр,
Ил Түмэн махтал суругун хаһаайыннара*

АННА АНДРЕЕВНА УОННА СЕМЕН ЕГОРОВИЧ СИДОРОВТАР НЭҢИЛИЭК КИЭН ТУТТАР ДЬОНО

Биһиги дьиэ кэргэнгэ 1964 сыллаахха аҕабыт ыалдыан олохтон туораабыта. Ийэбит 4 кыра оҕолоох хаалбыта. Улахаммыт 4 кылааска үөрэнэр этэ. Онтон ыла биһиэхэ Семен Егорович күүскөмө, сүбэһиппит буолбута. Биһиги кинини Сеня Сидоровынан ааттыыр этибит.

Онтон 1968 сыллаахха биһигини Мэдьэхситтэн көһөрөн аҕалбыта. Бары ол сыл дьукаах олоһубуппут, кинилэр санга дьиэлэригэр. 1974 сыллаахха саас мас кэрдэн, тыаттан соһон киллэрэн, ол сайын дьиэ көндөйүн тутан дьэндэппиттэрэ. Нөнгүө сылыгар ситэрэн-хоторон күһүн санга дьиэлэммиппит. Онно барытыгар убайбыт үлэлии-үлэлии сыраласпыта.

Кини колхоз-совхоз эрдэктэн тырахтарыыстаабыта. Сайын от звенотугар, кыһын от таһытыгар уһуннук үлэлээбитэ. Киин бөһүөлөккэ, отделение ото тийибэт буолан сыл аайы собуруу нэһилиэктэртэн от таһар этибит Мэнэри, Бэрэ, Минньиэлэ үрэхтэриттэн. Онно барарга түүн 2-3 чааска туран барарбыт уонна киэһэ 9-10 чааска кэлэр этибит. От тизийитигэр 4-5 тыраахтарынан барар этибит уонна сарсыарда тураат аны арҕаа Куохара үрэбиттэн, алаастартан аҕала барар этибит. Ол быһыгар ыалларга киэһэ өттүгэр баран кэлэллэр, быһыгар тыраахтардарын көрүнэллэр. Аны өр буола-буола Халааны үрүбэр баар фермаҕа от тизийэ, хоно-өрүү бараллар. Онно тыраахтардарын кыһынны тымныыга түүннэри үлэлэтэн кэтээн хоннороллор. Төһөнөллөрүгэр от илдэ кэлэллэр. Ол үлэлии сылдьан өрөбүллэригэр ыалга, дьиэ туттааччыларга мас трелевалыы тахсаллар. Киэһэ эрдэ кэллэхтэринэ ол мастарын соһо тахсаллар. Оннук өрөбүлэ да суох үлэлиллэр этэ. Сэмэн оннук элбэх ыалга дьиэ тутталларыгар көмөлөспүтэ.

Окко сылдьан Сэмэн дьонун көрө-истэ сылдьар этэ. Уолаттар бары ытыктыыр, убаастыыр, кини этиитин ылынар этилэр.

Биридэ Сэмэнниин Күндүл анараа өттүгүнэн от аҕалан иһэн Күндүл күөлүгэр кыһыл саһыл сылдьарыгар түбөһөн, оппутун арааран баран тыраахтарбытынан эскирэтэн көрбүшпүт, саабыт

суох. Сылгы хаһытыгар киирдэбинэ кутар, тэпсиллибэтэх хаарга ситэн ылабыт. Онон-манан бырабан көрөбүт да, таппахтаһыт, кэнники тумус тыаҕа киирэн сүтэн хаалбыта.

Биирдэ тыа суолунан баран иһэн тыраахтарын тохотон баран куртуйахтар түспүттэр диэбитэ. Ону тахсан үргүтэн, хаар анныттан көтөн тахсалларыгар маһынан охсон сыһан кэбиспиит.

Сэмэн маһынан эмиэ уһанар этэ. Оттуу сылдьан эбиэккэ туһунан тордуйа оноро охсор этэ. Онно чэй куттахха түргэнник сойор эбит этэ. Өйүө ары угарга анаан тууйас онорор, онно угуллубут ары ирбэт, ууллубат буолара. Таһас-сап угарга анаан хоппо дьааһык, ньирэй угар килиэккэтин онороро.

Анна Андреевна эдэр эрдэбиттэн ыанныксыттаабыта. Оҕо сылдьан биир сайын, Ыарҕа сайылыкка сайылаан олордохторуна, күүлэйдии Мэлдьэхситтэн баран 2-3 хонон кэлбитим. Онно миэхэ саахымат таһаһынан ырбаахы тигэн биэрбитэ. Инньэ гынан сана ырбаахы кэтэн үөрэн барбытым.

Убайдарбыт Михаил Прокопьевич, Иван Никитич уонна Семен Егорович тэрийиилэринэн өтөхпүтүгэр Дууранҕа аймахтары түмэр ыһыах ыһар этилэр. Онно бары аймахтар мустан хоно сытан билсэн, күрэхтэһэн, ыллаан-туойан, кэпсэтэн, сэргэхсийэн күүс-уох ылан тарҕаһарбыт.

Мин оскуолаҕа үлэлии сылдьан Дирингэ хортуоппуй үүннэрэр биригээдэбэ, салайааччылара Новгородов Н.Н., туһунан үөрэтэр оҕолорбор дакылаат суруйтарбытым. Оччолорго Новгородов суох буолан биригээдэ үлэһитигэр Пестерев Василий Гаврильевичка (Торуой Бааска) дьиэтигэр тийэн үлэлэрин сураспытым. Василий Гаврильевич кэргэн Мария (Торуой Морууса) Баһылайдаах Сэмэни наһаа истинник саныылларын, мэлдьи табаарыстаһалларын кэпсээбиттэрэ. Сэмэн таһынан көрө сылдьан, отторо бүтээри гыммытын көрөн, отторун аҕалан биэрэр эбит. Ол курдук бэйэтэ ис сүрэбиттэн дьонугар сэргэтигэр сырдык ыраас сыһаннаах, көмө-тирэх буола сылдьар үлэһит киһи этэ.

Абыһах сыллаабыта Гаанһам Сэмэнгэ наадалаах буолан киэһэлик күүлэйдии бара сылдыбыппыт. Аана дьиэбэ баара Сэмэни: «Хотонно ынаһар сылдьар», — диэбитигэр, хотонно тийбиппит Сэмэн ынаһа ыан элээрдэ олороро. Онно күлэ-күлэ эдэр сылдьан Анабар көмөлөспөтүбүм, онон билигин сынньатабын диэбитэ.

Эдэр сылдын колхоз, совхоз үлэтигэр биир төһүү үлэһит этэ буоллаҕа, инньэ гынан тыраахтарынан, оччолорго үксүтэ ДТ-75 тыраахтар буоллаҕа, бөлөрүүс курдук түргэн буолбатах, бытаана, тыаһа-ууһа, мөлтөх киһи тулуйан үлэлээбэт техниката. Кэлин бырааһынньыктарга ыллыыра уонна эдэр сылдын тыраахтарбар олордум да ыллыырым, туйарым, онтон ыла ыллыыбын диэн күлэ-күлэ кэпсиирэ.

Аана тийдэрбит эр аһын тардыбытынан барааччы, хайаан да чээйдэтэн, хайдах-туох олорорбутун ыйыталаһан, сүбэ-ама биэрээччи.

Ааналах Сэмэн наһаа боростуой, үлэни өрө туппут, нэһилиэк биир киэн туттар, ытыктанар ыала этилэр. Ааналаах Сэмэннэ биһиги ыал сүбэлэригэр, көмөлөрүгэр махталбыт мунура суох, куруутун өйдүү-саныы сылдыахпыт.

Клара, Гаврил Собакиннар
Дириц бөһүөлэгэ, 26.01.2023 с.

АЙЫ САНААЛААХ ҮТҮӨ ДЬОН

Мин убайбын Сэмэни киһини өйдүөх-пүттэн тракториһынан билэрим. Наар Сиэннэ дииллэр этэ. Мэлдьэхсигэ олодохпутуна от тиэйэ кэллэбинэ үөрүү-көгүү бөҕө буоларбыт, оччолорго ДТ-54 тыраахтардаах этэ, ол кэлэн үөрэх кэнниттэн чугас алаастартан от тиэйэ бардабына илдэ барар этэ, онно олох сөмөлүөккэ олорбут саҕа сананар, дьоллонон да этибит.

Онтон улаатан истэхпит айы сайынын от звенотугар бугул түгэбин харбааччытан саҕалаан кыдамаһыкка дылы хас да сайын бииргэ үлэлэбиһит. Онно Сэмэн үлэтигэр кыайара-хоторо сүрдээх этэ, сарсыарда эрдэһитэ, турбуһут аһа, чээйэ бэ-

лэм буолара, оччолорго бары да эрдэһит бөҕө этилэр.

Кэлин совхоз ыһыллан, чааһынай барыы буолбутугар бары бииргэ оттуобун диэн аймахтар бары күн бүгүннээннэ дылы тутспутунан сылдыабыт. Сэмэн өтөбүн олус үчүгэйдик ахтар-саныыр этэ, ол курдук соло буллар эрэ: “Хайа, ноо, өтөхпүтүгэр баран хонон кэлиэххэ”, — диирэ. Инньэ гынан мотоциклбытыгар олороот, баран хонон кэлэрбит. Онно сылдын оҕо сааһын, кимнээх ханна олорбуттарын кэпсиирэ. Убайдаах быраатын Мэхээлэни уонна Баанньаны сүрдээх сылаастык ахтар буолара. Биирдэ утуйаары сытан ыйыһпытым: “Туохтан эмэ хомойо саныгыһын дуо”, — диэн, онно: “Халааныга окко ытаннар, быраатым Баан-

ньа сыбаайбатыгар сылдыбатахпыттан. Аккаасты үөрэмэтэх буоламмын аккаастаабакка хаалбытым”, – диэбит.

Биир сайын Мэлдьэхси юбилейнай ыһыаҕар мотоциклын бардыбыт, тийэн ыһыахха сылдьан баран түөртүүр саҕана “Илин баска” барыахха эрэ диэтэ, тийбиһиит Филипповтар өтөхтөрүгэр сынньана сыталлар эбит, Сэмэни көрөөт да Аркадий Егорович “Оо, саллаатым кэллэ”, – дии түстэ, онтон Алексей Дмитриевич Аммосов: “Үөлээннээх дорообо”, – диэтэ. Аркадий Егорович дьонугар остуол тартара охсон өргө диэри оҕо саастарын санаһан, кэпсэтэн тахсыбыттара, киэһээ ат сүүрдүүтүгэр дылы. Ол кэнниттэн өтөхпүтүгэр “Дууранҕа” баран хоммуппут, онно кэпсээбитэ “Аркадийдаах, Алексеи кытта Чурапчыга үөрэнэ сылдьан добордоспутум”.

Убайдаах санҕым сүрдээх айыы санаалаах дьон этилэр. Оскуолаҕа кочегарынан үлэлии киирбитим кэннэ: “Дьэ, нохоо, бачча ыраах харанҕа дьиэбэр барыма, манна киэһэтин биһиэхэ тахсан аһыыр буол”, – диэннэр үлэлээн бүтүөхпэр диэри кинилэр сылаас чэйдэрин элбэхтэ испитим. Киэһэ таҕыстахха кэтэхэ аҕай олорор буолаллар этэ, туох баар сонуннарын ыһа-тоҕо кэпсээһин бөҕөтө буолара. Элбэх ыалдыттаах, хоноһолоох сүрдээх сэмэй, аламаҕай ыаллар этэ.

*Бырааттара Собакин Прокопий Гаврильевич,
Дириц бөһүөлэгэ, тохсунньу ый 2024 сыл*

АЙМАХТАРЫ БИИРГЭ ТҮМЭН ОЛОРБУТТАРА

Биһиги ийэбит Мария Андреевна бииргэ төрөөбүт эдьийэ Анна Андреевна күтүөтэ Семен Егорович Сидоровтар. Ийэбит эдьийинээн, аҕабыт Афанасий Гаврильевич биллэбэ Сэмэнниин чугас, атахтыы уһаайбаларга тэлгэхэлэнэн олорор буолан хардарыта сылдыһан, сүбэлэһэн-амалаһан аймахтарын барыбытын бииргэ түмэн олорбуттара. Оҕолор биир тэн саастаах буолан оонньоон-көрүлээн, хоноһорөөн сылдьарбыт.

Эдьий Аана биһигини, миигин уонна балтыбын Таняны, “Бырыы” сайылыкка илдэ сылдьан ынах ыырга үөрэппитэ, сүбэлиирэ. Балтым Света “Таатта” сайылыкка лаабырга эдьий Аана наставниктаах ньирэй көрүүтүгэр үлэлээн сайылабыттара.

Күтүөппүт Сэмэн биллэхтэринээн нэһилиэк субботниктарыгар көхтөөхтүк кытталлара, саас айы уучууталларга “коммунальнай-дарыгар” уокка оттор мас кэрдэллэрэ. Күн айы бэйэ-бэйэлэригэр

сылдыһаллара, билсэ-көрсө олороллоро. Кэлэллэригэр-баралларыгар бадарааны тэпсибэтиннэр дин аҕабыт ходуулунан тэннээн суол онороро.

Ийэбит ыалдыан сыттабына эдьийбит күн айы кэлэн аттыгар олорон кэпсэтэн-ипсэтэн, сонунун кэпсээн барара.

Биһиги эдьий Аанабытын, күтүөпшүтүн Сэмэни куруук саныбыт, ахтабыт. Билигин да кинилэр оҕолорун, сиэннэрин кытары ыкса сибээстээхтик, бэйэ-бэйэбитигэр көмөлөсүһэ, билсэ-көрсө олоробут.

Анастасия Афанасьевна Пестерева,
Дириң бөһүөлэгэ, муус устар 2024 сыл

МЭЛДЫ КИЭН ТУТТАБЫТ

Ийэбит, аҕабыт тэнэ саныыр чугас ытыктыыр дьоммут Семен Егорович (эһээ Сиэнньэ), Анна Андреевна (эдьий Аана) Сидоровтар дьиэ кэргэни, кинилэр оҕолорун кытары ойор-тэбэр оҕо сааспыт төрөөбүт алааспытыгар, Дириңмит бөһүөлэгэр ыкса сибээстээхтик, сүүрэн-көтөн, үлэлээн-хамсаан, бары биир тэнник тутуспутунан улааппыппыт.

Үлэни-сынньалангы, үөрэби-оонньууну ситимнээхтик аттарынан бириэмэни сөпкө туттууга, чугас дьону сыаналыырга, аҕа саастаах дьону ытыктыырга, үчүгэйи-куһаҕаны арааран көрүүгэ, төрөөбүт дойдуга тапталы, сиргэ-уокка сиэрдээх сыһыаны, быһатын эттэххэ модун куйаар, уустук олох суолугар быһаарыныылаах, эппиэтинэстээх буолууга эһээ Сиэнньэбит, эбээ Аанабыт тус үтүө холобурдара, биһиэхэ мэлдьи сирдиир сулус, ыйан-кэрдэн биэрэр баай кылаат буолар. Киһи олорбут олобун тылыннан этиэн, сурукка суруйан түһэриэн мунура суох элбэх. Ол гынан баран биһиги өйбүтүгэр-сүрэхпитигэр, ааспыты ахтан, өйдөөн-санаан ыллахха харахпытыгар бу баар курдук элэннээн ааһаллар...

Ол курдук эһээ Сиэнньэбит, эдьий Аанабыт аймахтары саамай түмэр дьоннорбут этилэр. Кинилэр дьиэлэригэр бары бииргэ бырааһынныктары ылар этибит, оҕолор ырыа-үнкүү, хоһоон ааҕан дьоммутун үөрдэрбит, сир астаан кыра онгоойук сыыспытын куоталаһа-куоталаһа толорон, хайҕанан дьоллонорбут. Эһээ Сиэнньэ «Запорожец» массынаатыгар тобус толору бытырыыс оҕолор олорсон үөрэрбит-көтөрбүт. Улахан оҕолор, оччолорго Гошалаах, Куолуска улахан куораттан яблока, апельсин, жевач-

ка, лимонад кэһии аҗаллахтарына саамай күндү улахан подарок буолара, ол фрукталар сытгара дыргыйан билигин да баар курдук. Биир саамай өйдөнөн хаалбыт үөрбүт түгэним Гоша миэхэ Томскайга үөрэнэ сылдьан кыра игрушечнай иистэнэр массыына кэһии аҗалбыта буолар. Киһи сөбүөн дьингнээхтик обуруолуу тигэр этэ. Отут биэс сылтан табыста, онтум билигин ийэм дьиэтигэр, серваныгар сувенир буолан турар, бэйэм да оболорбор харыстааммын улаханник туттарбаппын.

Сайын Таатта сайылыкка дьиэ кэргэнинэн ньирэйдэри көрөр лаабыр тэрийэн үлэлэппит кэмнэргэ, лаабыртан бөһүөлэксэ ДТ прицептаах тракторынан, биһиги оболор прицепка, эһээ Сиэнньэ, эдьий Аана, кыра Петико уол кабина иһигэр олорон айаннаан истибит. Арай прицеппит сөллөн, хаалан хаалла, тракторбыт тыаһа улаһана бэрт буолан, биһиги хаһытыы сатыбыт да кабинаҕа иһилибэт. Ол курдук тракторбыт бара турда, биһиги хаалан хааллыбыт. Мин ылым да тракторы экирэтээччи буолдум, хата бытаан буолан ситэн тэнгэ сүүрэн истим, далбаатыбын, хайыбын. Эдьий Аана кэлин кэпсиир: Арай Петико: «Кыра Саргы сүүрэ сылдьар», – диир үһү. Онтон көрөн соһуйан, тохтоон, күлүү, үөрүү-көтүү бөбөтө буолбуппут. Ол курдук элбэх көрүдүөстээх, мүлчүргэnnээх да кэмнэри билигин саныырга наһаа үчүгэй.

Биһиги халыҥ аймахха, биир хаан-уруу өбүгэлээх, төрдүлээх дьонно бары бииргэ тутуспутунан, бэйэ-бэйэҕэ көмөлөсүһэн, үөрэтэн-өйдөтөн, айан-туган, хас биирдии киһиттэн сыалай аймахтар бары бөлөнөхпүт дьалкыйыан эбэтэр туругуруон, үрүн эбэтэр хара диэки уларыыан сөбүн, тутулуктаабын өйдөөн турамыт сарсынныбытын түстүүр кэлэр кэнчээри ыччаттарбыт бөбө туруктаах, бигэ тирэхтээх буолалларын туһугар, ытыктыыр күндү дьоммут инэрбит үөрэхтэрин салҕаан, олоххо тардыһыы күүһүн тумус туттан, инникигэ эрэли өрүү холобур оностон, үүнэ-сайда туруобун, халыҥ аймах силиһэ үйэлэртэн-үйэлэргэ дирингээн, тэнийэн истин, олохпун кутаа уота хаһан да уостубатын.

Күтүөшпүт эһээ Сиэнньэбит, эдьий Аанабыт бириэмэтигэр төһө даҕаны ыарахан үлэҕэ сырытталлар күнү-түүнү аахсыбакка, барыбыт туһугар кыһаллан, бу киэн олоххо биһигини киһи-хара буоларбытыгар мындыр өйдөрүнэн сүбэ-ама, сырдык санаанан салайтаран, көмө-тирэх буолбуттарыгар, бүгүннү туох баар барыбытыгар күндү дьоммутугар итиитик-истинник махтанабыт, киһилэринэн мэлдьи киэн туттабыт!

Саргылаана Спиридоновна Неустроева (Шестакова),

2024 сыл

Бэниэлискэйдэр аймах. Дуурага, 1965 сэл

Бииргэ төрөөбүт Бэниэлискэйдэр 1965 сэл (хангастан уна): Байбал, Дьэбдьиэ, Аана, Миитээ, Буокай, Кыра Настаа, Улахан Настаа

Миисэ Бэниэлискэй армияттан кэлбитигэр

Дуурангаба экспедиция кэлбит кэмигэр

Бэниэлискэйдэр аймах. Дуурага, 1979 сэл

Бэниэлискэйдэр аймах. Дуурага, 1980 сэл

Дьэбдьиэ,
Аана, Дьөгүөр,
Буокай,
Байбал.
Дуурана
Ыһыаҕа,
1980 сыл

Дьөгүөр
Ылдыыс
сиэннэрин
кытары.
Дуурана
Ыһыаҕа,
1980 сыл

Миисэлээх
Сиэньэ
хаарты
оонньуулар.
Дуурана
Ыһыаҕа,
1980 сыл

Дуурана
ыһыаба.
Сэмэн
Бөдүүлэп
Бүөгүрдүүн
мас тардыһар.
1980 с.

Дуурана
ыһыаба.
Павлик маһы
туура тардар.
1980 с.

Сэмэн
быраата Ба-
анньалыын
өгөхтөрүгэр,
Дууранаба

Дьэбдьиэ,
Хабырылла Собакиннар
оҕолора Боруонньаны,
Иэлэни уонна
Гаанньаны кытары

Буокай Бэһиэлискэй
балтыларын Аананы,
Дьэбдьиэни уонна
кيني уолаттара
Киэсэни, Боруонньаны
кытары

Дьэбдьиэ оҕолорунаан ыһаахха

Бэһиэлискэйдэр
(хагастан уна):
Кэрээкинэ Аанчык,
Сэмэн Сиидэрэп,
Миисэ Бэһиэлискэй,
Дьөгүөр Ылдьыыс,
аллараа: Юра, Юля
Бэһиэлискийдэр,
үөһээ: Мииккэ
Бэһиэлискэй,
Настака Кэрээкинэ,
Павлик Бэһиэлискэй

Убайа Михаил
Прокопьевич
Бэһиэлискэй
эбүрдэлиир.
Дуураҥа Ыһыаҕа,
аҕабыт үбүлүөйэ,
1993 сыл

Аҕабыт Сэмэн үбүлүөйэ. Дуураҥа Ыһыаҕа, 1993 сыл

Эбээбит Анисия Ивановна 70 сааһыгар оҕолорун, сиэннэрин кытары

Эбээбит Анисия Ивановна 70 сааһыгар сиэннэрин кытары

Анна
Андреевна ийэ-
тин уонна бииргэ
төрөөбүттэрин
кытары (ханастан
ууга): Ульяна,
Мария, Анисия
Ивановна, Анна,
Анисия уолаттар
Илья, Андрей

Биллэхтиилэр
(ханастан ууга):
Алексей
Алексеевич
Алексеев,
Афанасий
Гаврильевич
Пестерев,
Семен Егорович
Сидоров

“Запорожец” массыына сууйууга

Сидорова А.А., Пестерева М.А. ийэлэрин Анисия Ивановнаны кытта

Таайбыт Николай Ильич эбээбит Анисия Ивановна 80 сааһыгар
оболорун, кийиитэрин, күтүөттэрин кытары

Балтылара Ульяна Андреевна 60 сааһын бэлиэтээһин

Ульяна Андреевна норуот маастара буолбутугар түмсүү,
20.08.2017 сыл

Ульяна
Андреевна
оѳолорун,
сиэннэрин
кытары

Эбээбит бииргэ
төрөөбүттэрэ
Илья, Иван,
Ульяна,
Анисия,
күтүөтэ
Алексей Амма
кытылыгар

Сиэн кийиит
Ульяна ийэтэ
Ольга Саввична
ыраах Өлөөн
улуһуттан
Дирин ыһыаҕар
күүлэйдии кэлэ
сылдьан,
24.06.2008 сыл

Өтөхпүтүгэр
Дуураҥаба,
2010 сыл

Аҕабыт таайынаан
Буокай
Бэһиэлискэйдийин

Аҕабыт балта
Коркина
(Посельская) Клара
Дмитриевна дыиэ
кэргэнинээн

Аҗабыт быраата
Посельская
Дмитрий
Дмитриевич
дьиэ кэргэнэ

Аҗабыт балта
Посельская
Надежда
Дмитриевна
дьиэ кэргэнэ

Аҗабыт быраата
Собакин Гавриил
Гаврильевич
дьиэ кэргэнэ

ҮӨЛЭЭННЭЭХТЭРЭ, ДОБОТТОРО, ЧУГАС ЫАЛЛАРА

ОҢО СААСТАН АЛТЫСПЫТ ДОБОТТОРУМ ТУҢУНАН ИСТИН ӨЙДӨБҮЛ

Сыл-хонук наһаа түргэнник устара сүрдээх эбит диэн сааһыран олонорон өйдүүбүт. Ол курдук санаан кэллэххэ биһигини кытта бииргэ сүүрэн-көтөн улааппыт Мэлдьэхси ыччаттара Сидорова Анна уонна Сеня тустарынан ахтан санаан ааһыам. Мин бу ахтыбын өссө 2014 сыллаахха Сенялаах Анна көмүс сыбаайбаларыгар анаан суруйбутум.

Биһиги Анналыын Мэлдьэхси оскуолатыгар үөрэнэр эрдэ-пититтэн оҥо сааспыт бииргэ ааспыта. Оччолорго Мэлдьэхсигэ интернатка олодохпутуна ийэтэ Анисия интернатка повардыыр этэ. Интернат “Аччыгый Алааска” хоту сыыр анныгар баара. Интернат дьиэ салбыытыгар Тарабукин Андрейдаах, Еремеев Николайдаах олонор этилэр. Интернат оҥолоругар оччолорго баскөс киһибитинэн Тарабукин Илларион этэ. Кини тылыттан олох тахсыбат этибит. Анна оччолорго сытыы-хотуу, кытыгырас Өндөрөй улахан мааны кыыһа этэ. Сүүрүүлээх-көтүүлээх оонньууларга, холобур “Былаах былдыаһыта” да буоллун, “Лаптаҕа” кытыгырас буолан былдыаһыкка сылдыар этэ. Мэлдьэхсигэ оскуоланы бүтэри саҕана атабынан ыалдыар буолбута, онно ийэтигэр эттэбинэ “улаатаары” ыалдыарын буолуо диэн аһаран кэбиһэр эбит. Эмп-томп да суох буолан, кини оччолорго көһүүгэ сылдыбыта охсон сыынгалаан ыалдыар эбит.

Оскуолабытын бүтэрэн, аны “Дирин” интернатыгар Мэлдьэхси оҥолоро сүрдээх иллээх-эйэлээх этибит. Биһиэхэ, Мэлдьэхси оҥолоругар убайдарбыт Никита Корякин саҕаттан традиция баар эбит. Ол каникулга дойдубутугар наар концерт кэһиилээх тиййэр буоларбыт. Дьоннорбут барахсаттар кэтэһэн олонор буолаллара. Оччолорго биһигини Илья Попов салайар этэ. Анна онно сүрдээх чэлчэкистик үнкүүлээн тэйэрэ, төһө да атаҕа ыарыйдар. Бу концертпытын Бэһпээ Харытыанаптарга бэлэмнэнэр этибит. Аны санаатахха Морууса (Божедонова Мария) биһик оронго сытар кырачаан кыыс этэ.

Мин онуһу бүтэрэн, колхозка биир сыл үлэлээбитим кэннэ “Таппалаах” ферматыгар ыанныксытынан ыппыттар. Онно

бааллара Романова Мотрена, Корякина Мария, Корякина Александра, Жиркова Анастасия, Тарабукина Анна, Далбаева Мария буолан олус ситиһиилээхтик үлэлээбиппит. Фермабыт ыччат “Коммунистической үлэ ударнига” ааты ылбыта. Анна бу уһун сыралаах үлэтэ ситиһиилэрдээх буолан, элбэх наҕараадалардаах “Үлэбэ туйгунун” иһин медаллаах. 1961 сыллаахха мин үөрэнэ барбытым. Үөрэхпин бүтэрэн үлэлии сылдьан “Абыйга” Пестерева Танянтан сурук туппутум. Онно Сидоров Сеня, Тарабукина Аннаны кэргэн ылбытын туһунан.

Ол кэмтэн хайы-үйэ Сенялаах Анна ыал буолбуттара “50 сыла” буола охсубут эбит. Оччотооҕу ыччаттар билигин сааһыран эһээ-эбээ буолан олордохпут. Сыл-хонук наһаа түргэнник устар.

Сеня Сидоров оҕо сааһа Чурапчыга аастаҕа. Биһиги оҕо сылдьан “Таппалаах”, “Тыбраахылаах” ферматыгар ийэбит ыан-ныксыт буолан үксүн ол эргин олорор этибит. Онно “Чурапчы уолаттара” Сеня Сидоров быраатынаан Корякин Ванялыын кэлэн ааһар этилэр. Кинилэр эһэлээх-эбэлэрэ “Дууранаҕа” олорор эбиттэр. “Чурапчы уолаттара” иккиэн даҕаны ферма оболорун курдук буолуохтара дуо, ыраас таҕастаах, уп-уһун унуохтаах, эмдэй-сэмдэй уолаттар этилэр. Сеняны кэлин дойдутугар тахсан үлэлиэбиттэн билэбин. Мин убыйбынаан Миитэрэйдиин олус табаарыстыы этилэр. Бэйэ-бэйэлэрин наһаа убаастаһаллара. Колхозка, совхозка туруу үлэһит буолбуттара. Иккиэн тутууга, кэлин тракторист буолан баран өйөһөн хардарыта көмөлөсүһэн истин табаарыстыы этилэр. Ийэтэ Настаа наһаа да үчүгэй эмээхсин этэ. Уолун батыһан “Аччыгый алааска” биир сыл биһиэхэ дыукаах олорбуттар этэ. Кэлин билбиппит биһиги Сидоровтар Собакиннарынан аймахтыы буолбуппутун. Семен Егорович совхозка тракторист сыралаах үлэтигэр ситиһиилэрдэнэн барбыта. Үлэтигэр эрэ буолбакка киһи быһыытынан дьонно-сэргэбэ үтөө сыһанынан, майгытынан нэһилиэккэ биир тарбахха баттанар дьохун киһи буолбута.

Мин Уйбаанныын холбоһон, бу ыалга икки өттүнэн аймахтыы буолан, бэйэ-бэйэбитин кытта ыал быһыытынан истин сыһаннаах этибит. Уйбааннаах Сэмэн убай-быраат курдук санаһан истинник көмөлөсүһэр, убаастаһар этилэр. Нэһилиэк олобор ханнык баҕарар тэрээһиннэргэ активнайдык кыттар этилэр. Сэмэн Егорович нэһилиэккэ ветераннар хордарыгар өр сылларга кытан, ыллаан-туойан, хор коллективыгар элбэх махталы ылбыта. Түөлбэбэ ытыллар тэрээһиннэргэ, спортивной күрэхтэһиилэргэ биир активнай кыттааччы буолара.

Анналаах, Семен Хоптоҕо нэһилиэгэр биир убаастанар, элбэх ыччаттаах, кэскиллээх ыаллар. Билигин сааһыран олорон толкуйдаатахха хайы-үйэбэ биһигини кытта тэннэ булкуһан улааппыт уоллах-кыыспыт 50 сыл бииргэ олорбут “Кыһыл көмүс” сыбаайбалара буолан, бииргэ үөскээбит үөлээннээхтэрин ыһыран

үөрбүшпүтүн олох умнубаппыт. 50 сыл бииргэ олоруу киһи аайы бэриллибэт. Биһиги аймахпыт доборбут Семен Егорович Тарабукиннарда дьоллоругар түбэспит күтүөтүнэн сыаналыбыт. Кини бу ыалга, ажалара эрдэ өлөн тулаайах хаалбыт дьиэ кэргэнгэ, аҕа-баһылык буолан, иилээн-сабаллаан дьиэ-уог тутан, оҕолору атахтарыгар туруорсан, бары нэһилиэккэ убаастанар ыаллар буолан олоролор. Семен барахсаны кытта кэлин уулуссаба, маҕаһыннҕа да көрүстэххэ илии тутуһан эбэрдэлэһэн көрсөөччүбүт. Улахан ыарыыга ылларан да баран, хаһан даҕаны онтукатын биллэрбэккэ үөрэ-көтө көрсүһэр этэ. Бу курдук түргэнник барыа диэн хайабыт да өйбүтүгэр суоҕа. Үтүө доборбут, аймахпыт кини үтүө мөссүөнэ, эйэбэс мичээрэ умнуллубат өйдөбүл буолара саарбаҕа суох.

М.Л. Далбаева,
2019 с. от ыйа

ЭРЭЛЛЭЭХ ТАБААРЫС ЭТЭ

Мин 1964 сыллаахха ветеринар үөрэбин бүтэрэн, дойдубар Эрилик совхозка үлэбэ ананан кэлбитим. Сиидэрэп Сэмэн Дьөгүөрэбис уонна Анна Андреевна ыал буолан олодор этилэр, ол кэмтэн ыла Сеняны билэбин. Ийэтэ Анастасия Прокопьевна кинилэри кытары олооро. Сүрдээх сымнаҕас, мэлдьи кыһалла-мүһэллэ сылдыар, холку, намыын сангалаах эмээхсин этэ. Урут элбэхтэ көрбөтөх киһим этэ.

Эрилик совхоз санга тэриллэригэр киинэ Одьулууннҕа баара, онно эдьийим Агафья Поисеева бухгалтерынан үлэтирэ. Онно сайын ыһыахха барбыппыт, улахан ат сүүрүүлээх энин ыһыах этэ. Онно Аня Сенялыын бааллара, олус үөрбүт-көппүт дьоллоох этилэр. Аня туһунан кэпсээтэххэ, биһиги сэрии кэннинээҕи оонньооботох оҕо сааспыт Мэлдьэхсигэ “Аччыгый алааска” ааспыта. Кинилэр көһөрүү кэниттэн кэлбит этилэр. Улахан оҕолоро Аня, Маша уоннааҕылара кыралар этэ. Биһиги ыал улахан оҕолоро буоламмыт оҕо көрүүтэ, лэппиэскэ буһарыыта, ынах-ньиирэй хомуйуута, бырааттары, балтылары аһатыы, таньыннарыы, биһиги эбээһинэспит буолара. Оҕо саас ааспыта ыраатта эрээри, сырдык өйдөбүл буолан үйэлэргэ хаалыа.

Мин онуһу 1958 сыллаахха бүтэрэн Эрилик совхозка производствоҕа үлэлии тахсыбытым. Ол сағана Аня колхозка ньирэй көрөрө “Уу сүүрэр” диэн алааска мин эмиз ньирэй көрөөччү буолбутум. Онтон күһүн кини “Таппалаах” фермаҕа доярканан, мин “Аччыгый алааска” борооску көрөөччүнэн үлэбин сағалаабытым. Онтон мин салгыы үөрэнэн, 1964 сыллаахха ветфельшер идэтин ылан, Эриликкэ үлэлээн барбытым.

Сенялаах Аня холбоһон ыал буолан уолламмыт этилэр. Аня ол

да буоллар доярканан үлэлиирэ. Сенялаах элбэх оҕо аҕата-ийэтэ буолбуттара. Аня дояркалыырын тохтоппокко үлэлээн, оҕолорун көрөн-истэн улаатыннарбыттара. Аня үлэтигэр сайын сыл аайы үрдүк кирбиилэри ылан, мээнэ киһи кыайбат үлэтин кыайбыта. Кыра хатыһыр элбэх оҕолоох киһиэхэ элбэх күүһү, өйү-санааны, сыраны-сылбаны, үлэбэ дьүккүөрү эрэйэрэ биллэн турар. Кини бастыннар ахсааннарыгар дьонунук киирбитэ. Оройуон үрдүк көрдөрүүлээх ыанньыксыта буолан, почетнай грамоталарынан, махтал суруктарынан, “Үлэбэ ситиһиитин” иһин мэтээлинэн, путевканан наҕараадаламмыта. Нэһилиэк, оройуон почетнай кинигэтигэр киирбитэ. Манна кини киһи быһыытынан көнөтө, ыраас сырдык санаата, дьонго үчүгэй сыһыана, үлэтигэр дьулуура, эппиэтинэстээбэ өтө көстөрө. Итини барытын кини мунһахтарга, слеттарга түспүт хаартыскалара, өйдөбүннүк бэлэхтэрэ туоһулуулара. Манньык ситиһиилэргэ Аня эрэллээх доҕоро, эргэнэ Семен Егорович көмөтө-өйөбүлэ тирэх буолара. Кэлин оҕолоро улаатан, хотон үлэтигэр көмөлөһөллөрө. Мин Гошаны, Сеняны үгүстүк көрөрүм. Оҕолоро кыра эрдэхтэриттэн үлэбэ эриллэн, буһан-хатан, иитиллэн, үлэһит үгүөлэрэ, үөрэхтээх дьон буола улаатан, республика бары сиригэр үлэлии-хамсыы сылдьаллар.

Мин бииргэ үөскээбит, үлэлээбит дьүөгэм Аня кэргэнэ Семен уонна кэргэним Дмитрий Егорович эмиэ табаарыстыы этилэр. Иккиэн механизатор идэтин ылан, Сеня ДТ-75, Миитэрэй МТЗ-82 тракторга үлэлээн, эдэр саастарын анаабыттара. Сайын механизированнай звеноҕа үлэтиллэрэ, хас да төгүл соцкуоталаһыы кыайыылаахтара буолан, убаһанан премия ылаллара. Кыһынын от-мас таһыыта, котельнайдарга оттук мас тизийитэ, частнайдарга от-мас таһыыта, онтон да атын үлэлэргэ сылдьаллара. Саҥа дьиз туттар ыаллар Сенялаах Миитэрэй көмөтө суох буолбаттар этэ. Мин 1969 сыллаахха Миитэрэйдиин сыбаайба онорбуппун онно табаарыстара Сеня Сидоров, Тарабукин Ваня, Пинигин Гоша сүүрэн-көтөн көмөлөһөн, тэрийсибиттэрэ.

Сеня дьонго барытыгар көмөлөһөн, дьон-сэргэ махталларын ылыан ыла. Эрилик совхоз оройуонуга, республикаҕа тийэ аатырарыгар Сидоров Семен Егорович курдук ыччаттар баар буолан, үлэни өрө туһуттара, олох иннин диэки эрдээхтик хаампытта. Үлэлээбит үлэтэ сыаналанан, “Тыа хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ” үрдүк аатын механизатордар ааттарыттан Сеня ылбыта, элбэх знактарынан, грамоталарынан, махтал суруктарынан бэлиэтэммитэ. Сеня Сидоров аата дьон-сэргэ өйүгэр-санаатыгар умнулуу суоҕа.

Васильева Парасковья Александровна,

Дириц бөһүөлэгэ

ҮЛЭНИТ ДЫЭ КЭРГЭН

Семен Егорович, Анна Андреевна Сидоровтар Эрилик Эристиин аатынан колхоз, совхоз Хоптоботообу отделение-тын төхүү үлэнигтэрэ. Семен Егорович үйэтин тухары тиһиликтээх тракторга үлэлээбитэ. Саас сир, бааһына оноруута, сайын от үлэтэ, кыһынын от тиэийитэ. Налба оноһулла илигинэ кэбиһиилээх оту эттээн трактор сыарбатыгар тиэйэн таһаллара. Котельнайдарга оттук мас тиэллиитэ, ДТ биир соһуутун түүнүнэн отгон бүтэрэллэрэ. Аны совхоз үлэтин таһынан Диринг курдук улахан бөһүөлөк чааһынай ыалын отун-маһын тиэийитэ. Кыайыгас, эрдэниг Семен Егорович сарсыарда харангаттан, киэһээ олох хойут кэлэрэ. Аны трактор алдынан кэллэбинэ түүннэри онгостон, үлэбэ бэлэм буолара. Улахан дыэ кэргэн аһа-танһа, оҗолорун тэрийии, амарах аҗа, кыһамныбылаах кэргэн Семен Егорович трактора өрүү үчүгэй туруктаах буолан, горючай экономиялаан, улахан эталонна үлэлээн, оройуонна бастаан, “Запорожец” автомашинанан наҗараадаламмыта. Сайынын Халааны үрэбэр ыччат полумех звенотун салайан оттотон, улахан көрдөрүүнү ситиһэрэ. Кини тракторист эрэ буолбатах, тэрээһиннээх звеневод, ылыннарарыбылаах салайааччы.

Ыһыллыы да кэнниттэн кини ДТ тракторын ыһыктыбакка отмас тиэйэн, ити ыарахан кэмнэ улахан үлэни онгорон, дьонун-сэргэтин абыраабыта.

Оҗолорун, сиэннэрин түмэн үлэниг, эппиэтинэстээх дьон гына иитэн, Дууранатын алааһын сэргэхситэн, үлэ күөстүү оргуйан, оҗо чуор куолаһынан толорбута. Кэргэнигэр Анна Андреевнаҗа олус истинг сыһыаннаах этэ, биирдэ эмэ эрдэ кэллэбинэ “Чыччаас” ферматыгар тиийэн көмөлөһөрө.

Анна Андреевна сааһын тухары ыанньыксыт, “Бырыы” сайылыгар сайынын оскуола оҗолорун кытта үлэлээн, элбэх оҗону ыанньыксыт үлэтигэр уһуйбута. Оччолорго кыргыттар 2 буолан уопускаҗа барбыт доярканы солбуйаллара. Оҗолор саас эрдэттэн мин биригэдьиридии сырыттаһпына “Бырыыга” таһсабыт диэн үлэһэллэрэ. Анна Андреевна киэн-холку этэ, оҗолорго тылын ылыннарара, үүтү түһэрбэт туһугар салайара, тэрийэрэ. Оччолорго күнгэ үстэ 25 ынабы ыыллара. Анна Андреевна 1966 сыллаахха “Лучшая доярка” диэн Саха Автономнай Советскай Социалистическай Республикатын знагынан наҗараадаламмыта.

Анна Андреевна элбэх оҗо күн-күбэй ийэтэ. Үлэттэн кэлэн баран оҗо танһаһын, аһын бэрийии манан аҗай буолбатах. Анна

сүрдээх кыайыгас үлэһит, үрдүк ыамы ситиһэн элбэх грамотанан наһараадаламмыта.

Анна Андреевна, Семен Егорович күүрээन्नээх үлэлэрин элбэх наһараадалар, грамоталар туоһулуулар. Иллээх дьыэ кэргэн оҕолорун, сиэннэрин үлэбэ уһуйан дьонго-сэргэбэ ытыктанар үлэһиттэри иитэн, дьоллоох ыал.

Нахсылова Любовь Степановна,

Чурапчы улуунун уонна Хоптоҕо нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо, Тыа хаһаайыстыбатын ветерана, Саха республикатын ветерана, үлэ ветерана

ЭРИЛИК-ЭРИСТИИН ААТЫНАН СОВХОЗ УТУӨ ҮЛЭҢИТ ЫАЛЛАРА АННА АНДРЕЕВНА, СЕМЕН ЕГОРОВИЧ СИДОРОВТАР

Оҕо эрдэхпитинэ Эбээ Аньыыска кыргытара, күтүөттэрэ диэн Ааналаах Маайаны, Сэмэни, Оппуонньаны ийэбит, аҕабыт үлэһит үтүө «оҕолор» – диэн өрүү холобур онгостон кэпсииллэрэ. Эбээ Аньыыска хас сайын айы хайаан да анаан-минээн кэлэн биир күн сэлэһэн, иис арааһын көрөн, оҕону-урууну сураһар үтүө үгэстээбэ. Онон да буолуо оскуолаҕа үөрэнэрбитигэр Асыны, Ылдыанканы, Өндөрөйү, Ылдыаны уталыппакка аймах-билэ онгостубутунан барарбыт. Ону таһынан Ньюкулай (Тоох) эмиэ сайынҥы үлэ үмүрүйбүтүн кэннэ, оҕо дьыэбэ олорор кэмигэр диэн «Алаас баайдара» хайдах олордугут – диэн, “рейдэ” онгоро кэлэр буолара, биһиги санаабытыгар сүрдээх улахан сүдү киһи, сөҥ эрээри эйэбэс баҕайы куоластааҕа, күлэн-үөрэн, эйэ энгэрдээх кэпсээнэ элбэх буолара. Биридэ ыт үтүлүктээх кэлбит этэ уонна бу эһиги эбэҕит Даайака тикпит үтүлүгэ, Ааллаах Үүннэ барарбар, түүннээри кээнчэ, үтүлүк тигэн абыраабыта диэбитэ өйбөр хаалан хаалбыт.

Онон да сабаҕалаатахха, төрүт дьоммут «Бөтүрүүннэр» – сыдыаннара Тарбыкыннар Уоһук, Буокай, Өндөрөй, Сэмэн, Ньюкулай... тардыыллара өйөһөн-убаһан, суту-курааны, өлүүнү-сүтүүнү, уоттаах сэриини түлүйан, кэлэр көлүөнэбэ этэннэ олобу онгорбут ытык дьоммут буоллахтара...

Кэлин үлэһит буолан, Хоптоҕо отделениятыгар сүөһү бригадаларынан үлэлиирбэр, “Уһун Алааска” Анна Андреевна старшай ыанньыксыт буолан, ити үлүгэр аҕыс ыанньыксыт, түөрт-биэс ньирэй көрөөччү, 400 сүөһү, толору механизациялаах хотон, уонча тех үлэһит үлэлиир условиятын отун-уутун, уотун-күөһүн барытын хонтуруолун көрөн-дьаһайан, туруорсан, сүбэлээн улахан сыратын биэрбитэ. Кыһынын эрэ буолуо дуо? Сайылык тэрээһинэ,

үлэһит булууга, санга оскуоланы бүтэрбит оболору сүөһү үлэтигэр сыһыарыы, үөрэтии, барыта Анна Андреевна эппиэтинэнигэр этэ. Биэдэрэ, быа, үүт таһыллыыта, туох баар хаһаайыстыбаннай үлэ барыта кини нөнүө барара. Хайа да фермаба үлэлээтин, солбуллубат “наставник” буолан, биһиэхэ орто сүһүөх кадрдарга наһаа көмөлөөбө. Онно биирдэ хашпырыыстаабакка, биир күн өрөөбөккө, «дьиэм» кыаллыбат диэн мунгатыйбакка, үтүө суобастаахтык үлэлээн аасыппыт.

Киһи-киһи араас, киһи-киһи олобу-дьаһабы көрүүтэ туспа, ону Аана толору өйдүүр «психолог» этэ. Кини үлэлиир салайар коллектива бары биир санаалаах, эйэ дэмнээх, үнсүүтэ, дьүүлэ-дьүһүнэ суох буолара. Үөрүү-көтүү, ырыа-тойук быһыһынан араас моменнар ааһаллар. Аана дьонунан, оболорунан, ыччатынан, үлэнэн олорбута, онтон дьоллоноро. Ону туоһулаан Анна Андреевнаба “Саха АССР Үтүөлээх ыччат наставнига” – бочуоттаах аат ингэриллибитэ.

Онтон Семен Егорович – совхоз бастын тракториһа, дьыл хайа да кэмигэр трактор уруулун туппутунан, уопсай дьыала туһугар, ыраабы-чугаһы, тымныһыны-куйааһы аахсыбакка үлэлиирин эрэ сатыыр, сахаба биир үтүө-көнө убайбыт, наставникпыт буолар. Кини уһуйбут үтүө үлэһит уолаттара: К.В. Божедонов (Уолчаан), В.П. Посельскай (Сааба Бааска), К.Н. Посельскай (Чуус Куоста), Григорий Божедонов, Н.А. Захаров (Чох Куола), Н.П. Елисеев (Дэлиһиэй) уо.д.а

Сэмэн Дьөгүөрэбис биир ураты көрүүлээбэ – Хоптобо отделение советын мунһабар дьиэ туттар дьонго Мэнэриттэн, Уорбаттан мас таһыытын былааннаахтык тэриниэбин, санга дьиэ маһын кэрдэр, дьону кытта өйөөн көмөлөһүөбүн диэбитин наһаа кэрэхсии истибитим. Кэлин санаан көрдөххө, “биһиги дьиэбит маһын Сиидэрэп Сиэнньэ ажалбыта” – диир ыал элбэх эбит.

“Эрдэ тулаайах хаалан дьонго иитиллэн, Сиэнньэ дьон дьиэ-лээх-уоттаах буоларыгар наһаа кыһаллар, ити бырааттарын Собакиннары кини дьиэлээн-уоттаан, Мэлдьэхситтэн ажалбыта” – диэн үтүө тылынан ийэм кэпсиирэ. Сүрдээх ылыктаах, ыраалаах, көнө-судургу майгылаах, туруу-үлэһит, Ааналаах Сэмэн ыччаттара кинилэр үтүө ааттарын ааттата туруохтара диэн эрэнэбин.

Иванова Акулина Афанасьевна,

РФ уопсай үөрэхтээһинин бочуоттаах үлэһитэ,

СР үөрэҕириитин туйгуна, үлэ ветерана.

Бүлүү, 2023 сыл, олунньу

«КУРДЫБААЙЫ» ФЕРМАТЫГАР ҮЛЭЛЭЭБИТТЭРЭ

Анна Андреевна көһөрүү кыттыылааба, ийэтэ Анисья Ивановна көһөрүүгэ сылдыбыт, сэттэ оҕолоох аңардас ийэ этэ, аҕалара Тарабукин Андрей Ильич эдэригэр өлбүт.

Анна эдэриттэн тулаайах хаалан, Мэлдэхсинэн, Амма Оһохтообунан, “Курдыбаайы” ферматыгар дайаарканан үлэлээбитэ, Сэмэн тракторист от-мас тизэйээччи. Сэмэн ийэтэ Настаа баара, наһаа сымнабас, кэрэ киһи этэ. Курдыбаайыга Сидоровтар, Тарабукин Василий Елисеевич кэргэнэ Варвара Константиновна биир дьиэбэ дьукаах олорбуттара, онтон ийэм Карпова Христина Евстафьевна дьукааба Наумова Пелагея Степановна дайаарка, ийэтэ Зоя Игнатьевна “Хопто” колхоз дайаарката этэ. Колхоз бэрэссэдээтэлэ Матвеев Яков Иванович, көһүүгэ барбатахтара, кыанар колхоз аатыран, дьону көһүүгэ ыһпатаба. Ортоку дьиэбэ (кыра дьиэ) үүт астааччы оскуоланы санга бүтэрбит Пинигинэ Елена Павловна илиинэн эрийэр сэһпэрээтэрдээх этэ, үүттэрин ыйаан эрийэн, обрат үүттэрин төттөрү киллэрэн, ынахха закваска онгороллор, оҕуһунан уһааттаах ууну таһаллар көөнньөрбө онгороллор. Үүт астааччы сүөгэйин аһытан бэйэтэ арыылыыр, ону кэлэн сыарҕалаах атынан ылаллар. Күнү быһа чараас саппыкынан сылдыахтыыллара. Урукку фермалар күөл аттыгар тутулан, кыһын, саас ууга барар этилэрэ, буочукалаах сыарҕанан уочаратынан ииктээх убабас уу таһаллара. Дьэ ыарахан үлэ этэ.

Оҕолор оскуолаба үөрэнэллэригэр интернатынан, ыалынан олороллоро, оччолорго үөрэнээччи элбэх, икки сменанан эргэ оскуолаба үөрэнэрбит, аны икки уопсай дьиэбэ детдом тулаайах оҕолоро олорор этилэр. Оҕолор үксэ кыралар, ондой-сондой көрөн сылдыахтыыллара. Бу барыта сэрии содула, көһөрүү алдыархайа этэ. Урукку дьоннор эрэйи көрбүт буоланнар оҕолорго үчүгэй сыһыаннаахтара, аһыныгас этилэрэ.

Иккис уопсай дьиэбэ Толстоуховтар, ону кытта эһээлэрэ Миитэрэй Сокольников оҕо маньыра, тоһоболоох дьаһыкка олордон кэбиһэрэ, үүт тасыһара, наһаа сымнабас оҕонньор этэ. Сиэнэ Сокольникова Шура дайаарка этэ, наһаа ыраас, чэнчис киһи. Капитонова Светлана Петровна хаартыскаба түһэрэн, үйэтитэн билигин көрдөхпүтүнэ үөрөбит. Биир дьиэтигэр салбааһыныгар Пестерева Матрена кыһа Еля, ийэтэ Татыһаас, кэргэнэ Лонгинов Охоһоһой, Андреев Ньюкуус, Настаата дайаарка, биир хонугар Матвеева Матрена Ильинична дайаарка, кэргэнэ Матвеев Байбал (сирэй Байбал), иккиэн наһаа сымнабас дьоннор, оҕолоро суох, Байбал ойбон отторо.

Биир эдэр дайаарка Васильева Мотя (Бэһпээлэр кыыстара), Пинигина Еленалыын дьукаахтар, дьиэлэрэ сыыр үрдүгэр турара, наһаа тымныы, күнү быһа аан аһыллар-сабыллар, үүт таһыллар.

Наумова Ольга Ильинична дайааркалаабыта, оҕолоро Рома,

Тина интернатка олорон үөрэммиттэрэ, онтон Хоптобожо кэлэн “Боһомо” ферматыгар үлэлээбитэ, Захарчата кыра буолан хойука дылы үлэлээбитэ.

Павлова Ульяна Семеновна (Халый Ылдьаана) Курдьабаайынан, Охохтообунан дайааркалаабыта, онтон Мугудай киһитигэр кэргэн тахсан элбэх оҕо ийэтэ буолан, уһуннук олорбута.

Кузьмина Мария Гаврильевна дайааркалаабыта, элбэх оҕо ийэтэ, кэргэнэ Баһылай от нуормалыыр этэ.

Федулова Мария Васильевна Курдьабаайыга дайааркалаабыта, кэнники “Герой ийэ” үрдүк аатын ылбыта, уон оҕону төрөппүтэ.

“Курдьабаайы” ферматыгар дайааркалаабыт Толстоухова Марфа Николаевна 6 уол, 4 кыыс оҕону төрөтөн “Герой-Ийэ” үрдүк аатын ылбыта, кэргэнэ Курдьабаайыга дизелист Толстоухов Николай Николаевич, сарсыарда уотун холбуур, киэһээ араарар, Ньюкулай түүлээхчит андаатары бултуура, государствоҕа түүлээх счутугар туттарара.

Уокка оттор мастарын тракторынан соһон аҕалаллар, ийэм Балаайалыын илиинэн эрбииллэр, хайытан киллэрэн саһаан-ныыллар. Биһиги өрөбүлгэ баран эрбиибит, сатыы дэриэбинэбэ түһүнэн кэбиһэбит, соробор Ньюкуус, Баһылай Тарабукин атынан аҕалаллара, ол дьол буолара.

Оскуолаҕа иккис сменаҕа үөрэнэбит, балыыһаҕа акушерка хохугар үөрэммиттэр бу 1966 сыл этэ. Тарабукина Асялыын күрүүбүт, Тарабукин Андрейдыын соробор үһүө буолабыт, өйүөбүт килиэп тонгон хаалар, «Забава» диэн аҕыйах устуука кэмпиептээх буолабыт, уу диэн суох.

Төрөппүттэрбит барахсаттар, ыарахан үлэни үлэлээн, бэйэ-бэйэлэрин өйдөһөн, оҕону үөрэттэрэр туһунан санаабаттар, ханна ыарахан үлэ буолла да кыайыгас эр дьон, кыргыттар, ангардас ийэлэр, элбэх оҕолоох ыал ийэлэрэ. Биригэдьири кытта ким да мөккүспэт, сэрии ыар тыына, көһөрүү содула, аччыктааһын, хоргуйуу сорун-мунун көрөннөр, эрэйи билэннэр, наар сүөһү курдук үүрүүгэ сылдыбыттар эбит.

Амма Охохтообор “Хатарааннаҕа” кыстыырга кэтэххэ 1 төбө сүөһүнү кыстаталлара, ол да борооску буолара, хамнастара 10% эбиллэр ааттаан да төһө эбиллэрэ эбитэ буолла.

“Курдьабаайы”, “Боһомо”, “Чычаас”, “Уһун-Алаас” бары уу аттыгар тутуллубут фермалар этилэрэ. “Курдьабаайы” Таппалаахтан чугас буолан, хардары-таары ыалдыттахаллара. Мугудайга атынан киирэн продукта ылаллара.

“Оскуола-производство-үрдүк үөрэх” диэн девининэн 2 сылы кыайбат фермаҕа дайааркалаан, подговкаҕа үөрэнэ бараллара. Федосеева Мила, Флегонтова Айта, Оконешникова Мотя, Илларионова Анна Дмитриевна Курдьабаайыга үлэлээбиттэрэ. Онтон ыла оскуоланы санга бүтэрбит оҕолор сыл аайы фермаҕа тахсан үлэлээбиттэрэ.

Анна, Семен Сидоровтар Хоптоџо дьэ туттан, 8 оџону төрөтөн, үөрэхтээх, үлэһит дьоннор буоллулар, билигин бэйэлэрэ эбээ, эһээ буолан сиэннэрин көрөллөр. Анна ийэтэ Анисья Ивановна сиэннэрин барыларын кыра эрдэхтэриттэн көрөн улаатын-нартаата.

Анна, Семен Сидоровтар, туруу үлэһит дьон 50 сыл бииргэ олорбут кыһыл көмүс сыбаайбаларын оџолоро онгорбуттара.

Олохторун оџолоро, сиэннэрэ, хос сиэннэрэ салгыыллар.

Васильева Марфа Дуксуовна,

Дириц бөһүөлэгэ, 13.02.2023 с.

ЫЧЧАККА ҮТҮӨ ХОЛОБУР БУОЛАР НАСТАВНИК

Мин Хоптоџо нэһилиэгэр 1985 сылтан ыал буолан олохсуйан олоробун. Кэргэним аҕатын Карпов Иван Ильич биир идэлээбэ, Эрилик-Эристиин аатынан колхозка, совхозка биир тарбахха баттанар тракторист Семен Егорович Сидоров биһиги ыалга мэлдьи сылдьара. Кини киһи быһыытынан киэнг көбүстээх, эйэбэс, холку майгылаах үтүөкэн сүбэһит, үлэни өрө туһуту туруу үлэһит, ычакка үтүө холобур буолар наставник этэ.

1990-с сылларга, бүтүн дойду үрдүнэн ыһыллыы-тобуллуу буолбутугар, олорорго бэрт уустук кэмнэр үүммүттэрэ. Хамнас суох буолан, сорох күн килиэп да харчыта көстүбэт кыһалҕата тириирэ. Дьэ, итинник кытаанах сылларга, Семен Егорович кырдыаҕастарга, кыһалҕаҕа ыларбыттарга ис дууһатыттан көмөлөһөн, бигэ тирэх буолбута.

Ол курдук, биһиги эһээбитигэр ыраах алааһыттан кэбиһиилээх отун чэлпэки сыанаҕа аҕалан биэрбитигэр үөрбүппүтүн! Сорукпун толордум диэн ааһа турбакка, дьэбэ киирэн кырдыаҕас доџорун кытта ирэ-хоро кэпсэтэн, санаатын көннүөрдүбүтэ.

Ити курдук кини биһиги ыалга мэлдьи да сүрдээх чугас этэ. Бааһынай хаһаайыстыбатын тэринэн, үлэлиир кэммэр бөѳө-таҕа тутуулаах ньирэй клеткатын онгорбута, сүөһү иитиитинэн дьарыктанарга сүрүн көмө буоллун диэн бырысыап онгосторго тимир кузов биэрбитэ.

Киһи сааһыран истэҕин аайы кэннин хайыһан көрөрө элбээн иһэр эбит диэн мань этэн эрдэхтэрэ. Дьон үтүөтүн-өңөтүн элбэхтик санаан кэлэҕин, санаттан ылынабын, сыаналыыгын. Ол курдук, миэхэ үгүстүк сүбэлээбит, өйөөбүт Семен Егоровичпар махталым мунура суох.

“Үрдэл” сынһалан киинигэр үлэлиир кэммэр, араас хабааннаах мунһахтарга тыл этэн, Семен Егорович төрөөбүт Хоптоџотун туһугар элбэх боппуруоһу туруорсар буолара. Ону таһынан үөлээннээхтэрин, үлэ ветераннарын кытта хомуллан үтүө баҕа-

ларынан үгүс үлэни онгороллоро, үрэби туоруур муостаны, куһаҥан суоллары өрөмүөннүүлэрэ.

Семен Егорович нэһилиэк иһинэн ытыллар культурнай-маассабай дьаһалларга куруутун көхтөөхтүк кытара. Айылбаттан бэриллит кылыһахтаах куластаах ветераннар хордарын ырыаһыта элбэх күрөстэргэ кыттан, хайҕал суруктарынан, сыаналаах бириистэринэн биһирэммитэ. 2017 сыллаабы Хоптобо нэһилиэгин ыһыаҕар, төһө да ыарыттыдар, үөрэн мичилийэ сылдыбыта уонна оһуохай күрэбиһигэр кыттыыны ылбыта. Биһиэхэ сылдыбарын тухары наар кэпсээннээх-ипсээннээх, “Үлэһит оҕоҕун!” — диэн өссө хайҕабыллаах буолааччы. Итинник үтүөкэн майгылаах, сырдык санаалаах дьон билигин кэмнэ аҕыйаатылар дии саныбын.

Кэргэнэ Анна Андреевнанын Семен Егорович Хоптобо нэһилиэгин төрүт олохтоохторо, Диринг бөһүөлөгүн ытыктанар ыаллара буолаллар. Оҕолоро эмиэ дьон ытыктабылын ылбыт ситиһиллээх үлэһиттэр, таһаарылаах талааннаахтар. Улахан уол, Егор Семенович, республикаҕа биллэр-көстөр салайааччы. Сиэннэрэ, эһэлэрин утумнаан, ылбаҕай ырыаһыттар.

Семен Егорович сырдык ыра санаата үтүбэ-кэрэбэ сирдиир, кини сирдээх олоҕун оҕолоро, сиэннэрэ салгыыллар.

Оксана Карпова,

Хоптобо нэһилиэгэ, 19.02.2023 сыл

СИДОРОВ СЕМЕН ЕГОРОВИЧ – ҮТҮӨКЭН КИИИ, ДОҕОР, ТАБААРЫС

Мин кэргэним Старостин Петр Гаврильевич Сэмэнниин кыра эрдэхтэриттэн билсэллэр эбит. Кэлин Дирингэ биир дэриэбинэҕэ олорон ыкса билсэн, бу олохтон барыахтарыгар диэри саамай истин добордуу этилэр.

Бүөтүрдээх 3 уолаттар Егор быраата, Гаврил убайа дьонноро эрдэ өлөннөр тулаайах үөскээбиттэрэ. Кинини эбэтэ Ааныска Чурапчыга илдэ киирэн остуорастаан, харабыллаан илдэ сылдыбыт. Егор, Гаврил тастын аймахтарыгар энэрдэһэн армияҕа барыахтарыгар диэри Одьулуунунан, Чурапчынан сылдьан улааппыттар. Оччолорго Сэмэни кыра эрдэбинэ аймахтара иитэннэр Посельской диэн араспаанньалаах эбит. Аҕабыт Посельской Сеня Сидоров буолан хаалбыт диэн соһуйбут этэ. Сэмэни кытта Чурапчыга быраата Егор биир кылааска үөрэммиттэр эбит. Онон оҕо саастара үһүөн Чурапчыга ааспыт.

Биһиги ыал буолан, үлэһит буолан, кэлэн Диринг оскуолатыгар мин физика учууталынан 50 сыл, кэргэним 40 сыл география учууталынан үлэлээтибит. 50 сыл ыал буолан олорон, 5 оҕолоохпут. Сэмэннээҕи кытта оҕолорбут араа-бараа саастаахтар, сорохтор бииргэ үөрэммитэрэ. Уруккуттан билсэр буолан уонна майгыларара интэриэстэрэ сөп түбэхэр буолан ыкса доҕордоспуттара. Сеня биһиэхэ анаан киирэн өр сэхэргэхэллэрэ: булт туһунан, олох дьаһах, үлэ-хамнас боппуруостара тула о.д.а. ис санааларын атастаһаллара. Өр көрсүбэтэхтэринэ суохтаһар, ахтыһар курдуктара. Аҕабыт Сеня ханна от анһа барарын билэ сылдьан барсара. Сороҕор булка хапкаан бырабаллара уонна дьэ тыраахтар тыаһыгар бэрт элбэҕи кэпсэтэн эрдэхтэрэ.

Сэмэннээх Аана колхозка совхозка элбэҕи да үлэлээтэхтэрэ. Иккиэн да үлэни өрө туппут, илиилэрин араарбакка бэриниилээхтик, уһуннук үлэлээбит үлэ ветераннара буоллахтара. Сеня соҕотох оҕо, Аана элбэх бииргэ төрөөбүттэрдээх. Иккиэн элбэх аймахтардаах, элбэх оҕолоох дьон аймахтарыгар сүрүннүүр оруолу толороллоро. Аймахтар түмсүүлээх, эйэлээх, бэйэ-бэйэҕэ көмөлөсүһөр үтүө майгылаахтар.

Оҕолор кыра эрдэхтэриттэн дьиэҕэ даҕаны, ийэлэригэр ферма үлэтигэр даҕаны көмөлөһөн улааппыттара. Бу оҕолор үлэни билэр, сатыыр, сөбүлүүр буола улаатыыларыгар улахан оруоллааҕа биллэр.

Сеня тыраахтара өр алдьанан турбат, өрүү үлэ үөһүгэр буолара. Элбэх да маһы, оту, мууһу о.д.а. тизийи колхозка, совхозка, дьонно аймахтарыгар үлэлээтэҕэ. Биһиэхэ даҕаны дьиэ туттарбытыгар, от-мас тизийиитигэр элбэҕи үлэлээбитэ, көмөлөспүтэ. Улахан Махтал. Сеня үлэтигэр кэтэр танһа куруук үчүгэй, итии буолара. Итии, көп түүлээх бэргэһэ, таарбаҕан истээх сон, сөптөөх үтүлүк, атах танһа. Бу манна көстөр ийэ, кэргэн киһи Аана кыһамныыта, болҕомтото, сатала.

Ааналаах Сэмэн 50 сыл бииргэ ыал буолан олорон, оҕолорун үөрэттэрэн, ыал онортоон, сиэннэри, хос сиэннэри оҕолоон, дьоллоох олобу олордулар. Мин саамай алтыспыт, иитиспит оҕом Дима, Димон этэ. Сүрдээх элэккэй, элбэх кэпсээннээх, дьонно көмөлөһөр үтүө санаалаах оҕо этэ. Кэргэннэнэн, уол оҕолонон үөрэ сылдьарын көрсүбүтүм. Уолбун Айсен диэн ааттыыбын. Хайдаһый диэн, өссө сүбэлэтэр курдук ыйыппыта. Оҕолоро этэннэ сылдьалларын истэбин, үөрэбин. Оттон Гоша Сидоров физикаҕа сөбүлээн үөрэммит, үөрэппит оҕом буоллаҕа. Сүрдээх болҕомтолоох, толкуйдаах, способнай үөрэнээччи этэ. Иван Ивановичтыын сүбэлэһэн, салгыы куоракка РФМШ-ға үөрэнэ барбыта. Онно да СГУ-га да үчүгэйдик үөрэнэн, үчүгэй үлэһит буолбутуттан үөрэбит, киэн туттабыт. Петр Гаврильевичка Гоша биир бастын үөрэнээччитэ, туриһа буолар. Кини туризмга, мин физика олимпиадатыгар кытыннара сатыырбыт.

Сэмэн үлэтин таһынан нэһилиэк общественной олобор активнайдык кыттарар. Ветераннар хордарыгар сылдыбыта, кырдыбаастар түмсүүлэригэр биирдэ сүрдээбин өрө күүрэн кулууп аттыгар кырдыбаастарга аналлаах балабан тугуох буолан кэпсэтии буолта. Ким проегынан онһууллара, төһө мас бэлэмнэнэрэ, ким тугу үлэлиирэ кытта быһаарыллыбыта. Сэмэн онно мас бэлэмнээһинигэр, тизийитигэр үлэлиэх буолан ылыммыта. Ол баҕабыт туолбата.

Мин кэргэним көрбөт буолан, ыалдьан сыттабына Сэмэн киирэн кэпсэтэрэ, санаатын көтөбөрө. Өр сытар киһи санаата муунтуйан хаппырыыстаммытыгар Сэмэнгэ киирэн өйдөтүс, кэпсэт диэбиһпэр киирэн өр баҕайы кэпсэтэн киһим санаата уларыйбыта. Онно улаханник махтанабын. Сеня эрэ сылдыарын кэтэхэрэ, ахтара.

Семен Егорович Сидоров үтүөкэн киһи, кэргэн, аҕа, үлэһит, дойдутун туругар дьиннээх патриот үлэһит буолар. Семен киһи быһыытынан үтүө майгытын биһиги дьизэ кэргэн өрүү махталынан ахтабыт, ахтыахпыт, умнуохпут суоҕа.

Далбаева Татьяна Константиновна,
*РСФСР үтүөлээх учуутала, Учууталлар учууталлара,
Хоптоҕо нэһилиэгин, Чурапчы улуунун Бочуоттаах олохтооҕо,
Дирец бөһүөлэгэ, 20.08.2019 с.*

СИИДЭРЭП СЭМЭН ХОЛКУОС, СОПХУОС ТУРУУ ҮЛЭҢИТЭ

Сиидэрэп Сэмэн сааһын тухары колхоз, совхоз туруу үлэһитэ этэ. Кини тракторист идэтин ылынан баран, айымньылаах үлэтэ саҕаламмыта. Бу кэмнэ улахан колхоз, Эрилик Эристин аатынан тэриллибитэ. 1958 с. тыа хаһаайыстыбата үрдүк үөрөбү бүтэрбит Марк Романович Яковлев диэн киһи председателинэн үлэлии кэлбитэ. Хоптобо, Мэлдьэхси, Хадаар, Хайахсыт, Чакыр, кыра-кыра колхозтарын барытын 1 колхоз онорбута. Эрилик Эристиин диэн ааттаабыта. Дьэ, мантан ылата, тутуу үлэтэ бөбө, сүөһү үлэтэ күүстээхтик сайдан барбыта, ферма аайы хотоннор, титииктэр, уопсай дьизэлэр, сайылык дьизэлэрэ онһуулан барбыттара. Ити барыта трактористар үлэлэрэ этэ уонна тутуу биригээдэлэрэ участок аайы тэриллибиттэрэ. Тутуу маһын кэрдии, киин бөһүөлөккэ Дирингнэ оскуола тутууга, уопсай дьизэлэр тутуулар, санга улахан 35 койкалаах санга балыһа тутулууга, ити барыта трактористар сүрүннээн кинилэр үлэлэрэ этэ.

Бу кэмнэргэ Сэмэн Сиидэрэп түүн буоллун, күнүс буоллун, харса суох үлэ да үлэ этэ. Тутуу маһын тыаттан таһыы, фермалар отторун таһыы, чааһынай ыал отторун, мастарын таһыы, күүрэннээх үлэ этэ. Марк Романович бэйэтэ да ылыннарыы-

лаах күүстээх салайааччы этэ. Марк Романович кэнниттэн Роман Афанасьевич кэмигэр өссө улахан тутуу барбыта. Сана оскуола тутуута, олорор уопсайдар тутуулара, центр дэриэбинэ иһигэр наһаа элбэх тутуу барбыта. Диринг үрдүгэр уопсай дьиэлэр, улахан оскуола, остолобуой, кулууп, уонна да элбэх дьиэ-уот онгоһуллубута. Бу кэмнэргэ биһиги Эриликтэр Республикаба, Союзка тийэ биллэр-көстөр үчүгэй үлэлээхпитинэн биллибиппит, үгүс элбэх знамялар бөбөтө кэлэн. Бу барыта үлэһит норуот үлэтэ-хамнаһа буолар.

Сүөһү үлэтэ бөбө сайдан, ити үлэлэргэ Сэмэн Сиидэрэп куруук бастын передовой үлэһит этэ. Хаһан даһаны үлэттэн аккаастаммат этэ. Кинилэр ийэлэрэ Анна Андреевна эмиэ ферма биир бастын үлэһитэ этэ. Иккиэн да колхозка, совхозка биллиилээх үлэһит дьон этилэр. Кинилэр дьиэ кэргэннэрэ эмиэ улахан этэ. Оболор бары ситиһиилээхтик үөрэнэн, үчүгэй үлэһит дьон буолталаабыттара. Билигин сир аайы ыал дьон буолан олоролор, үлэлиилэр оҕо-уруу бөбөлөр.

Бу кэмнэ оболор бары ийэ, аҕа олобун салбаан, барыта үчүгэй өтгүнэн ааттарын ааттатан олоролор. Киһи истэн уонна көрөн үөрэр эрэ.

Платонова Александра Петровна,
2019 сыл, бэс ыйа

ТӨРӨШПҮТТЭРБИТ ЧУГАС ДОҕОТТОРО, ҮТҮӨ ТАБААРЫСТАРА ЭТИЛЭР

Биһиги ийэлээх аҕабыт Елена Петровна, Василий Петрович Пестеревтэр, Эрилик Эристиин аатынан колхозка, кэлин совхозка үлэлээбиттэрэ. Оччотооһу сэбиэскэй кэмнэ олус чизһинэйдик, бэриһиһээхтик, таһаарыһлаахтык үлэлиилэр этэ. Ийэбит Аана Сидоровальын элбэх сылларга бииргэ алтыһан ыанньыксытын үлэлээбиттэрэ. Олус ыарахан үлэ этэ, биһиги оболор ким хайдах сатанырынан үөрэх кэнниттэн фермаба баран көмөлөһөр, түүн ынах төрүүр буолаһына илии-атах, доһор да буола барсар этибит. Уһундук үлэлээбит опыттаах буоланнар эдэр сана үлэһии кэлбит оболорго көмө, сүбэ-ама буолан, үөрэтэн-такайан наставник буолаллар этэ. Үүт ыаһыныгар былааннарын толорон, үрдүк төрүөбү ыланнар, Коммунистической үлэ ударнигынан аатын ыла сылдыһыттара. Ол курдук биһиги ийэбит 1968 сыллааһа үлэтигэр үрдүк ситиһиһлэрин иһин Москванан, Ленинградынан баран кэлбитэ.

Онтон аҗабыт Сэмэннин уу тэстибэт улахан добордуулар этэ, бэйэ-бэйэлэрин сүрдээбин өйдөһөр, өйөһөр, хардары-таары үлэлэригэр көмөлөсүһөр, убай-быраат курдук этилэр. Биһиги олох кыра эрдэхпитинэ аҗабыт отун-маһын атынан тиэйэрин өйдүүбүн, онтон кэлин наар Сэмэн ДТ тракторынан тиэйэн биэрэр этэ.

Сиидэрэптэр оҗо эрдэхпитинэ биир сыл, аны санаатахха фермаҗа чугаһаан быһыылааҗа, биһиэхэ дыкуаах олоро сылдьыбыттаҗа. Ити курдук сүрдээбин өйөһөллөр этэ. Тутуу биригээдэтигэр сылдьан Хоптоҗоҗо, Дирингнэ элбэх чааһынай да ыал дыиэтин уонна балыһа, кулууп, оскуола онтон да атын дыиэлэри тутуспуттаҗа. Сэмэннээх Аананы бэйэ-бэйэлэригэр олус үчүгэй сыһыаннаах, диринг өйдөөх-санаалаах, интеллигентнэй, ылыннарыылаах тыллаах-өстөөх, лоп бааччы, үөрүннээн, үтүү майгылаах дыон быһыытынан өйдүүбүн, сыаналыбын. Биһиги ийэлээх аҗабыт олус чугастык ылынар, сөбүлүүр табаарыстара этилэр дыи саныбын.

Чепалова Елена Васильевна,

*Саха Республикатын үөрэҗириитин туйгуна,
педагогической үлэ ветерана,*

*Чурапчы уллуһун “Айар кут” ырыа айааччылар түмсүүлэрин чилиэнэ,
Чурапчы элиэннээтэ, олунньу ый 2023 сыл*

КУРУУК САНЫЫБЫТ, СУОХТУУБУТ

Семен Егорович, мин аҗам Карпов Иван Ильич табаарыстара. Трактор курсун бииргэ 1961 сыллаахха бүтэрбиттэрэ. Хардарыта көмөлөсүһэн, аҗам аҗыйах кылаас үөрэхтээх киһи сүрэбин баҗатынан, дыулурунан табаарыстарын көмөтүнэн араас мааркалаах тыраахтардарга үлэлээбитэ. Сэмэн кэллэр эрэ, ийэм уолбут кэллэ дыиэн чэйин тарпытынан бараҗа.

Биир сайын оскуолаҗа үөрэнэ сылдьан кыдамаҗа окко сылдьыспытым, онно Сэмэн Егорович тракторыттан ыстанан түһэн тэнгнэ от бырахсаҗа, онон оҗолорго холобур буолан үлэ тэтимнээхтик бараҗа. Кыраабыллаах кыргыттар батыһа сылдьан

ыраас гына тута ылан иһэллэрэ.

Оскуоланы бүтэрэбэр ДТ-54 тыраахтары биэрбиттэрэ. Собуоттууру да билбэт этим, хата Семен Егорович кэлэн сүбэлээн, көрөн биэрэрэ. Онон бастакы бас билэн техникаҗа олоруубар наставнигым буолар. Семен Егорович техникаҗа да, маска да сыһыаннаах буолан биир тыраахтары өр илдьэ сылдьан таһаа-

рыылаахтык үлэлиирэ. Техникатын бэйэтэ көрүнэр, онгостор буолан, алдьанан туруута аҕыйах этэ.

Соморсунна – Аммаҕа “Оһохтоох” диэн сиргэ от тизэйэ кыстыы киирэн баран от анһар биилкэни онгорон боруобалаабыт, эрдэ Таатталар онгостубуттарын истэр эбит. Биилкэтин соһо сылдьан итэҕэһин көннөрөн, Эриликтэргэ бастакы биилкэни онгорон таһаарбыт киһинэн буолар. Кэлин иккис биилкэни холбуу таттаран, икки оту холбуу таттаран боруобалыы сылдьыбыта.

Кыһынын үксүн фермаҕа от тизэйиитигэр үлэлииллэрэ: Родионов Е.Г, Семен Егорович уолаттар Божедонов К.В., Петров В.П., Посельский К.Н., Гурьев В.В., Смирников А.А., Пестерев В.К., Капитонов П.П., Монастырев Д.Д., Посельский В.П. Оту Халааны, Бэрэ, Нуотара үрэхтэриттэн, Намтан таһа сылдьыбыттара. Элбэх буолан аргыстаһан хардарыта көмөлөсүһэн сылдьаллара. Үрэхтэн кэллэхтэрин нөнүө күнүгэр чугас алаастарга окко бараллара. Өрөбүлгэ да өрөбөккө чааһынайдарга бараллара. Нөнүө күнүгэр эмиэ ыраах айанна туруналлара.

Күһүн, саас айы бааһына сирин хорутуу, хара паары көтөбүү Сэмэн Сиидэрэбэ суох барбат этэ. Окко полумех звеноҕа звеноводтаан элбэхтик үлэлээбитэ. Кэлин рационализатор “Исаков” ньыматынан от кэбиһэр агрегаты онгостон, Посельскай К.Н. кэнниттэн Посельскай М.А. звенотугар уһуннук, совхоз ыһыллыар дылы үлэлээбитэ. Агрегаты тупсаран, көхсүгэр оту сүгэн таһаарар гына онорбуппут. Саас остуолба иинин хаһар буур онгостубуппут. Каженкин П.В. сварочнай үлэтин онгорон редуктор булан, тон да буору хаһар гына Семен Егоровичтыын көмөлөөн онорбуппут. Павел Васильевич дэгиттэр уус, рационализатор буолан, үгүс алдьаныылары түргэнник туоратара, санга онгуктарга толкуйдаан хаачыстыбалаахтык ылсара.

Ходуһа сирдэри күрүөлээн, саас ходуһаҕа уу ыстаран, аһынаны утары диискэлээн үлэлээбиттэрэ. Өн сылларга бурдук отун оттоон, сыл айы былааннарын толорон, үчүгэй хаачыстыбалаах чин оту отделениеҕа туттараллара. Отделение элбэх тырахтарыыстара Тья хаһаайыстыбатын министерствотыттан, улуустан, совхозтан элбэх махтал суруктары, сыаналаах бэлэхтэри ылаллара. Совхозка дьулуурдаахтык уһуннук үлэлээбит тырахтарыыстар Коммунистической үлэ, Пятилетка удаарынньыктара буолбуттара. Сидоров Семен Егорович Саха сирин тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, Хоптоҕо нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо, улуус, нэһилиэк наһараадаларын, махтал суруктарын хаһаайыннара. Үлэҕэ уһуйбут уола Посельскай К.Н. Семен Егорович мин наставнигым диэн улахан махталынан ахтар, бэйэтэ совхоз чемпион тырахтарыыһа, Коммунистической үлэ, Пятилетка удаарынньыга.

Семен Егоровичка бииргэ үлэлээбит табаарыстара, үлэҕэ уһуйбут уолаттара, дэриэбинэ олохтоохторо махталлара улахан. Үлэһит киһи аата ааттана туруо дии саныбын, оҕолоро, сизэннэ-

рэ, хос сиэннэрэ аҕаларын, эһээлэрин аатын ааттата туруохтара.

Кэлин саас, күһүн булка, балыкка тэнгэ сылдыар буолбуппут. Айылҕа уларыйар кэмигэр биир санааҕа киирэн дуоһуя сынныа-нарбыт. Кэпсээн, онно дэлэйэр буолара. Биһиги Тааттаҕа куска сытарбытыгар Семен Егорович куска Старостин П.Г. кытта сыталлара. Улахан алааска кэлэн куска сытарбытыгар биһигинниин сытыспыта. Күнүскү үлэ кэнниттэн бадарааннаах суолга мотоцикларбытын анһа-анһа Улахан алааска кэлэн куска хонорбут, сарсыарда 8 чааска үлэбэ баар буоларбыт. 40-чэ сыл айылҕаҕа, бултка бииргэ сырыттыбыт. Байбал, Мэхээс, Сэмэн бииргэ сыталлара кинилэр үксүн ыталлара. Мин, Яков, Аркадий үксүн көрөөччү буоларбыт. Кэлин дьиэлээх сиргэ Мыдаадаҕа көспүппүт. Кэлин солбуһа сылдьан уочаратынан дурдаҕа хонорбут.

Арай биирдэ үүтээн таһыгар аһыыр сирбитигэр олордохпутуна Сэмэн тыаттан киирэн кэллэ, уһун торуоска мастаах, булсаабыт аҕай, оһобу аһагыбын диэн буолла, “Тый убайбыт бултуйдаҕа дуу” – диибит, уотун аһатта уонна “халампаас харах” миигин кытта барсабын (мин харахпын онгортон ыраабы көрөр буолбутум). Хардаас онгоһобун илин уутугар үөмөн киирдибит, туох да суох. Сэмэн итэбэйбэт курдук .күөлү эргийэн кэллэ. Хаһан онгостон кэлиэхпитигэр диэри кус олоруо дуо, көтөн хааллаҕа дии.

Кэлин кэргэнин Аанатын ыалдыар буолла диэн сорох кэмнэ барсыбат этэ, оччоһуна атааран, алҕаан ыгытара. Аана наар үөрөкөтө көрсөр, үтэтин бэлэмнээбит буолара. Кэлэрбитигэр үксүгэр таһырдыа кэтэһэ сылдыар буолара. Саас ыалдьан, кыайан куска барбатаҕар сайын балыкка баран хонон кэлбиппит. Сэмэн хаартыскаҕа элбэхтик түһэртиирэ, онон биһиэхэ өйдөбүннүк онорбута. Муста түстэрбит эрэ Сэмэммитин, сырыыларбытын, куруук саныыбыт, суохтуубут.

Карпов Иван Иванович,

Саха Республикатын Судаарыстыбаннай

Мунһаҕын (Ил-Түмэн) бэрэссэдээтэлин махтал суругун,

Саха сирин тыатын хаһаайыстыбатын уонна

аска-үөлгэ министиэристибэтин 95 сыла юбилейнай бэлиэ уонна

Саха Республикатын дьиз-уот коммунальнай хаһаайыстыбатын уонна

энергетикаҕа министиэристибэтин бочуотунай грамотатын хаһаайына,

Чурапчы улууһун “Хоптоҕо нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо”,

24.02.2023 с.

БИИРГЭ БУЛТУУР БУОЛАРБЫТ

Убайбытын Сиидэрэп Сэмэни кытта Өлүөхүмэттэн үөрэхпин бүтэрэн кэлэн Дирингэ электригинэн үлэлии сылдьан билсибитим. Мин санга дьиэ туттаары Кырыс үрөбэр мас кэттэрбитим. Ол маһы тыаттан соһон пилорамаба таспыттара, икки трактор буолан. Пилорамаламмытын кэнниттэн уһайбаба таһан биэрбитэ.

Мэхээс уонна Каженкин Байбал Улахан Алааска хoduһаба уу халыппытара от үүнүүтүн элбэтээри. Онтон ыла хас да сыл сааскы куска Карпов Иван, Мэхээс, Байбал, Сэмэн буолан кустаабыппыт. Онтон Карпов Иван оттуур алааһыгар үүтээн туттубута онон онно чугаһаан, Собуруу Мыдаадаба куска хонор буолбуппут. Онтон Байбал оттуур сиригэр үүтээн дьиэтэ туттубута. Ол дьиэни биир саас баран куска хоно сылдьан көндөйүн тутан бүтэрбиһпит. Кыра ардахтаах этэ да Сэмэн этиитинэн биир күн уһаан да туран бүтэрбиһпит. Бастаан Сэмэн куска хонсор этэ, кэлин харах мөлтөөтө диэн куска дурдаба хоммот буолбута. Ол оннугар сарсыарда биһиги кэлэрбитигэр оһобун оттон, чэй оргутан бэлэм тоһуйар буолара. Бултаан бүтэн барарбытыгар Сэмэн алааһын күрүөтүн абырахтаан сабан барар буоларбыт. Кустаан бүтүүбүтүгэр күөллэр муустара хамсаан, илим үтүүтэ буолар этэ. Барытыгар бииргэ сылдьан наһаа үчүгэйдик сынньанар этибит.

Оттоон бүтэн баран күһүн хайаан да биир хонукка балыктыгы барар үгэстээх этибит. Биирдэ Бойуонаба баран Елисеев Коля балаһаныгар хоммуппут, хаста да Дууранаба хонон, мин алааспар Ханнайыкыга балыктаабыппыт. Куобах суох буолан фараба сылдьыбат этибит. Илим балыгын араарыыга ким илимин сабын “тыр” гыннарда диэн күлсүү бөбө буолара.

Киэһээ утуйаары сытан Сэмэн эдэр сааһын туһунан, аймахтарын туһунан наһаа үчүгэйдик ахтар этэ. Чурапчыга үөрэнэ сылдьан ойуунан диафильм онорон, киинэ көрдөрөллөрүн туһунан кэпсиир этэ. Хараба үчүгэйдик көрөр кэмигэр биһиги бөлөх саамай булчуппут этэ. Убайбыт бултка сылдьан арыгыны иһэри сөбүлээбэт этэ, онон ас нуормалыыр этэ. Мин үүтээним маһын тыаттан соботобун таһан биэрбитэ. Сорох саас наһаа уулаах буолара онон суол ыарахан буолара, оччобуна убайбыт суол ыйааччы буолара. Кэлин аппаратаах сылдьан хаартыскаба түһэрэн баран ол хаартыскатын бэчээттэтэн баран бэйэтэ дьиэнэн түнэппитэ. Миэхэ туһунан тууйас онорон бэлэхтээбитэ.

Сэмэн Дьөгүөрэбис наһаа кэрэ киһи этэ. Онон биһиги сүрэхпитигэр, өйбүтүгэр хаһан да умнуллуо суоҕа.

Аммосов Дьаакып,
кулун тутар 6 күнэ 2023 сыл

РЕММАСТЕРСКОЙ ҮЛЭТЭ

Мин 1944 сүл тохсунньу 24 күнүгэр Одьулуун нэһилиэгэр уон үһүс оҕонон Кардашевскай Гавриил Александрович, Кардашевская Елена Максимовна дьиэ кэргэнигэр төрөөбүтүм. 1962 сүлһаахха Чурапчы орто оскуолатын бүтэрбитим комсомол пүтүвкатынан Кытаанах отделеһиетүгэр хонуу үлэһитинэн, тракториһынан үлэлээбитим уонна армияҕа 1963 сүлһан 1966 сүлһа диэри үс аҕаар сүл сулууспалаабытым. Армия кэнниттэн 1967 сүлһаахха Омскайдаағы тыа хааһыстыбатын институтугар үөрэнэ кирибитим. Барарбар Эрилик-Эристиин колхозка догөвордаспытым уонна 1972 сүлһа бүтэрэн баран колхозка главнай инженеринэн үлэбин саҕалаабытым уонна колхоз совхоз буолуор диэри үлэлээбитим.

Ол кэмнэ колхозка 60-ча араас мааркалаах трактор 30-ча массыналаах этэ. Механиктарынан Кирил Николаевич Пестерев, Осипов Николай Константинович уонна автомеханигынан Васильев Иван Егорович үлэлиир этилэр. Колхоз бары отделеһиетүгэр кыһын от таһыта, уокка оттор мас таһыта сүрүн үлэ этэ. Тракторынан Нуотараттан, Халааныттан, Мэнэриттэн таһаараллара. Оччолорго үксүн ДТ мааркалаах тракторынан таһар этибит.

Мин үлэбин саҕалыырбар саҕа мастерской үлэһи туар этэ, мастерской сэбиэдиссэйинэн Лукин Алексей Петрович үлэлиирэ. Мастерскойга бэйэлэрин идэлэрин баһылаабыт үлэһиттэр үлэлиллэрэ. Ол курдук уһунан Старостин М.Н., токарынан Герасимов П.В., сварщигынан Сергеев В.Н., слесарынан Романов С.П., ыскылаакка Шадрина А.М.

Мастерскойга трактордары капиталнай, текущай ремонту ытар этибит. Ремонт ытарга запчас тийбэтэ, аҕыйаҕа. Онон эргэни сангардан оноруу күүскэ барара. Обкаткалыыр стөндэ суоҕа мэхэйдиирэ. Мастерской үлэһиттэрэ уонна автогараж слесардара, наладчиктара ордук таһаарылаахтык Иванов П.А. уонна Филиппов И.А. салайар кэмнэригэр үлэлээбиттэрэ. Ол курдук саҕа үлэһиттэр эбиллибиттэрэ, электрик Яковлев И.Н., моторист Андросов Н.П., токар Хоютанов И.Д., Пинигин Яков эбиллибиттэрэ.

Колхоз, совхоз шефтээх тэрилтэлэригэр сибээһи тутарга бары көмөлөөн үлэлиир этибит, сүрүн киһибитинэн Архипов П.Б. буолара. Чугас оройуоннар инженердэрин, механиктарын кытта ыкса сибээһи тутарбыт. Ордук запчааһынан, с/х техниканан элбэхтик көмөлөсүһэр этибит.

Туох баар таһы-тиэйи үлэтэ, от-мас тиэйиитэ техника үлэлиириттэн, уматык, обунуох баарыттан тутуруктаах этэ. Совхоз сүлһа 700 т. д/т, 400 т. бензини, 80 т. араас мааркалаах арыһыны ороскуоттура. Ону барытын Сельхозтехника, бэйэбит суоппардарбыт таһаллара. Кэлин сангалар эбии киирэн испиттэрэ, үрдүк

үүнүү икки звенота, АВМ звенота, суолу онгоруу, сиилэс звенота, тутуу техниката, онон отделение аайы механиктар баар буолбуттара, техобслуживаниетын ыытар наладчиктар баар буолбуттара. Совхоз техниката 110 шт. араас мааркалаах трактордар, 60-ча араас мааркалаах автомашиналар баар буолбуттара. Элбэх суоппар, тракторист үлэлиир. От таһыыта ол дьыларга ордук ырааппыта. Ол курдук Нуотара, Тойон арыы, Кэбээйи, Горнай, Бүлүү, Нам оройуоннара буолбуттара. Суоппардар үтүө суобастаахтык түүннэри-күнүстэри үлэлиллэрэ. Онон ууга-бадараанга буккуллубакка, этэннэ сыл тахсар этибит.

Совхоз эстэригэр бары техниканы, запчааһы, ремматериалы комиссия тэрийэн, отделениеан түнэппиппит. Мин суоппардар, трактористар тустарынан суруйбатым, кинилэр тустарынан бэйэлэрин ахтыылара, бииргэ салайан үлэлээбит специалистар ахтыылара кинигэбэ суруллубутунан.

Ол кэмнэ бииргэ үлэлээбит инженердэрбин, механиктарбын наһаа үчүгэйдик саныбын уонна наһаа да көхтөөхтүк үлэлээбит эбиппит. Мин кэлин «Наһаар» диэн бааһынай хаһаайыстыба баһылыга буолан, 20-чэ сыл үлэлээн баран, чааһынай сүөһүбүн көрөн олоробун.

Кардашевскай Василий Гаврильевич

ЧУГАСТЫК ИСТИННИК САНЫЫБЫТ

Биһиги Эрилик Эристиин аатынан колхоз Дирин дэриэбинэтигэр 1971 сыллаахха Хайахсыт нэһилиэгиттэн көһөн кэлбиппит. Василий онно мастерскойга слесарынан үлэлии кирибитэ, 1973 сыллаахха диэри үлэлээбитэ. Сайынын Нуотараба окко баран Сэмэн Дьөгүөрэбиһи кытта бииргэ үлэлии сылдьан тырахтарыыстыырга үөрэнэн тырахтарыыс буолбута. Тыраахтара алдыаннабына Сэмэн Дьөгүөрэбистэн сүбэлэтэн-амалатан онгорор этэ. Онтон ыла бииргэ үлэлээн-хамсаан сылдыбыттара, үөрүүлэрин-көтүүлэрин бииргэ үллэстэллэрэ. Миэхэ Василий – Семен Егорович диэн киһилиин бииргэ үлэлибит, элбэх оҕолоохтор, кэргэнэ Анна диэн фермаба дояркалыыр – диэн эппитэ.

Биһиги икки улахан оҕолорбут Сэмэн Дьөгүөрэбистээх оҕолорун кытта бииргэ үөрэммиттэрэ, Хатаска көһөн кэлиэхпитигэр диэри. Хатаска кэлэн баран кинилэри суохтуурбут, ахтарбыт, Василий соботохсуйар буолбута. Күһүн аайы отпускатын ылабына сынньанан, күүлэйдээн, бултаан, балыктаан астынан кэлэрэ. Аан бастаан Хатаска биһиги уолбут уруутугар иккиэн кэлэн үөрэнкөтөн, түүннэри ахтылбаммытын таһааран, кэпсэтэн-ипсэтэн барбыттара. Онтон оҕолоро куоракка баар буоланнар, киридилэр эрэ быһа ааспаттар этэ. Өттүк харалаах, илии тутуурдаах дойдубут аһын амсаталлара. Аана күлэн-үөрэн аргыый аҕайдык дойдубут

сонунун кэпсиэрэ, итиитик санатара. Кыыспыт билингнэ диэри Аананы сылаастык-сымнаастык саныыр. Оскуолаҕа баран кэлэн иһэн таарыйдабына итии чэйин, күөрчэбин билигин да ахтар. Кинилэр үтүө санаалара, сүбэлэрэ-амалара хаһан да умнуллубат. Кинилэр уоллара Семен Семенович биһиги сөбүлээн Сэмэнчик диэн ааттыыбыт. Кини Хатаска уһаайба ылан, дьиэ туттан бырбааччы олорор. Сотору-сотору кэлэн билсэн, көмөлөһөн, таарыйан ааһар. Телефонунан да билсэр, солунун кэпсээн сэргэхситэр. Аана Сэмэн Сиидэрэптэр кэнэбэскилээх, кэскиллээх ыал буолан. Оҕолоро үтүө үлэһит, ыал дьон буоланнар оҕолонон-урууланан этэннэ сылдьалларыттан биһиги үөрэбит. Кинилэргэ олохторо куруутун сырдыгынан, кэрэнэн, үөрүүнэн, үйэлээбинэн, тапталынан тобус-толору буоллун. Айыыһыттаргыт араначчылыы, арчылыы сырыттыннар – диэн алгыспытын аныыбыт.

Табаарыстара **Василий, Галина Петровтар**
2019 с. Хатас нэһилиэгэ

УБАЙЫМ КУРДУК САНЫЫР КИҢИМ

Сидоров Семен Егорович улаханлык убаастыыр, ытыктыыр, убайым курдук саныыр киһим этэ. Мин кинини олох кыра эрдэппиттэн билэр этим диэтэхпинэ сыыспатым буолуо. Ол курдук кэрэ өйдөбүллэр хаалбыттара. Семен Егоровичы кытта үлэһит буолан баран үчүгэйдик алтыспытым. 1996 сыллаахха Евдокия, Петр Герасимовтар нэһилиэккэ убаастанар ыал улахан кыыстарын Мария Петровнаны кытта ыал буолбуппут. Онтон саҕаламмыта үчүгэйдик билсиһиит.

Сэмэн Бүөтүрдүүн уу тэстибэт табаарыстыылар этэ бэйэ-бэйэлэригэр наһаа убаастабыллаахтык сыһыаннаһаллара, көмөлөсүһэллэрэ. Мас тиэйиитэ, идэһэ өлөрүүтэ Сэмэнэ суох ааспат этэ. Биир оннук кэмнэ чэйди олорон Сэмэнтэн ыйытааччы буоллум: "Эһиги Аннабынаан "Оһохтооххо" ыал буолбуккут дии?" – диэтим. Онно Сэмэн наһаа соһуйда, кырдык онно холбоспуппут диэтэ. Эн өйдүүр эбиккин дии диэтэ. Мин кыра сылдьан доярка мамалаах буолан, мамабын Акулина Семеновналыын батыһан Оһохтообунан, Хатараанньанан, дойдубутугар, Бүтэйдээбинэн, Таппалаабынан, Нэлэгэринэн кыстыыр этибит. Анналаах Сэмэн мин 8-пар 9-пар ыал буолбуттара. Эппитим курдук "Оһохтооххо" оччолорго биһиги балаһанга олорбуппут Анналаах элбэх буолан дьиэбэ кыстаан олорлолоро. Биир үтүө күн дьон бөбө кэллэ, ас бөбө тардылынна Анналаах Сэмэн ыал буолбуттара сылын чопчу этэр кыабым суох.

Оччолорго радио диэни соччо билбэт этим, арай биир үтүө күн, дьиэбиттэн балаһанга дылы туох эрэ пробатын, төгүрүк тэ-

риэлкэни киллэрэн, туруордулар, дьэ, сонун көстүү этэ, Биһиги, оҕолор, көрүү-истиһи бөҕө буоллубут. Онтубут радио диэн эбит.

Дьэ, үлэһит киһи этэ. Хайдах үс күн бүтүн ферма биир ый сиир отун-маһын хааччыһарын өйбөр батарбаппын, биһи утуйар-бытыгар тракторынан отун таһа барар быһыылааба, сарсыарда турдахха эмиэ от анһан кэлэрэ. Хаһан утуйан, аһаан, сылдыһалларын өйүм хоппот. Таппалаахха кыстаан олордохпутуна, сарсыарда 6 чааска икки тракторынан от кэлэрэ, күнү быһа таһаллара, киэһэ хойут төннөллөрө, баран иһэн аны Дирингнэ илдьэллэр үһү, дьонум кэпсииллэрэ. Оҕолорго наһаа үчүгэй сыһыаннааба.

Сэмэн Егорович мин өйбөр туруу үлэһит, үчүгэй аҕа, нэһилиэк олобор, үлэтигэр хамнаһыгар, инники күөннэ сылдыар, эдэр дьонно холобур эрэ буолар, киһи кэрэмэһэ Сэмэн Егорович.

Анналаах Сэмэн оҕолоро эмиэ ийэлэрин аҕаларын батан, үлэһит үтүөгэ, ыал бэртэрэ буолан, тыанан куоратынан, үлэлээн-хамсаан, дьоннорун аатын үрдүктүк тутан сылдыһалларыттан киһи эрэ үөрэр.

Н.В. Портнягин

ТРАКТОРИСТ ҮЛЭТИН БАРЫТЫН БАҢЫЛААБЫТА

Мин Сидоров Семен Егоровичи оҕо сааспыттан билэбин. Өйбөр кини тракторист быһыытынан инэн хаалбыт. Бастаан, билигин санаатахха, ДТ-54 тракторынан от-мас таһыытыгар сылдыар эбит. Оччолорго оту “этгээн”, маһы “долгочоктаан” трактор улахан сыарҕатыгар тиэйэллэр этэ, улахан сыралаах үлэ эбит аны санаатахха.

Семен Егорович сааһын тухары ДТ мааркалаах тракторга үлэлээбит киһи буолар. ДТ трактор көрүүтэ-истиитэ элбэбэ, айана бытаана, ылбычча киһи сааһын тухары тулуйан үлэлээбэт үлэтэ.

1983 сыл күһүнүттэн Хоптоҕо отделениятыгар хонуу биригэ-дьииринэн үлэлиэхпиттэн, 7 сыл устата Семен Егоровичтыын бииргэ үлэлээн кэлбиһпит. Ол үлэлээбит кэммитигэр кинини улахан опыттаах, үлэтин толору баһылаабыт киһи быһыытынан билэбин.

Бу сыллар усталарыгар соробор кураан дьыллар буоланнар, дойдуга от үүммэккэ, совхоз үлэһиттэрэ атын сирдэргэ бараннар оттууллара. Кыһын ол оттоммут оту таһыыга совхоз автопарката, тракторнай паркарара күүстээх үлэни күнү-түүнү аахсыбакка көрсөллөрө. Тракторынан оту Нуотараттан, Халааныттан, Намтан

тийгэ тагаллара. Маннык үлэлэргэ тракторист уолаттар “убай-быт” диэн аатгыр киһилэрэ Сидоров Семен Егорович салалта-тынан энкилэ суох үлэлииллэрэ.

Семен Егорович бэйэтэ киһи быһыытынан, үлэһитинэн үтүө холобур буолара. Кини трактора улаханник алдынан турбутун өйдөөбөппүн, Семен Егорович хайаан да эрдэ киирэн, гаражка көрүнэ-онгосто сылдыар буолара. Оннообор санга кэлэр тракторы ылар уочарата кэллэбинэ “эдэрдэргэ биэрин, эдэрдэр үлэлээтинэр” – диэн akkaастанан кэбиһэр түбэлтэтэ эмиэ баар буолара.

Семен Егорович үлэлээбитин тухары төһөлөөх оту-маһы таспыта буолуой. Дьон олохсуйаары дьэ тутгалларыгар тутуу маһын бөбөнү тастаба. Кырдыабастар хойукка диэри ахталлар этэ. Отторо кыбылыларыгар бүтээри гыннабына эттэхтэринэ Сэмэн киэһэ хойут үлэтин кэнниттэн аҕалан сүөкээн барбытын сарсыарда көрөн соһуйаллара.

Үлэлиир кэмигэр тракторыгар сып-сап киирэн-тахсан чачы тутунуулаах киһи этэ. Совхоз эстибитин да кэннэ, бэйэтэ чааһынайыгар ДТ тыраахтарын ылан тийэр-таһар үлэбэ хойуккаанга диэри сылдыбыта.

Семен Егорович наставник быһыытынан элбэх тракториһы иитэн-үөрэтэн таһаарбыта. Дьон махталын ылын ылбыт киһи буолар. Ону таһынан кини отделенияба от үлэтигэр аан бастаан “Исаков” от кэбиһэр агрегаты ситиһиилээхтик үлэлэппитэ. Бааһына үлэтигэр, сир онһуутугар, уопсайынан тракторист хаһан да бүппэт үлэтин барытын баһылаабыт киһинэн буолар.

Пестерев Иван Гаврильевич,

*1983-1990 сылларга Хоптоҕо отделениятын хонуу биригэдьиэрэ,
кулун тутар ый 2023 сыл*

ҮЛЭ ҮӨҮГЭР

Анна Андреевна уонна Семен Егорович Сидоровтар Эрилик-Эристиин аатынан колхоз, совхоз Хоптоботообу отделениятын биир тарбахха баттанар тутаах үлэһиттэрэ.

Семен Егоровиһы кытта 4-5 сыл бииргэ Хоптобо отделениятыгар тыраахтарыыстаабыт кэмнэрбин санаан кэлиим.

Кыһынҕы томороон тымныыларга тонору-хатары билбэккэ, Нуотара, Халааны курдук сирдэртэн сайынын Хоптобо отделенията оттообут отун таһыытыгар, отделение ДТ трактордара түүннэри-күннэри сүүрэллэрэ. Биниги бөлөрүүс тыраахтардаахтар сарсыарда гаражка кэллэхпитинэ таһан барбыт буолаллара. Киэһэ кэллэхпитинэ гаражка суох буолаллара. Онон ыарахан кыстыкка ДТ трактордар совхоз сүөһүтүн отун барытын таһаллара.

Сэмэн бу үлэбэ бэйэтин кытта совхоз техникаба сана сыстан эрэр ыччаттарын уһуйбута Константин Божедоновы, Константин Посельскийы, Василий Посельскийы, Василий Петрову (Далла), Дмитрий Монастыреву, Афанасий Софроновы о.д.а. Василий Посельский, Константин Божедонов, Афанасий Софронов наставыннык убай онгостон, элбэх иһирэх тылларынан ахталлара. Алдыаннахтарына утуйар ууларын умнан, түүннэри онгостон, өрөөбөккө да тустаах үлэлэригэр, от тизэй, уһун айаннарыгар Нуотаранан, Халаанынан айанныыллара. Отгорун тизейитин саас эрдэ кулун тутарга бүтэрэллэрэ. Онно көрдөхкө Хоптобо фермаларын кыбыыта толору кэбиһиилээх отунан анныыллан турара үчүгэй да буолара.

От тизейитин кэнниттэн саас аны тутуу маһын бэлэмнээһин буолара. Пилорамаба отделения тутуутун маһын таһыы. Сана хотоннор, уопсай дьизэлэр тутууларыгар элбэх тутуу маһа наада этэ. Онно эбии чааһынай ыал дьизэ туттарыгар мас таһыыта сүрүннээн ДТ трактордарга сүктэриллэрэ. Семен Егорович уолаттарын кытта аны суол алдыаныар (ириэһингэ) диэри онно сүүрэллэрэ. Өрөбүл күннэргэ өрөөбөккө, дьизэ-уот туттар дьонго бэрэбинэ таһыытыгар ДТ трактордар күүс-көмө бөбө буолаллара. Элбэх сана дьизэ тутулан, нэһилиэк сайдарыгар Семен Егорович киллэрбит өнгөтө сүдү. Ол да иһин нэһилиэк олохтоохторун махтала мунура суох. Суол алдыаннабына дьэ нус-хас буолан, аны тыраахтардарын сааскы ыһыыга бэлэмнээн, мастерскойга ремонтна тураллара. Тыраахтар хайдах туруктаабын буруотуттан-тараатыттан, тыаһыттан-уһуттан эндэппэккэ билэрэ.

Сааскы ыһыы үлэтэ бу эмиэ туһунан биир түбүктээх үлэ. Айылба уһуктан, бу эмиэ биир бары үөрэ-көтө кэтэхэр кэммит. Отделения үлэһиттэрэ ыһыы хампаанньатыгар күүскэ турунара. Манна дьэ маннайгынан бааһынаны имитиигэ-хомутууга биниги уолаттарбыт тиһиликтээх тыраахтардар ыарахан диискэ, лушинник соһон сабалыылар. Дьэ, онтон белорустар сеялка, каток соһон бараллар. Маны барытын Семен Егорович агроному кытта сүбэлэһэн, бу эппиэттээх кэми, сииги баттаһа кэмигэр бүтэрэри ситиһэрэ. Онтон ыһааха диэри быйылгы сынньанар бааһыналары паардааһын үлэтэ сабаланаар.

Сааскы ыһыы кэнниттэн дьэ биир түбүктээх үлэ — от иннибитигэр кэтэхэр. Хоптобо отделенията хас звенонан оттуурун, маршрут тырыыта, техниканы звеноларга үллэрий. Семен Егорович полумеханизированной звено звеновода буолан барытын сатаан аттаран туруорара. От оуустарар трактор икки, мунньар

тыраахтар биир бөлөрүүс уонна от кэбиһитигэр биир ДТ налба-лаах, кыдамаһыттардаах. Дьэ, сүрүннээн итинник курдук техника, соробор эбиллиэн сөп.

Семен Егорович звенота Халаанынан, Нуотаранан от үүм-мэтэх дьылларыгар барара. Совхоз көбүлээһининэн ударнай уоннуу хонуктаах декадалар тэриллэллэрэ. Онно звено отчуттара уопсай кыайыы туһугар этэргэ дылы күүһү харыстаабакка, саныгы күүһүнэн күүстээх үлэбэ түһүнэллэрэ. От үлэтин ымпыгын-чымпыгын баһылаабыт буолан, звено чилиэннэрин үлэбэ сыһыаннарын билэр буолан куруук инники күөнүнэ сылдыбаллара. Дьону-сэргэни кытта сыһыана аламабайа, киһиэхэ үчүгэйи эрэ бабаран, күүс-көмө буолан, сылдыара. Оскуола оҕолорун кытары окко бииргэ үлэлээн, сынныаланган тэнгэ оонньоон сүүрэр-көтөрө, оҕону кытта оҕо буолара.

Күһүннү түбүктээх үлэ эмиэ тиһиликтээх тыраахтара суох табыллыбат. Ол курдук күһүннү бурдук, хортуоска хомуурун кэнииттэн аны бааһынаны эһиилги дьылга хайаан да тийиэн наада. Тыраахтарга уһун күнү быһа олорор дьэ сылаалаах, 100 гаалаах бааһынаны хоруттарар, дьэ, ыарахан, бүтэн биэрбэтэ. Үлэтигэр бэриниилээбэ, үрдүк үүнүү иһин дьулуһуута, талан ылбыт идэтин сөбүлүүрө итинник унньуктаах үлэлэри кыайарыгар төһүү буолуо дии саныбын.

Күһүн биир саамай күүтүүлээх кэммитинэн куобах булда буолара. Нэһилиэк эр дьоно үксэ куобах күрээбэр барарга онгустуу бөбүтө буоларбыт. Сэмэн тыраахтара массыналары арыаллаан Мэнэ Хангалас ыпсытыгар тийэ 3-4 хонукка хайаан да барара. Куобахха хаамарын сөбүлээн буолуо, тыраахтарыгар олорбокко, үүрээччилэри кытта тэбис-тэнгэ сылдыара. Саамай ыраах үөһэ саҕаһыт буолара. Сирин дойдуну бараллаан билэр, куобах үүрээччилэри хайыппакка ханна тийиэхтээх туһайытытын билэр буолан, үөһэ саҕаһыт диэн улахан эппиэтинэстээх доһунаска сырыттаба. Бултуурун сөбүлүүр буолан айылҕаны кытта ыкса си-бээстээбэ. Сирэйдийин-харахтыын сырдаан, үөрэ-көтө сылдыара, санаабар элэгэлдийиэн ааһар.

4-5 сыл 1980 сыллаахха диэри Хоптоҕо отделениятыгар трактористан, Семен Егоровичи кытта алтыһан ааспыт кэмнэрбэр билбитим тыраахтарыс кыһынҕы тымныыларга тонорун-хатарын, сайынын тиритэрин-хорутарын, тыраахтар үлэтэ ханан да бүппэтин. Тимир да элэйэр, кэммиттэн кэмигэр көрүөххэ-истиэххэ наада. Маны барытын көрөн-истэн Семен Егорович тыраахтара ыарахан үлэбэ мэлдьи бэлэмэ. Киниэхэ уһуйулан тыраахтарыс уолаттара Василий Посельский, Константин Божедонов, Афанасий Софронов эмиэ үрдүк көрдөрүүлэнэн наставниктарын курдук Эрилик Эристиин совхоз, Чурапчы оройуонун чемпион

тырахтарыыстара буолбуттара. Семен маны таһынан ыллыырын сөбүлүүрү, саха киһитэ оҕус мииннэ да ырыаһыт буолар дииллэринии, биһиги киһибит тырахтарыгар олорто да ыллыыр, иннэ гынан үлэни, ырыаны бииргэ дьүөрэлээн тырахтарыыс бастына буоллаҕа.

Аны 1980 сылтан үлэм хайысхатын тосту уларытан, бороон көрөөччүнэн биир кыстыкка договордаһан киирдим. Кыстыгы үчүгэйдик туораан, үлэбэ ситиһиилэнэн, били тырахтарыыстыырым курдук тонгуу-хатыы суох. Этэргэ дылы, хамнас да баар буолла. Онтон сиэттэрэн аны үлэбин ферманы кытта сибээстээбиппин бэйэм да билбэккэ хааллым.

Уһун Алааска манна наставнигынан, старшайынан, Анна Андреевна Сидорова үлэлиир эбит. Ферма үлэтин ымпыгын-чымпыгын билэрбэр Анна Андреевна баай уоппута наада буолан, киниттэн үгүс сүбэни ылан, үлэбэ сыстан барбытым. Кормо кухняҕа дулҕа кырбаан, эбии ас буһарытыгар үлэлии сылдьан, хайдах эрэ ынах ыаха сөп эбит дии санаабыппын Анна Андреевнаҕа эттим. Өһиһилгэ кыстыкка кириигэ Уһун Алааска 25 ынахтаах дояр буоллум. Манна санга оскуоланы бүтэрбит Володя Иванов, Трофим Толстоухов ону таһынан Роман Пинигин, Владимир Адамов, Андрей Тарабукин уонна Гаврил Корякин буолан үлэлээбиппит. Күүстээх хамаанда буолан, үүт ыамын үрдэппиппит, былааннарбытын толорон, үөрүү-көтүү тосхоллоһон барбыппыт. Анна Андреевнаттан эстафетаны мин ылбытым, үлэлиирин тухары сүбэ-ама биэрэн, биһиги ситиһиилэммиппит. Наставникпытыгар махталбыт улахан, кырдыҕас доярка баар буолан, күүспүтүгэр күүс эбэн, ынах майгытын-сигилитин билэн, коллективы биир сыалга-сорукка киллэрэн үлэлээбиппитин истинник саныыбын.

Удьуор үлэһит дьэиэ кэргэни кытта бииргэ алтыһан үлэлээбит кэмнэрбин иһирэхтик санаан, Семен Егоровичтан тыраахтар курдук уустук техниканы баһылыырбар ылбыт уоппуттарым Анна Андреевнаттан дьэиэ сүөһүтүн көрүүгэ (оччолорго санаан да көрбөт үлэлэрбэр) уһуйулуум, мин билинни олохпор туһата элбэх. Үлэһит дьэиэ кэргэни кытта үлэм хайысхатынан билсибиппиттэн киэн тутта саныыбын диэн санаам ситимин түмүктүүбүн.

Григорий Тимофеев,

«Эрилик Эристиин совхоз төрүттэммитэ 60 сыла»,

«Саха Республикатын тыатын хаһаайыстыбатын 100 сыла»,

«Саха Республикатын культурнай-духовнай сайдыытын» бэлиэлэр хаһаайына.

Хоптоҕо нэһилиэгин Дириц бөһүөлэгэ,

олунньу ый 2023 сыл

АҖА КӨЛҮӨНЭ ҮЛЭНИТ ЫЛА

Мин Сэмэни оҗо эрдэхпиттэн көрөр, билэр этим. Мэлдэхсигэ оҗо сааспар эһэм аахха Көппөхтөөх өтөбөр, Колесов Дьөгүөрдээххэ айах көбүрэтэн олоорбутум. Оччолорго Сэмэннээх улахан турбут уолаттар, Сэмэн, Оппуонньа Пестерев, Никиитэ Корякин, Уйбаан Тарабукин уонна да атыттар. Киэһэ аайы ыччаттар мустаннар Аччыгыһы алааска оонньуур, мээчиктиир, тустан көрөр этилэр. Биһиги оҗолор мээчик таскайдыр этибит. Мээчиккэ түбэстэххэ улахан үөрүү буолара.

Эрилик Эристиин аатынан колхозка Марк Романович председателлии олорон, Дирингэ Хоптобо кулуубар трактористар куурустарын астаран, уолаттары үөрэттэрбитэ. Онно Сэмэн, Уйбаан Тарабукин, Пинигин Байбал (Буорах) о.д.а. үөрэнэн тырахтарыыс буоланнар, түбүктээх үлэлэрэ саҕаламмыта.

Сайын аайы Халааны үрөбөр биригээдэбэ оттуу киирэр этибит. Сэмэн тыраахтарынан от кэбиһэр. Оччолорго оҗолору тэнгэ сырытыннараллара. Субуу субуулуур этибит, дулҕалаах сирдэринэн. Оччолорго куораттан көмөбө устудьуоннары таһаараллара. Нуучча, саха оҗолоро кыргыттар кэлбиттэрэ. Биридэ миигин күөстэ өр диэн өтөххө ыттылар, оллооммун оттоору күөспүн уурбутум уотум аанньа умайбатаҕа, ол иһин үүтээнгэ киирэн кыргыттар одьукулуоннарын ылан табыстым уонна сыгыныны сытар уокка куттум, уотум күлүм гына түстэ да, соһуйаммын бытыылкабын эһэ охсон ылаары одьукулуонум тобоҗо күөспэр түстэ, иэдээн буолла, күөлгэ киирэммин эпшин сүөкээн сууйан, иккиһин ортута уурдум. Киэһэ дьонум табыстылар онтон аһааһын буолла, миэхэ испэр кутуйах хаамар, дьонум: «Ноо, хайа бу тугуй, тугу буһардын?» – диэн аймалҕан буолла. Хата убайым Сэмэн бүөлүү түһэн абыраата: “Оҗо алҕаһыра элбэх” – диэтэ, оннук киэн көүстээх этэ. Онтон Сэмэнгэ кэбиһиигэ түсчүтүнэн бардым. От бөбөнү оттоон, күнгэ 10-нуу, 12-лии оту кэбиһэрбит. Сэмэн үлэтин быһыгар дьонго көмөтө элбэх. Кэргэнэ Аана дайаарка бөбөтө этэ. Сарсыарда эрдэ кэргэнигэр көмөлөһөн, саабын эһин таһааран баран, аны тыраахтарынан бэйэтин үлэтин үлэлии барара.

Мин ыал буолбутум кэннэ дьийэм маһын Холллубуттан Далла Бааскалыын таһан биэрэн абыраабытара, онон дьийэлэммитим. Сэмэнгэ махталым улахан. Кэргэнинээн Ааналыын ферма бөбөгүн кэрийэн, үлэ бөбөнү үлэлээн, ким тэннэһиэ буоллаҕай

тыя бүгүрү үлэһит дьонугар. Кэллэххэ-бардахха үөрэ-көтө көр-сөн астарын тарпытынан бараллара. Оннук дьон биһиги аҕа көлүөнэбит дьонноро, ыаллара.

Григорьев Никифор Степанович,

үлэ, сыана бэтэрээнэ

Дириц бөһүөлэгэ, олунньу ый 2023 сыл

ХОПТОҕО НЭҢИЛИЭГЭ САЙДАРЫГАР ЭЛБЭХ КӨЛӨҮНҮН ТОХПУТА

Семен Егорович Сидоровы 1977 сыллаахтан Эрилик Эристиин аатынан совхозка Хоптоҕо отделениетыгар трактористыахпыттан билэбин. Оччолорго биһиги гаражпыт аллараа мастерской алааһыгар баара. Аңарыгар ДТ-лар, аңаарыгар МТЗ-лар турарбыт. Сарсыарда кэлбиһпит буруо-тараа бөҕө буолар ДТ-лаахтар Сэмэн-нээх эрдэлиир этилэр. Араас ыраах сирдэртэн от таһаллара. Онно эдэр трактористарга наставнигынан сылдьара. От таһыыта бүттэ да тутуу маһыгар барара, сана объекттар хотон маһын соһоллоро. Элбэх ыалга дьиэ маһа киллэрбит буолуохтаах Дириң бөһүөлэгэр. Онтон сааһын бааһына хорутуута, ыһыы үлэтигэр сылдьара. Ол үлэ үмүрүйдэ да аны окко бэлэмнэнии сабаланар.

Сайын окко наар звеноводунан сылдьара, от кэбиһэр этэ. Элбэх ыччат, оскуола оҕото үлэлиирэ. Олору барытын үлэҕэ-хамнаска үөрэтэрэ. Онтон кэнники Исаков агрегатынан от кэбиһиитин баһылаабыта, субууттан сразу ылан үлэ чэпчээбитэ. Онон от ардахха ыларбат буолбута, элбэх үлэһит илии босхоломмота. Посельской Михаил Афанасьевич боковой мунһарынан мустарара. Иванов Афанасий Афанасьевич, Попов Петр Петрович, Сысолятин Петр Михайлович уларытыһа сылдьан охсоллор. Биир сайын мин Иванов А.А. кытта охсубуппун, от бөҕө оттообуппун. Сидоров С.Е. оройуонга, совхозка хас да төгүллээх чемпион тракторист буолбута. Хоптоҕо нэһилиэгэ сайдарыгар элбэх көлөһүнүн тохпуга.

Пенсияҕа тахсан баран аймахтарын, уолаттарын түмэн дойдутугар Дууранаҕа сайынын оттууллара. Биир сайын Дириң агрошколаатыгар «Собакин» алааһын оттоон, 20-тэн тахса оту ылбыттар этэ. Кэргэнинээн Хоптоҕо отделениетын өр сылга доярканын үлэлээбит Анна Андреевнанын элбэх оҕону төрөтөн, көрөн-харайан үлэһит онордулар. Элбэх сиэн үөрүүтүн биллилэр.

Захаров Николай Афанасьевич,

Хоптоҕо отделениетын тракториһа.

Дириц б. Олунньу 19 күнэ 2023 с.

НАСТАВНИГЫМ СЕМЕН ЕГОРОВИЧ СИДОРОВ

Мин Семен Егорович Сидоровы оскуолажа үөрэнэ сылдьан биһиэхэ, дьоммор от-мас, муус тийээн аҕаларын көрөр этим. Аҕабын Гаврил Гаврильевичы кытта үчүгэйдик билсэр этилэр. Миигин 9-с кылааһы бүтэрбит сайыммар, аҕам кэпсэтэн Семен Егорович от звенотугар кыдамаһытынан ылбыта. Биһиги оҕолор сарсыарда 8 чаастан кинээ 9-10 чааска диэри улахан дьону кытта тэннэ үлэлиир этибит. Мин иннибинэ бииргэ төрөөбүт убайым Ганя эмиэ киниэхэ от звенотугар кыдамаһытынан үчүгэйдик үлэлиирин, тракторга сыстаҕаһын көрдөрөн, миигин ылбыта. Кини киһи быһыытынан сым-

наҕас, аҕыйах сангалаах этэ. Трактористыы сылдьан бэйэтэ тахсан от бырахсар, от күрүүэтэ онҕоробутугар тэннэ үлэлэхэр этэ, ону көрөн, биһиги, оҕолор, үөрэ-көтө үлэлиир этэбит. Онно миигин Семен Егорович үлэ мындырыгар үөрөспитэ.

Мин оҕо сылдьан техникалары сэнээрэ көрөр этим, ону Семен Егорович таба көрөн тракторын көрүнэригэр миигин көмөлөһүннэрэр этэ уонна биирдэ эмит тракторын ыттарара. Окко үлэли сылдьан ардах түстэбинэ, илиинэн мунһааччыларбытын ситэн кэллэхпитинэ, соробор улахан уолаттары кустата ытар этэ, оччолорго сорох оҕолор төрөспүтүгэрэ көнүллээн сааларын биэрэллэр этэ, кустаах кэллэхпитинэ буһаран, бары үөрэ-көтө сиирбит. Ону таһынан күһүнүн куобах үүрдэрэн, куобах буһаран, үөрэ-көтө сиир этибит.

Онтон оскуоланы бүтэрэн баран «оскуола—производство—ВУЗ» диэн девийинэн биһиги кылаас совхозка үлэли барбыппыт. Сайын миигин Семен Егорович бэйэтигэр от звенотугар кыдамаһытынан ылбыта, ол сыл киниэхэ сана трактор биэрбиттэрэ. Сайын үлэли сылдьан Семен Егорович звеновод буолан дэриэбинэҕэ мунһаахха барара, ол кэмнэ тракторын эрэнэн миэхэ биэрэн, сана тракторга трактористыыр этим уонна ардах уһундук түстэбинэ тракторынан дэриэбинэҕэ барарбыт. Кини «Бырыы» сайылыгар дьиэ кэргэнигэр хаалара, тракторын миэхэ эрэнэн биэрэн Дирингэ барарбыт. От үлэтин кэнниттэн куруусчутунан үлэли сырыттахпына, Семен Егорович миигин солбуян, өссө үөрэнэ таарыйа трактористаа, мин уопускабын ылыам этэ диэбитэ. Мин үөрүүнэн сөбүлэспитим гынан баран, сана тракторга үлэлииргэ эппиэтинэстээх этэ. Ол күһүн бааһынаҕа сир хоруппум, мас тийэбитим, от анһан аҕалбытым.

Мин күһүн алтынны 11 күнүгэр 1980 сыллаахха армияҕа барыахпар диэри трактористаабытым. 1982 сыллаахха армияттан кэлэн кыратык сынньанан баран эмиэ Семен Егоровичка куруусчутунан, сменцигинэн трактористаабытым. Онно сарсыарда эрдэ 4 чаастан киэһэ 8-9 чааска дылы ыраах үрэхтэн от анһан ажалар этибит. Ол сылдьан элбэҕи кэпсиир, сүбэлиир, үөрэтэр этэ уонна кини эдэр киһи үөрэх туттарса, үөрэнэ бар диэбитэ. Мин кини этиитин истэн, сайын үөрэххэ туттарсан, саха государственной университетыгар педагогической факультетка, индустриально-педагогической отделениятыгар үөрэнэ кирибитим. Ону Семен Егорович истэн баран үөрбүтэ.

1987 сыллаахха үөрөхпүн бүтэрэн, направлениянан Чурапчы оройуонугар, Одьулууннаабы СКТУ-13 преподавателинан үлэбин сабалаабытым. Манна биир сыл үлэлээн баран, 1988 сыллаахха оройуоннаабы үөрэх управленията ыһыран ылан, Дирин оскуолатыгар тыа хаһаайыстыбатын дирингэтэн үөрэтэр агроосуола аһыллар диэн дойдубар оскуолаҕа производственной үөрэхтээһин учууталынан анаабыттара, онтон ыла Дирин оскуолатыгар үлэлиибин.

Семен Егорович элбэх оҕону, эдэр ыччаттары үлэҕэ үөрөспүтэ. Дирин орто оскуолатыгар тракторование кабинета аһылларыгар Эрилик-Эристиин аатынан совхоз ДТ-75 тракторы анаабыта. Ханнык тракторы биэрэллэрин толкуйдуу сырыттахарына, Семен Егорович ол сыл списаниеҕа тахсыахтаах, илдьэ сылдьар тракторын оскуолаҕа биэриэххэ диэн эппитин совхоз дирекцията биир санаанан сөбүлөспүттэрэ. Оччолорго учууталынан үлэлии сылдьар Федосеев Семен Егорович ылан, тракторы барытын оҕолору, учууталлары кытары үрэйэн, сууйан-тараан тракторование кабинетыгар киллэрбиттэрэ. Кэлин мин кабинетка үлэлии сырыттаһына Семен Егорович Сидоров сөп буола-буола кэлэн барара, элбэҕи ону-маны кэпсэтэрбит уонна куруук сүбэли-амалы сылдьара.

Семен Егорович Сидоров мин санаабар дьиннээх наставник, айылҕаттан анаммыт иитээччи этэ.

Иннокентий Гаврильевич Корякин,
*РФ үөрэхтээһинин бочуоттаах үлэһитэ,
Саха Республикатын үөрэхтээһинин туйгуна,
педагогической династия чилиэнэ.
12.02.2023 сыл*

ИЙЭЛЭЭХ, АҢАБЫТ СҮБЭ-КӨМӨ ДЬОННОРО ЭТЭ

Аана, Сэмэн Сиидэрэптэри Аммосовтар дьизэ кэргэн ийэлээх аҕабыт Өрүүнэ, Тиит Аммосовтар ыкса билэр табаарыстарын быһытынан билэбит. Сэмэн мин кыра эдэхпиттэн биһиги оппун, уокка оттор маспытын таһан биэрэр этэ. Колхозка, совхозка трактористыыр кэмигэр Дирин ыалыгар отторун, мастарын-муустарын тийээн-таһан биэрбитэ туох да хара баһаам буоллаҕа.

Биһиги кыра дьизэбит маһын бэйэтэ булан, Таатта үрдүттэн түрүлүөпкэлээн, таһан биэрбитэ. Аҕабытыгар “Кыра дьизэтэ тутун Таатта үрэбин үрдүгэр мас көрдүм, бэйэм төрүлүөпкэлээн киллэрэн биэриэм” – диэн көбүлээн тылланан эппит этэ. Сэмэн көмөтүнэн кыра дьизэлэммиппит.

Совхоз ыһыллыар диэри сайын аайы от звенотун салайбыта – полумех, механизированнай звенолары. Биһиги аҕабыт Тит Николаевич уонна Корякин Егор Егорович кыттыһан моой оттуулар этэ “Тумуһахтаах”, “Сэрии хоммут” алаастарга. Сэмэннээх звенолара ол энэр кэллэхтэринэ тэринэн биир күн от малааһына онороллор этэ, Сэмэннээби ынгыраннар. Ол традициялара совхоз-отделение ыһыллыар диэри буолар этэ. Онно дьэ үөрэн-көтөн, кэпсэтэн-ипсэтэн биир кизэхэни аһараллара.

Биһиги ыал кыһалҕабытыгар барытыгар Сэмэннээх Аана сүбэ, көмө буолаллара. Аананы кытары “Уһун-Алаас” ферматыгар хас да сыл бииргэ үлэлээн турабыт. Аана наставник дайаарка, мин ньирэй көрөөччүнэн. Онтон кэлин Аана ньирэй көрөөччү буолбута, «Дьэ, аны эн миэхэ наставник буолабын», – диэн күлэр этэ. Ньирэй көрөөччүлэр “Таатта” сайылыгар тахсар этибит. Бэрт үчүгэй, сэргэх сайылык буолар этэ. Үрэх унуор оҕо лаабыра, бэ-тэрээ өттүгэр ньирэй сайылыга. Ааналаах элбэх оҕо-уруу бөҕө буолан сайылыыллара.

Владимир Аммосов,

Дирин бөһүөлэгэ, 2023 сыл кулун тутар

БИИР ЫАЛ КУРДУК ОЛОРБУППУТ

Оҕо сааһым доборун Гуоһаампыйы көрүстэрбин эрэ, сайылык түптэтин сыта, халдьыи анныгар күн уотугар күлүмүрдүүр күөл долгуна, оҕо-аймах чуопчаарар сангата кэлэргэ дылы буолар. Биһиги оҕо сааспыт чахчы да дьоллоох, үчүгэй кэмнэ ааспыт.

Төрөппүттэри бархасаттар үлэ диэн баран биир өрөбүлэ суох сырытталлар киэн-холку да көбүстээх эбиттэр. Сэриини, көһөрүүнү олох ыарахаттарын уйан, тулуйан кэлбит буоланнар бэйэ-бэйэбэ убаастаһыылара, көмөлөһүүлэрэ сүдү күүс эбит.

Курдьяаайыга ынах-сүөһү кыстык фермата баар этэ. Икки сыста турар уопсай дьизэбэ биригэр биһиги Ааналаах Сэмэн

Сиидэрэптэри кытары 1966-1967 сылларга бииргэ дьукаахтаһан олорубуппут. Иккис дьиэбэ элбэх оҕолоох Федуловтар, тэйиччи уопсай дьиэбэ Толстоуховтар, онно баран диафильм көрөрбүт. Дьоммут үлэли киирэллэригэр ааны таһыттан олуйан бараллара. Федуловтары кытта оҕолор истиэнэ быһынан билсэрбит, онно эдьийим Дуунһа кэпсэтэн, Гаанһа кэлэн ааны арыян, ыалга оонһуу тахсарбыт.

Биирдэ уот барбытыгар чүмэчи, ыһырынньык умаппыттар. Биир оҕо ыһырынньыктаах орон анныгар киирэн алхас тоҕон кэбиһэн, муоста анныгар бөххө түүһэн, умайан барбат дуо! Дьиэбитигэр сүүрэн тахсыбыппыт Сэмэн кэлэн олорор

этэ, тыллаабыппытыгар баахтаах муус уугун тутан тахсан кутан умуларбыта.

Сэтинньи ыйга буолаҕа буолуо, күөлгэ тэйиччи убаһа өлөрөн асты сылдыалларын өйдүүбүн, оҕолор тэйиччи оонньообуппут. Мин 3-тээх киһи сылгы саабын тэбиэли сылдьан ойбонно түспүтүм, эдьийим аттыбар ытыгы турар, соһуйан хааллаҕа, Сэмэн сүүрэн кэлэн быһаабыта. Ол курдук кыра сылдьан куттамыт кэмнэрбин өйдөөн хаалбыт эбиппин. Сэмэн үрдүк унуохтаах, сүрдээх ис киирбэх көрүнгүн курдук үчүгэй майгылаах, дьонно сыһыана да оннук этэ, оччолортон тракторист оту-маһы барытын кини таһар. Ити Куохара үрэххэ баар Таппалаабы, Күндүлү барытын хааччыйан эрдэбэ. Онно эмиэ сүөһү көрөөччүлэр, ыал бөҕөтө олордоҕо.

Аҕам быраатыныын Уйбааннын трактористар курстарыгар үөрэммиттэр эбит. Оччолорго ыччаттар эбээм Сөдүөрэлээххэ Уйбаанна мусталлар эбит. Сэмэн саамай улаханнара, ыскаап үрдүн өнөйөн көрөр унуохтаабын иһин эбээм “Ыскаап үрдүн өнөйөр уол” диэн ааттыыр эбит.

Сайынын биһиги кыра оҕолор ийэлэрбитин кытары “Чочууданан”, “Бырыынан” сайылыырбыт, аҕаларбыт ыраах оттуу бараллара, “Халааны” үрэбэр оскуола оҕолорун илдьэ сылдьан от бөҕөтө оттууллара. Сайылык оҕолоро ийэлэрбитигэр көмөлөһөрбүт быһыгыгар сайыны быһа сөтүөлээн чомполонон, тыаҕа тахсан моҕотойдоон, сыһыыга кутуйахтаан иллэн кэммитин атаарарбыт. Арыый улаатан баран кус оҕолуур, куобахха туһахтыыр этибит. Дэриэбинэбэ оскуолаҕа киирэрбитигэр биирдэ киирэрбит.

Кыһынын үөрэхпит быһыгыгар – өрөбүллэргэ, каникулларга кыстык хотонно барсан ынах ыһарбыт, саах таһаарарбыт. Ферма дыно, оҕолоро ити курдук биир ыал буолан суулаһан, ылсан-бэрсэн олорон кэллэхпит. Улаатан ыал буолан туһунан да бардарбын син биир ахтыһан сибээспитин быспатахпыт, Сэмэн кэлэ-бара

киирэн көрсөн ааһара. Дьизэ, Баанньык туттарбар маһын барытын кини киллэрбитэ. Бу санаатахха дэриэбинэ ыалын үксүн кини дьиэлээбит эбит. От буоллун, мас буоллун барытыгар Сэмэнэ суох табыллыбат этибит. Дьон норуот да махтала мунура суох этэ.

Көстөкүүн Тарабукин,

Дириц бөһүөлгэ, олунньу ый 2023 сыл

«МОЛОДЕЖНОЙ» ТҮӨЛБЭ ЫТЫК ЫАЛЛАРА

Мин, Габышева Прасковья Григорьевна, 1985 сыллаахха Мэлдьэхси учаастагыттан кэргэним Габышев Дмитрий Дмитриевич күн сириттэн суох буолан, Дирингэ үс оҕобун ильдэ көһөн кэлэн олохсуйаат, Анна уонна Сэмэн Сидоровтары кытта ыаллыы олорон билсэн барбытым. Кинилэр эмиэ эрдэ совхоз улахан үлэһиттэрэ буолан, наар фермаларынан көһө сылдьан үлэлээннэр, дьиэлэригэр сана кэлэн олохсуйан эрэллэрэ. Мин орто уолум Афоня кинилэр саамай кыра уоллара Афонялыын биир кылааска үөрэммиттэрэ. Онон ийэлэринээн, Анна Андреевнанын оҕолорбут оскуоланы бүтэриэхтэригэр диэри бииргэ алтыһан, оскуолаҕа ытыллар араас дьаһалларга бииргэ сылдьарбыт. Уолаттарбыт ыкса добордоһоннор билигин даҕаны билсэллэр, оҕом төһө да Амма улууһугар олордор табаарыһа Афанасий миэхэ кэлэн билсэн, кэпсэтэн ааһар.

Бал аҕа баһылыга Семен Егорович хойукка диэри ДТ тракторынан нэһилиэк араас үлэтигэр кыттар этэ, ол курдук ыһыах буолар сиригэр араас площадкалары сөргүтүүгэ, субботниктарга биһиги түөлбэбиттэн элбэхтик кыттара, саас ууну тохтотууга түүннэри сылдьан дьону кытта тэнгэ үлэлиирэ. Ону таһынан, түөлбэбит кырдыаҕас, кыаммат ыалларыгар буор босхо тракторынан, отторун, мастарын тиэйэн аҕалара. Ырыа ыллаан дьиэрэтэрэ, тойук туойара.

Кэлин оҕолоро бары улаатан ыал буолан, аны сиэннэр бөҕө сайынын кэлэннэр, тэлгэнэ оҕо санатынан туолара, ону дьиэлэрин таһыгар тахсан кирилизтэрин ыскамыайкатыгар, бузина мастарын анныгар олорон оҕолоро оонньууларын көрө, мичилийэ олороллорун элбэхтэ көрбүтүм.

Кэлин сылларга кыһынын үөрэх-үлэ саҕана дьиэлэригэр бэйэлэрэ иккиэн олорбуттара, күнү быһа телефонунан оҕолорун, сиэннэрин билсэ олорбуттара. “Оҕолорбут түргэн баҕайытык

улаатаннар, бары баран хаалбыттар дии”, – дэһэ олорор буолааччылар. Сонуннара оҕолорун, сиэннэрин ситиһиилэрэ этэ. Анна Андреевна бииргэ төрөөбүттэрэ Дириннэ олорор буоланнар, куруук кэлэ-бара тураллар этэ. Ульяна Андреевна Шестакова иистэһэ буолан, араас тангастарын тигэн биэрэрэ, Анисья Андреевна аптека үлэһитэ “Бырааспыт” дииллэрэ, Андрей Андреевич сүөһүлэрин көрөн, үрүн астарын куруук аҕала турара, Илья Андреевич кэргэнэ Розалия Васильевна эмиэ араас ас астаан, бутугас үөрэтэ кытта аҕалар диэн махтана кэпсииллэрэ, бэйэм да элбэхтэ көрөрүм.

Бэйэм “Молодежной түөлбэ” хотуна буоламмын, “Госхонтуруол” диэн ааттыыллара, иннэ гынан бэрэбиэркэлиибин диэн элбэхтэ сылдыар этим, маҕаһынтан соробор килиэп ылан аҕааччыбын. Анна Андреевнаны таптаан “Эбээчикэм” диэн ааттыыр этим. Аны кэлбэтэхпинэ суохтааннар, хайа ханна сүттүн диэн буолааччы.

Эбээчикэбит эмискэ инсуллаан, куоракка киирэн эмтэммитэ, онно Сэмэн наһаа долгуйбута, куоракка балыһаҕа сылдьан ыарыһаһан, палатаҕа баар дьахталлары сөхтөрбүтүн, кэлин Аана бэйэтэ астынан кэпсиирэ. Ол курдук чаччы бэйэ-бэйэлэригэр наһаа истинг сыһыаннаах дьон оҕолорун дьонун дьон гынан ииттэхтэрэ, оҕолор бары улахан үлэһит дьоннор буоланнар, үтүө ааттара салҕанар.

Мин бу ыаллары кытта биир түөлбэҕэ олорон, үтүө дьону кытта алтыспыппыттан дьоллоохпун, кинилэр кэнчээри ыччаттара үйэлэр тухары ааттарын ааттата туруохтара диэн эрэллээхпин.

Прасковья Григорьевна Габьшева,
«Молодежной» түөлбэ салайааччыта,
Дириц бөһүөлэгэ, 2024 сыл

РСФСР үтүөлээх
механига
Пестерев
Кирил
Николаевич тракт
ористар курста-
рын
истээччилэрин
кытары, 1960 с.

Ыһны кэмигэр
(хангастан унга):
механизатордар
Сэмэн Сиидэрэп,
Бааска Бөтүрүөп,
Көстөкүүн
Боһутуонап,
“өтөх” хаһайына
Дьөгүүр
Ылдьыс
Бэһиэлискэй,
андыһыттар
Миисэ Кирииллин,
Байбал
Бэһиэлискэй

Отчуттар агитбригада кыттыылаахтарын кытары.
Тардар-Эбэ, 1982 сыл

Эрилик Эристиин аатынан совхоз үлэһиттэрэ – X пятилетка
бастыннара

Дьокуускайга пятилетка кыайыылаахтарын слетулар

Тыа хаһаайыстыбатын үлэһиттэрин оройуоннаабы конференциятыгар.
17.11.1981 сыл, Чурапчы с.

Эрилик Эристиин аатынан совхоз чемпионара

Эрилик Эристиин аатынан совхоз чемпионнара

Социалистической күрэхтэһии кыайыылаахтарын IX республикатаабы слета. Дьокуускай, 1975 сыл

Эрилик Эристиин аатынан совхоз Хоптоботообу отделениетын кырдыбас механизатордара (хангастан унга): Иван Осипович Тарабукин, Иван Ильич Карпов, Николай Николаевич Толстоухов, Иван Иванович Карпов (Хаккы), Дмитрий Егорович Васильев (Тоокко), Семен Егорович Сидоров

Эрилик Эристиин аатынан совхоз Хоптоботообу отделениетын кырдыбас механизатордара айылбаба сыннына сылдын

Механизатордар
(хангастан уга):
Егор Кириллин,
Семен Сидоров,
Афанасий Посельский
Дьокуускайга
мунныхха киирэ
сылдыан

Аҕабыт табаарыста-
рын икки Баһылый
Бөстүрүөптэри кытары

Москваҕа бииргэ сылдыбыт
табаарына Мартьянов
Михаил Михайловичтын

Өр сылларга биир звеноҕа
оттообут табаарына
Дмитрий Егорович Васильевтыын

“Таппалаах” ыччат-комсомольскай ферматын кыһыл муннугар

“Таппалаах”
ыччат-комсомольскай ферматын
ыанньыксыт кыргытара (ханастан уна):
олороллор – Жиркова Настаа, Романова
Мотуруос, Корякина Шура; тураллар –
Далбаева Маша, Сидорова Аана

“Курдьааайы”
ферматын Кыһыл муннугар (ханастан уна):
Анна Сидорова, Варвара уонна
Василий Тарабукиннар, зоотехник Егор
Егорович Васильев

“Чочууда” ферматыгар

“Чочууда” сайылык ыанньыксыттара

Эрилик Эристиин аатынан колхоз Хоптоботообу отделениястын
ыанньыксытара

“Чычаас” ферматын ыанньыксытара (хагастан уна): Валентина
Платонова, Анна Сидорова, Мария Лукина, Варвара Тарабукина,
Наталья Петрова

“Чычаас” ферматыгар санга ынах ыыр аппаратаы кытары билсэллэр

Ийэбит “Таатта” сайылыкка ныйрэй көрөөччү оюлорго наставниктыыр кэмигэр

“Хоптобо”
нэһилигийн
сэбиэтин
депутаттара

Бииргэ үлэлиир
дьүөгэтэ
Бөстүрүөбэ Иэлэ
совхоз чемпион-
ката буолбутун
бэлиэтээһин
(хаҥастан уҥа)
ыаллыылар:
Бөтүрүөбэ Өлөк-
сөөс, Сиидэрэбэ
Аана, Бөстүрүөбэ
Иэлэ, Хааркаба
Таанһа, Сабаа-
кына Дьэбдьиэ

Хоптоботооҕу ыкса ыаллара, доботторо (хаҥастан уҥа): олороллор —
Бөстүрүөбэ Мааса, Толустуохаба Мааппа, Бөстүрүөбэ Иэлэ,
Бэһиэлискэйэ Өлөксөөс, Бөстүрүөп Баһылай, Сиидэрэбэ Аана; тураллар
— Толустуохап Ньюкулай, Сиидэрэп Сэмэн, Бөстүрүөп Оппуонһа

Хоптоџо ыаллара

Дирингнээџи ыкса ыаллара Смирниковтар, Филипповтар, Карповтар

Хоту көһөрүллүү 60 сылын бәлиэтээнин. Чурапчы, 2002 сыл

Хоптобо нәһилиэгин кырдыбастарын сәбиэтэ

Биир дойдулаахтара уһун дистанцияларга сүүрүүк Петр Наумовы кытары көрсүһүү

Хоптобо кырдыбаастара (ханастан унга): олороллор – Смена Заболоцкая, Мааса Бөстүрүөбэ, Аана Сиидэрэбэ, Боккуойа Дмитриева, Боккуойа Васильева; тураллар – Бүөтүр Дьарааһынап, Оппуонньа Бөстүрүөп, Сэмэн Сиидэрэп

ОБОЛОРУН, СИЭННЭРИН АХТЫЫЛАРА

ИЙЭЛЭЭХ АҢАМ ҮЛЭНИ ТАПТЫЫРГА, ДЬОН ТУҢУГАР ҮЛЭЛИИРГЭ ҮӨРЭШИТТЭРЭ

Мин Анна Андреевна, Семен Егорович Сидоровтар дьэ кэргэннэригэр кыһын тымныы үгэннээн турдабына, 1964 сыл ахсынны ый 14 күнүгэр бастакы оҕонон күн сириҥ көрбүтүм. Кыра эрдэспиттэн оҕо сааһым дьоммун кытары “Таппалаах”, “Курдьаҕайы” уонна “Лампа” кыстык фермаларынан, “Чочууда”, “Бырыы” сайылыктар тиэргэннэригэр ааспыта. Мин дьону өйдүүр буолуохпуттан, дьонум “Эрэллик-Эристиин” колхоз тутах үлэспиттэрэ, ийэм ыанньык ферма ыанньыксытынан, аҕам кыһынын ол фермаларга от-мас таһааччынан, сайынын окко ДТ-54 (75) мааркалаах тыраахтарга

тыраахтарыһынан үлэспиллэрэ.

Кыра эрдэспинэ “Курдьаҕайы” фермаҕа сылдьарбыттан эбээбэр Настааҕа (аҕам ийэтэ) ампаар үрдүгэр ыттан, хатын сэбирдэбин үргээн киллэрэн: “Эбээ, бу эйиэхэ миингэ кутар сэбирдэх аҕаллым”, – диирбин өйдүүбүн. Дьэ, онтон ыла биһиги ферма, сайылык оҕолоро дьоммутун батыһа сылдьан үлэбэ үөрүйэхпит, айылҕаны кытары алтыһыбыт, доҕотторбутун кытары үйэ-саас тухары умнуллубат түгэннэрдээх доҕордуу сыһыаммыт саҕаламмыта.

Биһиги бииргэ төрөөбүттэр 8 этибит. Мин улахан оҕо буоламын арыый улаатыбар бырааттарбын, балтыларбын көрсөрбүн таһынан ийэбэр ферма хотонуугар, сайылыкка ынах этэриититтэн, саабын күрдүүттэн саҕалаан, ынах ыаһыныгар, молокопуунна үүтү таһыга тийэ көмөлөһөрүм. Молокопуунна үүт туттаран, күнгэ төһө үүтү ыабышытын көрөн, үлэбит түмүгүттэн дуохуйуу ыларбыт. Аны эбии аһылык оноруута биһиги оҕолор үрдүбүтүнэн этэ, комбикорм аҕалан, онно эбии куулга от үргээн,

лабыкта булкуйан, сақыбааска буһарарбыт, онтукпутун ынахтар-бытыгар таһан сиэтэрбит.

Онтон 6-с кылааһы бүтэрбит сылбар сайын аҕабын кытары “Төнүргэстээх” бааһынатын күрүөлээһингэ мас собуостаабыппыт, мин сиэрдийэлэри чөмөхтөөн, тыраахтарга торуоһунан холбоон биэрээччинэн (торуосчутунан) үлэлээн, бастакы хамнаспын аахсыбытым. Кэлин 7-һи бүтэрэн баран от звенотугар түсчүтүнэн, 8-9-с кылаастарга кыдамаһытынан сылдыбытым. Сайын устата полумех звено 400-600 тонна оту кэбиһэр этибит.

Итинник биһигини ийэлээх аҕабыт кыра эрдэхпититтэн тэнгэ илдэ сылдьан үлэбэ үөрөспиттэрэ, уһуйбуттара.

Ордук сайын “Бырыы” сайылыкка табаарыстарбын Тарабукин Костяны – Астаабы, Толстоухов Гошаны – Куотааны кытары көрүлүүрбүт өйбөр-санаабар ингэн хаалбыт. Ол курдук ыамнар икки ардыларыгар күөлбүтүгэр сөтүөлээн, ол быһыһыгар кутуйахтаан, ньирэй хааччабын үрдүнээби тыабытыгар моҕотойдоон, чыычаахтан тахсарбыт. Күннэ 7-8 сөтүөлүүр быһылаах этибит, алааспыт ортоугар баар баай тииппитигэр тийээн турууссук ыктан, маспытыгар ыттан сайылыкпыт нэлэмэн ньуурун одуулаан көрөрбүт. Турууссук куурда да биир сөтүө диэн аабыллара, салгыы сөтүөлүү сырсарбыт.

Кыра сылдьан сайылыкпар “Бырыыга” наар сайын буоларын курдук саныырым, били “Земля Санникова” киинэбэ көстөр сир курдук биһиги сайылыкпыт оннук курдуга. Онтон арай биирдэ кыһын аҕабын кытары Мэлдьэхси энэр от тийэсэ бардым, онно бара-кэлэ Бырыынан ааһабыт, арай онно сайылыгым барахсан халыһа хаарынан бүрүллэн сытарын көрөн, олус хараастыбыппын өйдүүбүн.

Кыра кылаастарга сылдьан ийэлэрбит “Чычаас” ферматыгар үлэлиир кэмнэригэр уопсай дьиэбэ ыаллыы олорбуппут, онно биһиги Куосталыын хардарыта хонсор этибит, киэһээни быһа арааһы кэпсэтэн, оонньоон, бириэмэни олох биллэрбэккэ аһарарбыт. Ордук уопсай дьиэ биир кыбартыыратыгар олорор Наумовтар улахан уоллара Арамаан (оччолорго армияттан кэлэн совхозка үлэлиир кэмэ эбитэ буолуо) араас түбэлтэлэри кэпсээн, биһигини улаханлык аралдытара, Арамаан хаһан түбэлтэ кэпсириин олус кэтэһэр буоларбыт.

Онтон мин 6-7-с кылааска үөрэнэр кэмнэрбэр биһиги эбээбит (аҕабыт ийэтэ Настаа) балта Дьэбдьеэлээххэ аҕабыт дьиэ тутан киллэрбитигэр, дьукаахтаһан олорбуппут, Куосталаах Бартыһаан уулуссаҕа санга дьиэ туттан көспүттэрэ. Ити кэмнэргэ кыһын уулуссаҕа Санга дьылы көрсө фонарик уматан, дьуолка туруоран киэргэтэн, араас уотунан-күөһүнэн сандаардан уулуссабыт тупса түһэрэ. Ол фонарикпытын ферма хотонугар тийээн элбэх уулаах-хаардаах, биедэрэлээх сиргэ бэлэмниирбит. Уубутун

улахан мас буочукалартан баһарбыт, син элбэх ууну матайдыр быһыылаахпыт, буочукабыт үрдүгэ сүрдээх, муостаба туран киһи сатаан уу баспат. Дьэ мин буочука үрдүнээҕи сабыы маһыгар үктэнэн туран уу баһааччы буоллум, син баспахтыы түспүтүм кэннэ арай турар маһым туллан, биирдэ ууга бар гына түстүм, истээх ыстааным, сибиитэрим барыта инчэйдэ. Оччолорго ферма айы сакабааска буһарар КВ-300 диэн оһохтор баар буолаллара, хата ол оһох оттуллан сылаас турар буолан, хаһан фонариктарбытын оноруохпутугар диэри мин инчэйбит танастарым куурдулар, тонмокко дьиэбэр этэннэ тиййбитим, дьонум да мин ууга түһэн танаһым инчэйбитин билбэтэхтэрэ.

Оскуолаба Хоптоботтон сылдьан үөрэнэрбит “уһун перемена-ларга”, кэлэ-бара эбээбитигэр сылдьан аһаан-үссэнэн аһарбыт. Мин эбээбэр улахан сиэнэ этим. Эбээбит Анисья Ивановна аһа минньигэһэ, бэйэтэ олус сымнаҕас майгылаах аламаҕай, онно эбии түргэн-тарҕан, ыраас, кичэллээх туттуулаах иистэнньэн бэрдэ этэ. Биһиги сиэннэрэ бары кини тикпит сылаас үтүлүгүтүн, кээнчэтиттэн сағалаан, истээх ыстааны, сонугар тийэ таннарбыт. Улаатыахпытыгар диэри эбээбит биһигини көрө-истэ, көмөлөһө, сүбэли-амалы сылдьара. Эбээбитин мэлдьи үтүө тылынан ахтабыт, эбээ тапталын улаатан, ыал буолуохпутугар диэри билбит дьоллоох дьоммут.

Аҕабыт биһигини кыра эрдэхпитигэр тыраахтар ытарга үөрэппитэ, оччолорго ДТ трактор сцепленията илиинэн анһылар рычаг, туорумаһа эмиэ оннук ырычаах этэ. Кыра кылааска үөрэнэ сырыттаһына, арай биирдэ кыһын, аҕам тыраахтарын дэриэбинэттэн тахсыбыппыт кэннэ: “Чэ, ыг”, — диэтэ, мин үөрэ түстүм. Дьэ, мин 7-н баран элээрдии, тыраахтарым санаа-бар түргэнэ сүр. Онтон арай сыыры дабатан тахсыбытым унуор өттүгэр сыыры түһүү суолу уу хайа охсубутун суолум эрийэ көтөн тумнан аһар эбит, мин эмискэ көрөн соһуйан, сатаан салайбакка хаалан, сцеплениебын анһан көрдүм да кыайбатым, ыксал буолла хаһыра түстүм, аҕам саҕа нуктаан иһэн мин хаһыбыттан соһуйан, олоро түстэ да, туох буолан эрэрин тутта өйдөөн, сцеплениены кытары туорумаһы тэннэ аспытыгар тыраахтарбыт дириг аппа иннигэр хорус гынан түстэ. Дьэ, мин иэдээн буола сыспытыттан улахан куттанным, ону билэн быһыылаах аҕам мөхпөтө, хата уоскута сатыыр. Онно куттаммыппын олох умнубаппын, техникаба сэрэхтээх буолуу наадатын үчүгэйдик өйдөөбүтүм.

8-с кылааһы бүтэрэн, 9-ска Республикаҕабы физмат оскуолаба үөрэнэ кириэрбэр, куоракка аҕабын кытары ыалбыт Филиппов Роман Афанасьевич уола Афанасий дьиэ кэргэнинэн дьонноругар күүлэйдии тахсан баран, төннөлөрүгэр газик массыналарыгар олорсон, айаннаабыппыт. Аара айаннаан иһэн, массынабыт рессората Бүтэйдээххэ тийбэккэ алдыаммытыгар, хатын маһы

быһан, рессора оннугар олондон, Бүтэйдээби буллубут, онно хоннубут. Дьоммут сарсыныгар массыналарын онгостор буоланнар, биһиги Майаҕа сатыы айаннаатыбыт. Оччолорго массына сэдэх буолан, массынаҕа олорсубакка Майаҕа диэри сатыы тийдибит, онно аара Чүүйэ таһыгар Чоочо баай алааһыгар кэбиһиилээх отторо бугул курдук туралларын көрөн улаханлык сөхпүтүм, баай киһи алааһа диэх курдук этэ. Куоракка киирэн эһээм Дьөгүөр (аҕам аҕата) убайа Сүөдэр уола Охонооһой Сиидэрэп улахан кыһыгар Тамара Афанасьевна, Владимир Николаевич Винокуровтарга түстүбүт. Эдьийдээх, күтүөппүт үөрэ-көтө көрүстүлэр, улахан кыыстара Галя эмиэ физмат оскуолаҕа миигин кытары биир оскуолаҕа үөрэнэ киирээри сылдьар эбит. Винокуровтарга онтон ыла өрөбүллэрдэр, үрдүк үөрэби бүтэриэхпэр диэри, мэлдьи сылдьар, күүлэйдиир этим, үтүө-мааны ыаллар, элбэби сүбэлиллэрэ-амалыыллара.

Биһиги студенныы сылдьан ыал буолбуппут. Сыбаайбаны дьонум тэрийэн, Дирингэ Саҥа эрэ дьыл иннинэ ахсынныы 29 күнүгэр 1984 сыллаахха Бөстүрүөптэр дьиэлэригэр бэлиэтээн турабыт, биһиги бэлэмнэ кэлэн остуолга эрэ олорбуппут, халын аймах буолан, сыбаайбаны кылгас кэм иһигэр тэрийбиттэрэ. Онтон оҕоломмуспутугар ийэбит биһигини үөрэттэрээри, улахан уолбутун Петяны көрөөрү, ыанньыксытыттан тохтоон, трактордар гаражтарын хомуйааччытынан үлэлээбитэ, киниэхэ гараж хомуйарга бырааттарым Дималаах Сэмэнчик, онтон оҕо көрсөргө балтыларым Аанчыктаах Саргы көмөлөһөллөрө.

Үөрэхпин бүтэрэн үлэһит буолан төрөөбүт Чурапчым улууһугар үлэлии кэлбиппитигэр ийэлээх аҕабыт күүс-көмө буолан улаханлык өйөөбүттэрэ. Одьулуунна, Кытаанахха үлэлиирбитигэр, малсал, танас сап тэрийэн ытаннар туспа ыал буолан олорбуппут. Онтон салгыы дойдубутугар кэлбиппитигэр аҕабыт дьиэ-уот тутан, туспа тиэргэннэнэн, бур-бур буоруо таһааран барбыппыт.

Ийэлээх аҕабыт биһигини үлэни таптыырга, бэйэ эрэ иннин көрүммэккэ, дьон туһугар, төрөөбүт-үөскээбит дойдубут сайдарын туһугар үлэлииргэ үөрөспиттэрэ-такайбыттар. Кинилэр ыччат наставниктара этилэр, элбэх ыччаты бэйэлэрин идэлэригэр уһуйбуттарын, сүбэни-аманы биэрбиттэрин махтана ахтааччылар элбэхтэр.

*Улахан уоллара Егор Семенович Сидоров,
Саха Республикатын үөрэхтээһинин туйгуна,
Учууталлар учууталлара,
Российской Федерация уопсай үөрэхтээһинин
бочуоттаах үлэһитэ,
Саха Республикатын судаарыстыбаннай
гражданскай сулууспатын туйгуна,
Хоптоҕо нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо*

ҮЛЭНИТ УДЬУОР СИТИМЭ САЛҢАНАР

Мин Бүлүү куоратыттан кийиит буолан кэлбитим номнуо 40-ча сыла буолан эрэр эбит. 1983 сыл саас Саха государственнай университетын Физической факультетыгар 1 курсугар үөрэнэ сылдьан, “Үргэл” диэн хайыһар десана буолан, Дириннэ кэлэн концертаан, күрэхтэһэн ааспыһпыт, онно аан бастаан Сидоровтар дьиэлэригэр десан байыастарын барыларын дьиэлэригэр остуол хотойорунан ас тардан наһаа истинник көрсүбүттэрэ. Онно Гоша эбээтэ Анныысканы көрөөт, наһаа сөбүлээбитим уонна ымсыыра санаабытым. Ол кэннэ 1984 сыл ахсынньы 29 күнүгэр сыбаайбалаан Сиидэрэптэргэ улахан кийииттэрэ буолбутум. Мин хаһан да эбээ диэни билбэтэх киһи аны оҕолорум хос эбээ диэни кытта билбиттэрэ. Ол курдук Хоптоҕо нэһилиэтин элбэх оҕолоох, халын аймахтаах ыаллар улахан уолларыгар кэргэн тахсан, үс уол оҕону төрөтөн, дьиэ туттан тыа ыала буолан, ыччаты иитиигэ кыахпыт баарынан үлэлээн кэллибит.

Онтон ыал буоларбытыгар аан бастаан эһээбитин Семен Егоровиһы куоракка кэлэн тастын убайбынаан Гаврильев Анатолийдыын ыал буоларбытын кэпсэтэн билсибитэ. Онно аргый сөн куолаһынан кэпсэтэн, аҕабын санатан ылбыта. Эбээбит Анна Андреевна лоп бааччы саналаах, куруук үөрэтэ-такайа сылдьар этэ. Кийиит буолан кэлэн, үлэһит буоларбар элбэх сүбэтин ылан, итиллибитим да диэхпин сөп.

1985 сыллаахха улахан уол Петя төрөөн, бастакы сиэн буолбута. Иккис сиэн уол эһээтин аатын ылан эмиэ улахан үөрүү буолбута. Онтон салгыы оҕолор бары улаатаннар, ыал буолуталаан сиэннэр бөҕө кэлитэлээннэр дьоммут аны сиэннэрин иитиигэ дьонун кылааттарын уурбуттарын, оҕолор сиэннэр ахтыыларыгар ааҕан дуоһуйабыт. Эһээлээх эбээлэрэ чахчы да бары сиэннэригэр, хос сиэннэригэр наһаа истинник сыһыаннаһар буоланнар, сайын айы Намтан, Ньурбаттан, Төнүлүттэн кэлэннэр тэлгэһэ толору оҕо санатынан туолара. Кыргызтар — эбээлэрин кытта тамыйах аһатан, сир астаан, уолаттар — эһээлэрин кытта от-мас үлэтигэр уһуйуллубуттара.

Саамай кэтэһиилээх кэмнэрэ Дууранаҕа окко эһээлэрин тыраахтарынан көһөн барыылара буолааччы. Онно эһээбит таайа Посельскай Дьөгүөр Ылдыыс сайылыыр этэ. Биһиги икки уолаттарбытын илдьэ баран оттоһор этибит, Чурапчыттан По-

сельскайдар, Диринтэн Собакиннар, Анемподистовтар кэлэл-лэрэ. Бары аймагынан түмсэн оттоон, элбэх аймактары онтон билсибитим. Билигин оѳолор эһээлэрин өтѳѳѳр Дууранаѳа аймактарын Анемподистовтары, Собакиннары, Коркиннары кытта оѳолорун ильдэ сылдыаллар, айылѳалыын алтыһаллар. Дьоммут олохторун үтѳѳ суобастаахтык салѳыыллар.

Биһиги үлэһит буолан Диринг оскуолатыгар үлэлиирбитигэр дьоммут, аймактарбыт нэһилиэккэ убаастанар дьон буоланнар, улахан өйѳѳл буолбуттара. Эһээбит эдьийэ Сидорова Ульяна Федоровна кыргыттара Сидоровтар педдинастияларын онгороннор, билигин Россияѳа тийэ ааттаннылар. Эбээбит бииргэ төрѳѳбүт балтылара Мария Андреевна Пестерева элбэх оѳолоох, улууска бастакы үөрэхтээх арыы собуотун маастара, Ульяна Андреевна норуот маастара, иистэннээн, кыра балта Анисья Андреевна Россия фармациятын туйгуна, Диринг балыһаһатыгар өр кэмнэ аптека сэбиэдиссэйэ этэ, улахан быраата Андрей Андреевич улууска хас да төгүллээх чемпион дояр, Илья Андреевич бэтэрээн учуутал. Эбээбит аѳатынан убайын кыһа Евграфова Тамара Семеновна, Чурапчыттан кэлэн оскуолаѳа элбэх санга сүүрэннэри киллэриигэ, төһүү күүс буолан, оскуолабыт аан бастаан тыа хаһаайыстыбатын хайысхатынан үлэлиир агрошкола буолбуттук.

Күндү дьоммутум бэйэлэрин хаалларан олордор түгэммитигэр, чугас ыаллара, бары аймактара куруук кэлэн улаханлык чункуппаттар этэ. Саамай улахан махталбытын “Молодежной” зона начальнигар Габышева Прасковья Григорьевнаѳа куруук көрөистэ, минныигэс баахылатынан күндүлээн, сонун-нуобас кэпсээн, сэргэхситэр дииллэрэ. Дьоммут куоракка кэллэхтэринэ телефонунан кытта билсэ сылдыара, тиһэх суолларыгар атаарыыга эмиэ тэннэ сылдьан, күүс-көмѳ буолбутугар улахан махталлаахпыт.

Эбээлээх эһээбит үтѳѳ дууһаларынан, дьонно истинг сыһыаннарынан биһиэхэ холобур этилэр. Кэргэним бииргэ төрѳѳбүттэрэ бука бары дьоннорун удьурдаан улахан үлэһит дьон буоллулар Ньурбанан, Намынан, Дьокуускай куоратынан, Чурапчынан үлэ үөһүгэр сылдыаллар, аны оѳолорбут үлэһит буолан үлэ ситимэ салѳанар.

Сидоровтар улахан кийииттэрэ
Анна Петровна Сидорова

ИЙЭЛЭХ АҢАМ ОЛОХХО УЬУЙААЧЧЫЛАРЫМ

Сиидэрэптэр дьиз-кэргэнгэ иккис уол оҕонон күн сириҥ 1966 сыл балаҕан ыйын 11 күнүгэр көрбүтүм. Кыра эрдэхпинэ иринньэх, наһаа бааһыраp үһүбүн, оһоһ иннигэр баастарбын мааһынан бистэрэн турарбын өйдүүбүн. Бастакы кылааска бэрт нэһиилэ туран үөрэнэ барар эбиппин, эдьийдэрим, ийэм балтылара, бырааттара уонна эбээм Анньыыска миигин элбэхтэ көрбүттэр, убайым Гоша эмиэ элбэхтик көрсүбүтэ буолуо. Аны балыһаҕа быраас Ананьев Семен Максимович эмтээн-томтоон үтүөрдүбүтэ.

Ийэбитин кытта оҕолор хотонно уочаратынан баран көмөлөһөр этибит. Кыһынын кыра сылдьан аҕабын аҕыйахта көрөр этим, наар үлэ үөһүгэр сылдьара, ол быһыгар тыраахтарыгар оһордон биирдэ эмэ илдэ барара, тыраахтар тыаһыгар ырыа ыллаан бөбө буоларбыт. Аҕалаах ийэм иккиэн да ыһыыр этилэр. Аҕабыт бэйэтэ айан тойуктааччы, урууларга, үбүлүөйдэргэ алгыс этээчи, уһанарын сөбүлүүрэ – тууяастары, ытыктары, сундууктары, оһоппостору онортообута, элбэх дьиз тутуспута, дьон махталын ыһыан ылар.

Сайынын ахсын сайылыкка сайылыырбыт, онно оҕолор элбэх буоларбыт (убайдар Тарабукин Куоста – Астаап, Толстоухов Гоша – Куотаа, убайым Гоша, Пестерев Кирикэ ону таһынан кыргыттар). Биирдэ оһоһ кыра сылдьан ыалларбыт дьизэлэригэр киирэн миискэлэри аһа-аһа алаадьы көрдүү сылдьарбын Тарбыкын Боһооһ көрөн, тугу көрдүүрбүн ыйыһытын "Аачы" баар дуо диир үһүбүн, инньэ гынан "Аачы Куоһа" диэн ааттанан хаалбытым.

Сайылыкка наһаа үчүгэй буолар этэ, үксүн сөтүөлээн, оонньоон, мундулаан тахсар этибит. Ол быһыгар дьоммутугар көмөлөһөрбүт, ынах киллэрээһинэ, этэриитэ, ыһааһына, үүт таһыта, илиинэн от үргээһинэ уонна да атын үлэлэр.

Сайын "Бырыы" сайылыгар үксүн Тарабукуиттар, Толстоуховтар уонна биһиги ыал, ыал ыһынан көһөн тийэр этибит, ол иһин оҕо бөбөтө буоларбыт. Уоһаттарга хамандыырбыт Астаап буоһара, кинини батыһа сылдьан элбэххэ үөрэннэхпит, штаптаах этибит, онно мустан арааһы кэпсэтэрбит, быһаарсарбыт.

Күһүнүн 20-лээх саатынан ытан, соһоһон да куоһахтыыр этибит. Аны бары роһаткалаах этибит, онон кутуйахтаан, моһотойдоон тахсарбыт. Биир сайын кыһылары иитэн турабыт, хаар эбэни, эһиэни штаптыгар иитэн көтүһүһүт, көтөрдөрбүтүн аһаатары күөлбүтүгэр киирэн, күөгүнэн мундулаан тахсарбыт, аны куоһах

тутан ажалбытгарын, бастаан штаппытыгар иитэн баран, кыарабас диэммит ойуур быһыыгар балайда улахан гына сетканан маһынан хаайыы күнү быһа кичэллэн онорон ыттыбыт, талах бөбөтүн аһыа диэн уктубут, сарсыннытыгар кэлэн көрбүппүт сеткабытын кэбийэн тахсан баран хаалбыт.

6-7-с кылаастары бүтэрбит сылларбар аҕам салайар полумех звенотугар бугулдьутунан, онтон 8-с кылааһы бүтэрэн баран кыда-маһытынан үлэлээбитим. Ийэлээх аҕам элбэх эдэр ыччаттарга, оҕолорго бэйэлэрин холобурдарынан үлэбэ-олоххо үөрэттэхтэрэ, иитистэхтэрэ, дыһыннэх айылҕаттан бэриллэр иитээччилэр, наставниктар этилэр.

5-8-с кылаастарга үөрэнэр сылларбар математиканы Архипов Анатолий Афанасьевич үөрөппитэ, кини бары өттүттэн талааннаах, киниттэн ахсааны таһынан өссө дуобатка, теннискэ үөрэммитим, дыэттигэр киирэн дуобатка оонньуурум.

9-с кылааска РФМШ-ба (Республиканская физико-математическая школа) үөрэнэ барарга Кузьмин Панафа уонна миэхэ ыһырыы кэллэ туттарсыы заданиеларын онорон ыһыһыһыт түмүгэр. Онно төрөһпүттэр сөбүлэһиннэрин биэрэр илии баттааһыннаах кумаабы туолуохтаах, ону аҕам илии баттаабатах, миигин онно ыһытыан баҕарбатах, сатаан сылдыһа дуо диэбитэ дуу, убайым эмиэ ол оскуолаба үөрэммитэ, баҕар бэйэтин кытта илдьэ сылдыһан баҕарбыта дуу, аҕам оннугар ийэм убайбар Собакин Гааннаба баттаппыт.

Атырдыах ыйын бүтүүтэ, оттуу сылдьан үөрэнэ бараары бүтэн, куоракка киирдибит, Паана аҕата Гаврил Афанасьевич киллэрэн иккиэммитин туттарда, ити куоракка бастакы кириим. Инньэ гынан ийэм миигин үөрэххэ ыһыһыт буолан тахсар. Оскуолабын РФМШ-ны 2 сылынан бүтэрэн, үрдүк үөрэххэ туттарсан киирэбин.

Куоракка оскуолаба, университетка үөрэнэ сылдьан аймахтарбыт аҕам өттүттэн Тамара Афанасьевна, күтүөһүт Владимир Николаевич Винокуровтар, ийэм өттүттэн Дьөгүөр Ылдыһыс, саныһыт Анныһыска Тарабукиннар, Мила Михайловна, күтүөһүт Николай Местниковтар көмөлөрүнэн үөрэммитим. Аймахтар түмсүүлээх, бэйэ-бэйэбэ истинг сыһыаннаахтар, ийэлээх аҕабыт оруоллара онно эмиэ көстөр.

Онтон 1985 сыллаахха сайын, үөрэх дыһыла бүһпүтүн кэннэ армияба сулуспалыы барабын. Чаастарга араарыы буолла, улахан спортивной залга стройдаттылар, строй ангар өттө танкистар буоллулар, ангар өттө пехота, мин пехота өттүгэр туран хаалан, пехота буоллум, аны специальноска талыы буолла миигиттэн кэлэн ыйыттылар: “Отец кто?”, мин: “Тракторист” — диэтим, механик-водитель буолабын диэн буолла, ити курдук аҕам идэтигэр чугас механик-водитель БМП буолан, 2 сыл армияба Монголияба

сулууспалаан кэлбитим. Дынэ техникаға бииргэ төрөөбүттэртэн саамай сыстыгаһа суохтара мин буолабын, бойобуой массыыналары (БМП, БТР) эрэ ытабын диэн күлэбин.

Армияға сулууспа кэнниттэн кэлэн үөрэммит үөрэхпэр салгы үөрэммитим. Үөрөхпин бүтэрэр сылбар ыал буолбушпут Нам кыыһа Розалиялыын, регистрациябыт 29.03.1991 куоракка буолбута, ол күн Винокуровтар дьиэлэригэр остуол тэрийбиттэрэ аймахтар, ийэлээх-аҕабыт. Сарсыннытыгар Аппааныга аны Роза аймахтара, таайын Афанасий, Александра Алексеевтар дьиэлэригэр көрсүһүү-сыбаайба буолбута. Онтон аны Дириннэ дьоммут, аймахтарбыт тэрийэннэр, улахан сыбаайба буолбута, онно куораттан табаарыстарбыт сылай автобуска баппат, оҕолор сыбаайбаға тахсыбыттара. Сыбаайбаны аҕабыт табаарыһа Тит Николаевич Аммосов, ийэбит балта Тамара Семеновна Евграфова иилээн-сағалаан ыппыттара. Ийэлээх аҕабыт, аймахтар тэрийиилэринэн үстэ сыбаайбалаан турабыт.

Ийэбит бииргэ төрөөбүттэрэ биһиэхэ оҕолорго көмөлөрө мунура суох, кыра эрдэспитигтэн билиннээннэ дылы. Ийэлээх аҕабыт аймахтар түмсүүлээх буоларбытыгар оруоллара улахан суолтаны ылар. Таайбыт Өндөрөй биһиги ыал Муомаға көһөн тийэрбитигэр баран олохтоон турар. Муома улуһугар Индигир орто оскуолатыгар 3 сыл учууталынан үлэлээн баран кэргэним дойдутугар Намга көһөн кэлбиппит. Икки улахан кыргыттарбыт Христина уонна Айтина Муомаға төрөөбүттэрэ, кыра кыыс Лия Намга төрөөбүтэ. Сылын ахсын бары дойдубутугар сайылаан, сынньанан кэлэр этибит. Намга олохсуйарбытыгар, дьиэ ыларбытыгар аҕам кэлэн көрөн, эһиилигэр кэлэн дьиэбитин салгыах буолан барбыта. Саас кэлэн дьиэбитин аймахтары кытта улаатын-наран салгыы тутан барбыта, ол сыл сайыныгар ынах иитиэхтэрэ диэн ынах сүөһү ыппыта, ол боруодаттан билигин кэргэним убайыгар бааллар.

Ийэлээх аҕабыт биһиэхэ оҕолоругар, сиэннэригэр, аймахтарыгар, дойдуларыгар, дьонугар-сэргэтигэр онорбут үтүө сүбэлэринэн, көмөлөрүнэн, дьыалаларынан, бэйэ-бэйэлэригэр ытыкта-быллаахтык сыһыаннаһыларынан олоххо бэйэ эрэ иннин көрүммэккэ, дьонно-сэргэбэ үтүө сыһыаннаах, көмөлөөх буоларга ийспиттэрэ, инэрбиттэрэ.

Сидоров Николай Семенович,

Нам улуустаагы гимназиятын математикаға уонна информатикаға учуутала,

*Саха Республикатын үөрэҕириитин туйгуна,
учууталлар учууталлара, пединастия чилиэнэ*

СИДОРОВТАРГА КИЙИТ БУОЛБУТУМ – ДЬОЛУМ

Мин Семен Егорович уонна Анна Андреевна Сидоровтар дьиэ-кэргэннэригэр иккис оҕонон төрөөбүт Николай Семенович кэргэнэ буолабын. 1991 сыллаахха ыал буолбуппут, наһаа үчүгэй ыалга кийиит буолбуппуттан дьоллоохпун.

Аан бастаан дьоммутун кытта загсалар күммүтүгэр куоракка көрсүбүппүт, ол кулун тутар 29 күнэ этэ. Суол суох буолан, Колям дойдутугар мээнэ айаннаабат этилэр. Сыбаайбабытын бастаан Аппааныга, онтон нэдиэлэ буолан баран, Дирингэ төрөппүттэрибит, аймахтарбыт көмөлөрүнэн бэлиэтээбиһит.

Биһиги Сидоровтар дьиэ-кэргэн үс кыыстаахпыт, үһүөн үрдүк үөрэхтэрин бүтэрэн үлэһиттэр. Оҕолор кыраларыгар сайын аайы дьоммутугар Дирингэ сайылыбы тийэр этибит. АН-2 самолетунан хас да күнү быһа анньыһы бөбөннөн Чурапчыга көтөн тийэрбит. Онтон Дирингэ диэри суол олох куһаҥан этэ, Одьулуунтан ыла эһээбит ДТ тракторынан утары кэлэн соһон тиэрдэрэ. Ити курдук төннөрбүтүгэр эмиэ ардах түстэбинэ эһээбит трактора бэлэм буолара. Кэлин улаатан баран оҕолорбут убаай Гошаларын кытары Дирингэ барсаллара, эһээлээх эбээлэригэр ахтылҕаннарын таһааран сайылаан кэлэлэрэ.

Эһээбит Семен Егорович куруутун үөрэ-көтө көрсөрө, хаһан да кыһырбытын көрбөтүбүм. Наар үлэ үөһүгэр сылдыра, элбэх саната суох мичилийэн кэбиһэрэ. Биһиэхэ сундуук онорон бэлэхтээбитэ, тууястарын туттабыт. Колям аҕатын курдук уһанар дьобурдаах. Эбээбит Анна Андреевна мин ийэм курдук ыанньыксыт, олохторун барытын совхозка анаабыттара. Биһигини ыарахан үлэттэн толлубат буоларга үөрэппиттэрэ.

Эбээлээх эһээбит үлэлэринэн, майгыларынан, үтүө дууһаларынан, дьонно истин сыһыаннарынан биһиэхэ холобур буолаллар, биһиги кинилэринэн киэн туттабыт.

Сидорова Розалия Алексеевна,

полиция подполковника,

*Ис дьыала Намнаагы отделын начальнигы солбуйааччыта –
личнэй састаабы кытта үлэһир бөлөх салайааччыта,*

*Ленскэй нэһилиэк бочуоттаах олохтооҕо, үлэ бэтэрээнэ,
VI Саха сиригэр спортивной оонньууларын гирээгэ кыайыылааҕа*

ИЙЭЛЭХ АҢАМ – ДЬОЛЛООХ ОҢО СААС СЫРДЫК ӨЙДӨБҮЛЭ

Сарсыарда түннүгүнэн көрбүтүм туман тунулуйбут, мастарым-отторум барыта нарын оһуордаах кырынанан бүрүллүбүттэр. Бу дыкти үчүгэй түгэн санаабын көнһүөртэ, курус санаабын үтэйдэ, дыллоох оҗо саас сырдык өйдөбүлэ буолан, ийэлээх аҗам туһунан ахтыы суруйан саҗалаатым.

Элбэх оҗолоох Сиидэрэптэр дыиэ кэргэннэ үһүс оҗонон бастакы мааны кыыс күн сириҥ көрбүтүм. Дьонум, аймахтарым кэпсииллэринэн дыэ кырдык да мааны атаах, оҗо саас ааспыт. Ийэм Анна Андреевна кыра эрдэхпиттэн бэйэтин кытта илдыэ сылдыан элбэххэ үөрэппитэ, такайбыта. Ынах ыһаа сарсыарда эрдэ туран барсарбын ыарыраттарбын да, үөрэ-көтө барсарым, ийэбинээҗэр элбэх үүтү ыатым дыэн үөрэрим, ийэм үүттээх сымнаҗас ыһабын ыатарын билигин кэлэн өйдүүбүн.

Икки убайдаах киһи мин эмиэ уол оҗолуу таннарым, оонньуурум. Ийэм арай сайылыкка олордохпутуна һаһаа үчүгэй саһа былааччыһа ылан кэлбитин, үөрэ-үөрэ кыыс оҗобор мааны былааччыһа дыэн кэтэппитин бу баар курдук саһыбын, онно кэтэн тахсан уолаттары сырсан, ампаар үрдүгэр ыттан, сабыс-саһа былааччыһабын хайа түһэн алдыатан киирбиппин ийэм сонһуйбут харахтарынан көрөн кэбиспитэ, мэник көрдөөх кыыс оҗо дыэһтэбитэ буолуо.

Ийэм 8 оҗолорун барыларын үрдүк үөрэхтээх дыон буоларбытыгар һаһаа күүскэ баҗарар этэ (ийэм 8 кылаас үөрэхтээх, дыонун көрөөрү ситэри үөрэммэккэ үлэлии барбыт). Мин оскуола кэннэ орто үөрэҗи бүтэрэн, эрдэ ыал буолан оҗолоһон Ньурбаҗа олоһор кэммэр, ийэм кыһыһым үрдүк үөрэҗэ суох хаалаары гыһна дыэн миигин үрдүк үөрэххэ киирэрбэр кэпсэппит ийэм буолар. Ол үөрэнэр кэмнэрбэр кыра уолбун Айсены миэхэ аҗал дыэн, Ньурбаттан 1 саастаах кырачаан уолбун Чурапчыга илдыэ кэлэн үөрэххэ туттарсыбытым, уонна сыл айы Дьокуускайдааҗы тыа хаһаайыстыбатын академиятыгар кэтэхтэн үөрэнэр кэммэр уолбун илдыэ сылдыан ийэбэр көрдөрөн, үрдүк үөрэхпин этэннэ бүтэрибитим, онно саамай үөрбүт Ийэм.

Аҗам Сидоров Сэмэн мин саамай киэн туттар киһим, аҗыйах саһалаах, барытын көрөн-истэн, онорон-ситэрэн, кыайбаты да кыайар дьулуурдаах этэ. Кыра эрдэхпиттэн саһныгар сүгүллэ сылдыар мааны кыыс дэнэбин, ол төрүөтэ маһнык: икки уол оҗо кэнниттэн кыыс төрөөбүтүгэр аҗам үөрэн, кыыспын 18 саһыгар

дылы сүгүөм диэбитин ийэм ахтан-санаан ааһааччы. Кырдык да оннук мааныланан сүгүллэн кэллэбим.

Биир оннук түгэн: арай диэххэ, 9-с дуу 10-с дуу кылааска үөрэнэ сылдьан республикаҕа тѳа хаһаайыстыбатын күрэбэр кыттар чиескэ тиксэн куораттыр буоллум, барыахтаах күммүт хас да күн инниттэн ардах түһэн суолбутун барытын алдыатта, туох да сылдыбат онордо, ону аҕам ДТ-75 тракторынан Диринтэн Чурапчыга диэри аҕалла, самолекка киллэрэн олорто, күрэхпитигэр биир күн хойутаан да буоллар этэнгэ кыттан кэлбиппит.

Бал буолан Ньурбаҕа олордохпуна аҕам хаста да кэлэ сылдыбыта, кэһиитин дойдум аһын – сылаах эти, ынах арыытын аҕалара. Сылын аайы дойдубар Чурапчыга Ньурбаттан кэлэрбэр-барарбар суолум транспорын аҕам быһаарар этэ, онно мин хайдах, ханнык массыына диэн боппуруска төбөм ыалдыбат этэ. Аҕам дьинэ талааннах мас ууһа да буолуон сөп эбитэ буолуо, онтун олох хойут тракторыттан бүтэн баран саҕалаабыта, ол да буоллар аҕам бэйэтин илиитинэн онорбут ытыктара, тууйастара, олоппосторо, сундууктара биһиэхэ оҕолоругар барыбытыгар бааллар. Ийэлээх аҕам өйдөбүлэ сылааһынан сыдыайар, үөрдэр, соробор уйадытар.

Маннык үтүө-мааны төрөппүттээх буоламмын, сатабаты да сатааммын, билиигэ-көрүүгэ, сырдыкка-ырааска, үчүгэйгэ-кэрэбэ тардыһаммын, бэйэм ийэ, эбээ буолан оҕолорбунан сиэннэрбинэн дьоллоохпун.

Акимова Анастасия Семеновна, үлэ бэтэрээнэ,
Российской Федерация Ис дьыалаҕа министерствотын
“За отличие в службе” 3, 2 уонна 1 степеннээх мэтээллэрин кавалера,
“300 лет Российской полиции” юбилейнай бэлиэ хаһаайката,
29.10.2023 с.

ТАПТЫР ДЬОММОР – ИЙЭЛЭЭХ АҒАБАР МАХТАНАН

Ийэлээх аҕабар төрдүс оҕонон, иккис кыыс оҕонон ыам ыйын 16 күнүгэр 1970 сыллаахха сылаас сааскы салгыннаах күнгэ күн сириҥ көрбүтүм. Ийэм кэпсириҥнэн таһырдыа тиэргэн ыраастыы сылдьан, төрөөрү ыарытыһан, дьыэбэ киирэн таһаһын хомунан тахсан баран, күрүүнү аһаат, ыарыыта улаатан, сатаан балыһаҕа тийиэ суобун өйдөөн, ыалбыт фельдшер Матрена Николаевна Адамова киирэн, билигин Дирингэ баар дьыэбэр, хоско күн сириҥ көрбүтүм. Онтон, дьэ, төрөтөн баран балыһаҕа илдьибиттэр этэ. Онон, дьэ, остуоруйалаах күн сириҥ көрүү буолбута.

Билигин бэйэм түөрт оҕолоох ийэбин, эбээбин. Кэргэним Попов Павел Егорович, улахан кыыс Саһаһаана кэргэнэ Владимир, сиэн кыыс Аделия, орто кыыс Нарьһаана 11 кылаас Дирингэбэи

агрооскуола үөрэнээччитэ, уол Павел Чурапчытаабы гимназия 9-с кылааһын үөрэнээччитэ, кыра кыыс Уйгулаана Чурапчытаабы орто оскуола 8 кылааһын үөрэнээччитэ.

Ийэлээх аҕабыт колхоз тутаах үлэһит-тэрэ буолан, куруук эппиэтинэстээх, убаастабыллаах, дьонно үтүө санаалаах эйбэс буолаллара. Аҕабыт тырахтарыһынан үлэлээбит буолан, куруук эрдэ утуяа сыттаптына туран барбыт буолааччы, киэһэтин хойут кэлэр этэ. Ийэбит ыанньык-сыт буолан, кыра эрдэхпитинэ эбээбит эдьийдэрбит көмөлөһөр этилэр. Сайылыктарга кыстыктарга дьоммут бэйэлэрин кытта илдэ сылдыалар этэ. Онтон арыый улаатан, оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан ийэбитигэр бэйэбит көмөлөһөр буолбуппут.

Ийэлээх аҕабыт күүстээх үлэҕэ да сырытталлар, быыс булан бары бииргэ бириэмэ атаарааччыбыт. Сайын аайы Чурапчыга “Урал” матасыкылбытыгар олорон ыһыахтыгы көһөн киирэр этибит. Аҕабыт эдьийдээбэр, ийэтин бииргэ төрөөбүт балтыгар, Аналаахха түһэн, бэйэбит дьиэбит курдук сананан сылдыааччыбыт. Сарсыарда ыһыахха киирэн күрэхтэһии көрөн, киэһэтин ат сүүрдүүтүн көрөн тахсарбыт. Быраатым Оппуос кыра сылдьан, биир сырыыга ыһыахха ат сүүрдүүтүгэр барсан баран: “Ынахтар сүүрэллэрэ буолуо диэбитим, атын эбит дии”, – диэн күллэрэн турардаах диэн кэпсиирэ ийэбит.

Сайынын “Быры” сайылыкка сайылыыр этибит, онно күнүскү ыам быһыһыгар сир астыырбыт, оонньоон, сөтүөлээн күммүтүн атаарарбыт. Мин кыра сылдьан күөмэйим наар ыалдыр буолан, 5 кылааска сырыттаптына ангинабын куоракка эфирээссийэлэтэ ыттар буолбуттара, онно аҕабын кытта барар буолбутум. Куоракка киирэн аҕабын кытта балыаһаҕа барабыт. Аҕам кэнниттэн экирэтэбин, улахан буолан кини биирдэ хардылыһырын сүүрэн ситэбин, көрдөхпүнэ бытаан баҕайытык хаамар курдук даҕаны мин олох сүүрэн ситэр этим, дьэ оннук экирэтиһэн балыаһабытыгар тийһэн, мин хааллым. Онно хаалан, ангинабын эфирээссийэлэтэн тахсыбытым. Аҕабыт күүстээх да үлэҕэ сырыттар, биһиэхэ барыбытыгар бириэмэ булан алтыһар этэ.

Ийэм илдэ сылдьан дьиэ үлэтигэр барытыгар үөрөспүтэ. Кэнники улаатан баран ийэбин кытта хаан кутуутугар үөрөммүтүм. Барытын көрө-истэ сылдыарга, ыраастык туттарга такайар этэ. Ийэбит холку эйбэс күүскэ кыһыра сылдыбат, элбэхтэ ньахсаабат биирдэ эппитин толорору сөбүлүүр этэ. Эппиэтинэстээх буоларга, эппит тылга турарга үөрөспүтэ, кыаллыбаты эрэннэримэн диирэ.

Ийэбит аһа минньигэс баҕайы буолара, убайдарбыт эдьийбит куоракка үөрэнэр кэмнэригэр ас астаан (бэрэски, тефтель, араас тон астары) онорон посылкалаан ытар этибит.

Аҕалаах ийэбит наһаа ыалдытымсах элбэх доботтордоох этилэр. Аҕабыт бииргэ төрөөбүттэритэн соботоха хаалан, наар элбэх киһи буоларын сөбүлүүр этэ. Бырааһынньык, үлэ буоллун бары бииргэ буоларбыт. Аҕабыт ийэтин бииргэ төрөөбүттэрин уонна кинилэр оҕолорун кытта билиһиннэрэ сатыыра. Өтөхтөрүгэр Дууранаҕа сайын аайы тахсан мустар этибит, дьэ онно олох ыһыах курдук элбэх буолааччыбыт, сүүрэн-көтөн күрэхтэһэн, кэнсиэрдээн да ылааччыбыт. Араас техникаларынан, грузовой массыына үрдүгэр диэн, матасыыкыл араастара, тыраахтардарынан да айаннаан тийээччибит. Олох онно көһөн тийэн сибиэһэй салгыһына дуоһуя сынньанан тарҕаһарбыт.

Аны кыһынын санга дьылга ийэм бииргэ төрөөбүттэрин кытта мустарбыт. Аҕабыт ас астырбытыгар аргый сылдьан эрэ көрөр уонна аргый аҕайдык ыйытар: “Аскыт аҕыйах буолбат ини?” – диэн, остуол толору астаах буоларын сөбүлүүр, ол иһин остуол хотойорунан элбэх астаах буолара. Эбээбит, ийэбит аспытын (бурдук, арыы, саахар, лапса) кууһунан элбэби ылан хаһаанарга сүбэлииллэрэ, хаһан да ас быстыа суохтаах диэн үөрэтэрэ. Кэнники ол иһин уолаттар дьонноругар куораттан кэлэ-бара кууһунан астарын ылан тахсалара. Дьэ оннук үөрэппиттэрэ билигин олох туһалаах буолла. Харчыны хайдах туттарга төһө ханна барыахтааҕа барыта эрдэттэн суоттаныхтаах диэн буолара.

Аҕабыт биэнсийэҕэ тахсан баран уһанар талаанын арыйбыта. Хас биирдии бэйэбитигэр сундуук, олоппос, тууйас, ытык онортоон бэлэхтээбитэ. Мин уолбар олонхолууругар диэн, детсадка сырыттабына, кыра талах олоппос онорон биэрбитэ. Онтон быыс булан киэһэтин кулуупка бэтэрээннэр хордарыгар сылдьара, үчүгэйдик ыллыыра, тойуктуура.

Дьоммут биһигини барыбытын дьиэлээн-уоттаан, олохпутун буларбытыгар күүс-көмө буолбуттара. Аҕалаах ийэбит биһиги үөрэнэритигэр, үлэһит буоларбытыгар тугунан да тэннэммэт үтүөлэрэ мунура суох. Ийэлээх аҕабын куруук махтана саныбын, ахтабын. Ханнык да ыарахан кэмнэргэ кинилэр сүбэлэрин-амаларын санаан кэлэбин.

*Орто кыыс,
Попова Анна Семеновна,
Чурапчы, 17.11.2023 с.*

ИЙЭЛЭХ АҢАБЫТ ҮЛЭНИ ТАПТЫЫРГА ИИППИТТЭРЭ

Ийэбит Анна Андреевна, аҕабыт Семен Егорович оҕо эрдэспититтэн үлэни таптыырга үлэһит үтүө киһи буоларга ийппиттэрэ. Тапталаах ийэбэр аҕабар алтыс оҕонон, үһүс күүтүүлээх кыыс оҕонон алтынньы 3 күнүгэр 1973 сыллаахха күн сириҥ көрбүтүм.

Билигин бэйэм Ньурба Дьаарханыгар 1999 сыллаахха ыал буолан, 6 оҕолонон, саха ыалын сиэринэн сүөһү, сылгы иитэн, ньир бааччы олоробут. Аҕабыт Григорий Григорьевич кэтэх хаһайыстыбатын көрөр, мин тьа хаһайыстыбатын специализиһан үлэлиибин. Улахан кыыс Саина СВФУ биолог идэтин ылан, Дьокуускай куоракка СВФУ клиникатыгар үлэлиир. Алина, Кристина СВФУ мединститутун студенткалара. Уолбут Арсен Казань куоракка институт Физики 1 курсун студена. Анита Үөһээ Бүлүүтээҕи М.А. Алексеев аатынан республикатааҕы лицей-интернат 10 кылаас үөрэнээччитэ. Кырачаан Виолетта Дьаархан орто оскуолатын 1-кы кылааһын үөрэнээччитэ.

Ыал кыра кыыһа буолан аҕабар справочнай бюро буола сылдыбыттаабым. Туттар малын кыра ол-бу саппаас чаастарын иккиэн хомуйан сааһылаан, уурааччыбыт. Тугун эмэ булбата да миигиттэн ыйытааччы. Кэлин хойукка дылы онтун ахтар этэ аҕам барахсан. Ийэлээх аҕабыт үлэни өрө туспут колхоз, совхоз тутаах үлэһиттэрэ буолан, биһигини бэйэлэрин холобурдарыгар иитэн-такайан таһаардахтара. Аҕабыт түүн хойукка дылы үлэлиирэ кэлэрин кэтэһэн бөҕө буолааччыбыт, термоска куттубут чээйэ отой сойон хаалбыт буолааччы, ол гынан наһаа да минньигэс буолааччы. Ийэлээх аҕабыт үтүө суобастаах эппиэтинэстээх, дьонно үтүөнү эрэ баҕарааччылар, ол да иһин буолуо Дирингэ кинилэри билбэт киһи суох этэ.

Сайын аайы Бырыы сайылыкка сайылыыр этилэр, тоҕо эрэ мин онно аҕыйахта сылдыбытым, арааһа эбээбэр бырааттарбын көрсө хааларым буолуо, онно Бырыыга наһаа барсыахпын баҕарар этим. Онтон кэлин оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан ийэбит нас-тавниктаах Тааттаҕа ньирэй сайылыгар үлэлээбиппит. Үчүгэй да кэмнэр этэ.

Ийэбит илдэ сылдьан үлэни таптыырга уонна хаачыстыба-лаахтык онгорго үөрэппитэ.

Аҕабыт куруук кыыс уһун баттахтаах буолуохтаах диэн баттах-пытын кырыйтарбытын сөбүлээччитэ суох. Оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан кыратык киэргэнэ түһээри баттахпын расческанан эринэ

саты олон иилистиннэрэн кэбиспитим, онтукабын аҕам биир да баттабы кырыйбакка, дьэ, арааран ылбыта, наһаа да өр олорбутум.

Ийэбит дьиэ үлэтигэр барытыгар үөрэппитэ, арааһа кыра кыыс буолан эбитэ дуу оскуолаҕа сылдьан улаханлык хотонно сылдьыбатабым. Арай биирдэ эмэтэ ийэбит ыанныксыттыр кэмигэр “Уһун алааска” киирэн көмөлөһөөччүбүт, ынах төрүүрүн көрөөрү сүүрүү-көтүү бөҕө буолааччыбыт. Кэлин гаражка остуорастыыр кэмигэр киирэн көмөлөһөөччүбүт.

Аҕабыт тыраахтарыстыыр кэмигэр эрдэ кэлэрин кэтэһээччибит онно эрдэ собуһ дьиэҕэ кэллэбинэ тыраахтарга олон дьоллоно түһээри, гаражка баран ууларыгар олорсон барсааччыбыт.

Сайынын ыһаахтарга куруук ийэлээх аҕабытын кытта барсааччыбыт ат сүүрдүүтүн энин барытын көрөөччүбүт. Дууранҕа сайын аайы баран мустан, сайынны сибииһэй салгынынан тынан, күрэхтэһэн аһаан аймахтарытын кытта билсигэн, кэпсэтэн наһаа үчүгэйдик сынньанан кэлээччибит.

*Кыра кыыстара
Саргылана Терентьева,
ахсынньы ый 2023 с.*

ИЙЭЛЭЭХ АҒАМ ОЛОХТОРО – ЫЧЧАТТАРЫГАР ҮТҮӨ ХОЛОБУР, ӨЙӨБҮЛ БУОЛАР

Биһиги аҕабыт Сидоров Семен Егорович ийэбинэн Анна Андреевнанын аҕыс оҕону төрөтөн, барыбытын олох кырабытыттан үлэҕэ сыһыаран, иллээх-эйэлээх саха ыалын сиэринэн улаатыннарбыттара, үөрэхтээх дьон онортообуттара.

Биһиги оҕолор бары ыал буоламмыт, оҕо-уруу тэнитэн, билигин бэйэбит эбээ-эһээ буоламмыт, сиэн миннигэһин билэммит, дьоллоохпут. Ыал буолан дьиэ-уот тэринэритигэр аҕалаах ийэбит күүс-көмө буолбуттара, өрүүтүн сүбэлии-амалыы, барыбыт туспутугар кыһалла-мүһэллэ сылдьаллара, сааһыраахтарыгар диэри сүөһү, сылгы иитэн, биһиэхэ этинэн-аһынан көмөлөһө ололбуттара. Үлэ буоллун, бырааһыннык буоллун, төрөппүттэрбит барыбытын түмэн, бары биир киһи курдук сылдьарбыт. Билигин кинилэр холобурдарынан оҕолорбутугар хаһанда, ханнык да түгэнгэ эйэлээх, түмсүүлээх буолун диэн үөрэтэбит, сүбэлиибит. Дьонум элбэх оболонон, сиэннэнэн, хос сиэннэнэнэр бу орто дойдуга дьоллоох олобу олон аастылар.

Биһиги оҕолор кыра эрдэхпиттэн “пиэрмэ оҕолоро” этибит. Саҥа дьыл бырааһынньыгар мин хайаан да “саҥа дьыл” маскарада буолан, үөрүү-көтүү бөбөтө буоларым. Сайынын “Бырыы” сайылыгар ийэбитигэр ынах этэрэн көмөлөһөн, улахан аарыма тиитигэр оонньоон, күөлүгэр сөгүөлээн, тыатыгар сарсыардаангы күөрчэххэ дьэдьэн үргээн, күммүтүн атаарарбыт. Сарсыарда айы ийэм ытыйбыт дьэдьэннээх күөрчэбэ минньигэһин умнубаппын.

Саас үөрэх кэннэ, ыйрэй төрөөтөбүнэ, ыйрэй аһатыһа «Уһун алаас» пиэрмэтигэр сылдыһарбыт. Оччолорго Дирингэ билинги дьэбитигэр көһөн кэлбит кэммит этэ. Үһүс кылааһы бүтэрбит сылбар ийэм Таатта сайылыгар ыйрэй көрөр лаабырга наставнигынан үлэлээбитэ. Ол сыл балтыбынаан Натааскалыын 20 ыйрэйи иккиэн көрбүппүт. Онтон ыла мин 5 сыл лаабырга ыйрэй көрүүтүгэр сылдыһытым, ийэм уонча сыл наставниктаабыта, оҕолорго барыбытыгар биир тэн сыһаннааба, ол гынан баран сүрдээх ирдэбиллээх, эппитин толорторор этэ.

Кыһынын тыраахтардар гаражтарыгар остуорастаабыта. Үөрэх кэнниттэн ийэбин кытта гарааһы ыраастаһа барсарым, үчүгэй баҕайы буолара. Ийэбин кытта сылдьан үлэлиирбин наһаа астынар эһим. Баран иһэн гараж сыырыгар салаасканан сырылаан, соробор хайыһардаах баран хайыһарынан сырылаан, баанньык дьүөдьэтигэр салааскаба сосуһа оонньоон кэлэрбит. Үлэбитин бүтэрдэхпитинэ ийэм өрүүтүн хайбаан: “Оҕом маладьыас, хайаан да кыайыгас, хотугас үлэһит буолуо” — диирэ. Ол сылдьан, оскуолаба тугу барбыппытын ыйыталаһан, хатылаан ыларбыт.

Ол кэмнэргэ дьон-сэргэ үлэбэ бэриниилээхтэр да этэ, сарсыарда эрдэттэн киэһэ хойукка диэри үлэлиллэрэ. Аҕабыт сарсыарда эрдэ, биһиги утуяа сыттаһытына, барбыт буолара. Киэһэ ийэбит пиэрмэттэн кэлбитин кэннэ, киэһээнни аһылыгы аһаабакка аҕабытын кэтэһэрбит, оҕолор сотору-сотору таһырдыа тахсан тыраахтар тыаһын иһилиирбит. Тыраахтар тыаһыыр буоллабына, сотору кэлэр диэн кэтэһэрбит. Кыһынны киэһэлэргэ үксүн хойут кэлэрэ, инньэ гынан сорох күн көрбөт да этибит. Аҕабыт уокка оттор кураанах мастары соһон киллэрэрэ, ону биллэбэ Охоһоһой Бөстүүрөп эрбэтэрэ. Мас кыстааһына, муус киллэриитэ, ийэбитин кытта хотонго сылдыһы, ынах ыаһы, ол биһиги оҕолор хардары-таары күннээби үлэбит буолара.

Кыра эрдэхпинэ сайын “Урал” матасыкылга бары симиллэн ыһааһа айаннырбыт. Мин миэстэм бааһа этэ. Массына пуондата биэрбиттэригэр, аҕам биһигиттэн туох массынананы ылабытты диэн ыйыппытыгар, убайбыт Уйбаан Никитич запорожец массыналаабын иһин, запорожец массыната ылааһа диэбиппитин өйдүүбүн. Оччолорго атын массынананы билбэтим да буолуо.

Кыһынын өрөбүллэргэ аҕабын кытта от тийиитигэр барсарым. Оҕонньорум тыраахтарын миэхэ ыттарара, айаннаан иһэн

тойуктуурун сөбүлүүрү. Ол баран иһэммит хапхааннарын көрөн ааһарбыт. Биирдэ аҕам: “Түүлбэр ханһаах кутан биэрбиттэрин испэтим, кыһыл истим, арааската хапхааммар солондо иннибит быһыылаах”, – диэбитэ. Оруобуна солондо иннибит этэ.

Кыра эрдэхпинэ утуяары сытан дьонум отур-ботур кэпсэтэллэрин истэ сытан утуйан хааларым. Ийэлээх аҕам үйэ анарыттан ордук өйдөһөн-өйөһөн бииргэ олорбуттара. Ийэм ыалдыбытыгар аҕам дьиэтигэр, куорат балыһатынан кытта ийэбин көрбүтэ, онон атабар туруорбута диэн саарбахтаабаппын. Кини ийэбин таптыырын, убаастыырын, ытыктыырын суруйбут хоһоонноро туоһулулар.

Ахсыс кылааһы бүтэрэн баран аҕабын кытта “Исаков” тиэхиныкэтинэн от кэбиһэр звеноҕа үлэлэспитим. Онно Мэхээс Бэһиэлискэй звеньевод-муһастарааччы, Хаарчаан Оппуонһа, Махсыымап Валерка – от охсооччулар, аҕам ДТ-75 тыраахтарынан “Исаков” от кэбиһэрин соһор. Биһиги бэһиэ буоламмыт, күтүөтүм Алексеев Өлүөскэ, убайым Харытыанап Бүөккэ, кылааһынныктарым Миша Пестерев, Гоша Посельскай түсчүттэр этибит. Биһиги оҕолор хардары-таары повардаабыппыт. Аҕам ардыахтыыр, сарсыарда турарбытыгар ардыааһын көрөн кэлбит буолара, иннэ гынан балыгынан аһыыр этибит. Күһүөрү сиирбитигэр диэн, биир эмэ күн, куобаха кыра тумустары үүрэрбит. Биир сыл тымныы да тымныы сайын буолбута, от үүнүүтэ мөлтөһүөр этэ, түсчүттэр телогрейкалаах сылдьан оттообуспут.

Оччолорго сопхуос элбэх сыллаах оту ыһан үүннэрэрэ. Ол сыл оттоон былааммытын толороммут, декадаҕа бастакы убаһа сиэн турабыт. Ол кэннинээҕи сылларга былааммытын толорон, хаста да убаһа ыһан турардаахпыт. Бу кэмнэргэ звеном дьоно биһиэхэ оҕолорго холкутук сыһыаннаһан, барытын быһааран, сүбэлээн-амалаан үлэлэтэ сылдыбыттарынан иһин махталым улахан. Оттуу сылдьан аҕабыттан мөбүллүбүспүн өйдөөбөспүн, сыһалаах да буоллахпына, көннөрү сүбэлээн, үөрэтэн, быһааран биэрэрэ.

Оскуоланы бүтэрэн баран, үөрэххэ кыайан киирбэккэбин дойдубар хаалбытым. Миигин күһүн аҕам тыраахтарыгар солбудаһык тырахтарыһынан үлэбэ ылбыттара. Ол кыһын аҕам биэнсийэбэ тахсыбытыгар, тыраахтарын миэхэ биэрбиттэрэ. Тыраахтара олох техникески исправнай бөбөтө, мин олоро-олоро бары да бары буоларым. Оскуола саҕаттан аҕабын кытта бииргэ от-мас тиэ-йиитигэр, атын да үлэлэргэ сылдыһар буоламмын, тыраахтырга кыра сыһаннаах курдук сананар буоллабым дии.

Ол сыл Нам Үөдэйиттэн, Нуотара бэһис учаастагыттан хаста да от тиэйэн турабыт. Оччотообуга аҕам ДТ-75 тырахтарыыстарыгар Чуус Куостаҕа, Хоһой Оппуонһаҕа, Федулов Гаанһаҕа, Ородьуонап Гуостаҕа, Боһутоһап Куостаҕа-Уолчаанһа, бииргэ үлэлээбит уолаттарыгар эрэнэрэ бэрт буолан, уолбун көрө-истэ, сүбэли-амалы сылдыахтара диэн итэбэйэн, итиччэ ыраах дой-

дуга миигин ышпыта буолуо дии саныбын. Саас ыам ыйыгар диэри үлэлээн баран, аармыйаҥа барарбар, ийэлээх аҕам остуол тардан, табаарыстарбын мунһан, кэпсэтэн-ипсэтэн атаарбыттара.

Аармыйаҥа сулууспалыыр кэммэр суругунан суруйсан билсэ турарбыт. Сулууспалаан кэлбит сылбар убайым Димон күн сириттэн хомолтолоохтук барар. Онно аҕам хомойбут, курутуҕа көрбүт харахтарын олох умнубаппын, аҕам хараҕын уутун биирдэ да көрдөрбөтөбүм, аһытын-абатын, кутурҕанын иһигэр тута сырыттаҕа. Оннук күүстээх санаалаах, кытаанах куттаах буоллаҕа. Эһиилигэр аҕалаах ийэм: “Быйыл үөрэххэ киирэн үөрэниэн этэ”, — диэн сүбэлэрин ылынан үөрэххэ киирбитим.

Аҕабыт төрөөбүт төрүт дойдутугар, Мааһылалар төрүт сирдэригэр — Дууранга өтөбөр кыра эрдэхпититтэн бултатан-алтатан, төрүт сиргэ-уокка сүгүрүйүү кутун инэрэн, улаатыннарбыта. Билигин дьэ кэргэммитинээн, аймаҕалаан бары өтөхпүтүгэр саас, күһүн бултаан, сайын оттоон, сир астаан сылдыарбытын сөбүлүүбүт. Бу манньк төрөөбүт дойдуга тапталы, сүгүрүйүүнү, бэриниилээх буолууну аҕалаах ийэбит биһиэхэ инэрбиттэр эбит. Аҕам этэрэ: “Ийэм уонтан тахсата оҕоломмутуттан мин соботох ордон элбэх оҕоломмуспун — дьолбунан ааҕабын”, “Дууранга тахсыы үрүйэ тыатын тытыман, онно оҕолор унуохтара баар” — диир буолара. Аҕам соботох оҕо да буоллар даҕаны, кини аатын ааттатар элбэх ыччаттардаах.

Аҕам ыалдыа сылдьан Хоптоҕо ыһыаҕар сабаланыабыттан киэһэ ат сүүрүүтэ бүтүөр диэри сылдыһыпта. Ат сүүрүүтүгэр Дьөгүөр Ылдыһыс аатынан бириһи туттарбыта. Сайын өтөбөр барсаары ҕыммытын, от кэннэ бара сылдыһахпыт диэбитим. Атырдыах ый ортото, оттоон бүтэн бараммыт, Убаай Боруонһа, Туйаара уонна кыһым Сандаара буолан эһээбитигэр өтөбүн көрдөрө илдьэ бара сылдыһыппыт. Өтөххө барарбытыгар алаастары кэрийэн оттообут-үлэлээбит сирдэринэн ыйан илтэрбитэ. Дьухаҕа илим үшпүшпүтүгэр биир эрэ балык иннибит этэ, ол балыгы куруускаҕа буһаран биэрбиһпитигэр: “Дойдум балыга минньигэс да эбит” — диэбитэ. Ол киэһэ дьонун-сэргэтин, өтөбүн, эһээтэ уһанар тэриллэрин киниэхэ биэрбитин, оҕо сылдьан өтөх тыатыгар куобахтаабытын туһунан аһыллан кэпсээбитэ. Нөнүө күнүгэр төннөрбүтүгэр үлэлээбит-хамнаабыт Уһун Чаранҕынан кэлбиһпит.

Тыа баһаарыгар төрүттэрбит унуохтара уокка былдьанан барыта умайбыта. Аҕам онно олус хомойон, утуйбат да буола сылдыһыпта. Дьонум унуохтарын сөргөхсүпүт киһи диэн турардаах. Мин куоракка айыы үөрэбин үөрэтээччи Афанасий Федоровтан ыйыталаспыһпар: “Сир-дойду бэйэтэ ыраастанар, онон сөргөхсүтэр табыллыбат” — диэбитин истэн баран аҕам биирдэ уоскуйан кэнээбитэ. Өбүгэлэрин үгэстэрин салбыыр туһугар биһигини оҕолорун, сиэннэрин кыра эрдэхпититтэн бэйэлэрин кытта илдьэ

сылдьан сүөһү-сылгы иитиитигэр, маһынан-timiринэн уһанарга, тиэхиныкэбэ, бултка сыһыаран улаатыннарбытгар эбит. Кинилэр холобурдарыгар биһиги үлэлииргэ, төрөөбүт дойдуну таптыырга үөрэнэбит.

Абалаах ийэм биһиги Туйааралыын ыал буолар, алаһа дьиэни тэринэр күммүтүгэр аал уоту оттоннор, албааннар, этэнгэ оҕолордонон, сиэннэнэн, үлэлии-хамныы сылдыабыт. Абабыт тууйас, ытык, күөрчэх, олорор олоппос онгортон бэлэхтээбитэ, кийииттэригэр танас угар улахан хоппо онгорон биэрбитэ, сайын сиэннэригэр кыракый от харбыыр кыраабыл онгороро. Уолум Дима оскуолаба үөрэнэ сылдьан, Сиидэрэптэр төрүччүлэрин туһунан өрөспүүбүлүкэтээби НПК-ба кыттан, бастакы миэстэни ылбыта. Кыыспынаан Сандааралыын Өрөспүүбүлүкэтээби мета-предметнэй “Удьуор утума” олимпиадатыгар кыттан, иккис сылын призер буоллубут. Оҕом эһэтин, өгөбүн туһунан кэпсээн, “Удьуор утума” диэн бастын номинация хаһаайката буолбута.

Биһиги дьоммутунан кээн туттабыт, кинилэр олорбут үтүө олохторо өрүүтүн холобур буолуоҕа уонна көлүөнэттэн көлүөнэбэ бэриллэ туруоҕа.

Сидоров Семен Семенович,
Дьокуускай к., 22.11.2023 с.

ИЙЭЛЭЭХ АҢАМ ҮЛЭБЭ ҮӨРЭППИТТЭРЭ

Мин кыра сылдьан өйдүүрбүнэн төрөптүттэрим сарсыарда турарбар үлэлэригэр барбыт буолаллара, онон ыал кыра оҕото буолан эдьийдэрим, убайдарым көрүүлэригэр сылдыбытым. Өйдүүбүн киэһээ айы Абабыт кэлэрин кэтэһэн соробор хойугуу киэһээнни аһылык буолара, онно Абабыт ким хас сыананы ылбытын, тугу гыммытын ыйыталаһар буолара.

Кыһынын киэһэ кэллэбинэ хаатынкатын, болтооһой саппыкытын устарыгар, дьэ, ону тардыалаһыы буолара. Тобус-голору хаар киирбит атабын таһаһа уһуллу баара дуо..., ону аҕам күлэ-күлэ: “Чэ кытаат, тардан ис”, — диэн киксэрэн биэрэрэ. Ол атаһа таһаһа уһуллуннабына үөрүү-көтүү бөбө буоларым, Аҕам көтөбөн ылан сыллаан ылара. Сөбөбүн ээ, оннук сылдьан хаһан да ыарыйдым диэн биир да тылы истибэтэбим.

Кэнники улаатыбыт саһана бэһис-алтыс кылаастарга кыһынын каникул кэмигэр чугас энэр от анһа барарыгар “хатааһылы барсабыт дуо?” диэтэбинэ дьэ биһиги үөрүүнү кытта барсар-

быт. Онно сылдьан туһабы, хапкааны хайдах иитэри көрдөрөрө, үөрэтэрэ, туоһапка саанан сыал да ыттарара. Эрдэ ииппит туһахтарыттан куобах ылан, биһиги үөрүүбүт үксүүрэ. Оннук соробор тыраахтар да өрөмүөнүгэр ильдэ киирэрэ, билигин санаатахха техникаҕа оччолортон сыһыарбыт эбит.

Ийэм ыанньыксыт буолан оҕо сааһым сайылыкка ааспыта, бастаан “Бырыы” сайылыгар, онтон Ийэм бочуоттаах сынныаланна баран ыанньыксыттаан уурайан, ньиерэй көрөр оҕолорго наставник буолбутун кэннэ “Таатта” сайылыгар сайын аайы тахсарбыт, онно Аҕам тыраахтарынан көһөрөн таһаарара.

Онтон кэлин Ийэм уурайбытын кэннэ алтыс-сэттис кылаастарга Федосеева Мария Михайловна (эдьий Мааса) наставниктаах убайбынаан Шестаков Өлүөсүктүүн ньиерэй көрөөччүлэр буолбуппут. Ийэм барахсан кэнники кэлсиир этэ: “Биир күн “Бырыыга” сайылаан олорон ыанньыксыт оҕолор Дирингэ индиискэй киинэ көрө барбыттарыгар, иккиэн эрэ хонон турбуппут, онно кутгаммыпшын” – диирэ, туохтан кутгаммытын мин да ыйыппатаҕым, ийэм да кэпсээбэт этэ.

Оннук курдук түгэн “Таатта” сайылыгар эмиэ буолбуттаах, оҕолор бары ньиерэйдэрин киһээнни аһылыктарын аһатан баран дэриэбинэҕэ киинэ көрө баран хаалбыттара, киинэ кэнниттэн кэлиэхтээх этилэр да, биир да оҕо кэлбэтэҕэ, ол иһин сарсынны күнүгэр мөбүллэн турардаахтар, онтон ыла уочаратынан бараркэлэр буолбуттара. Ийэм киһээ аайы остуоруйа кэпсиир буолара, саамай сөбүлээн истэрим “Биэс ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхин” этэ. Кэлин кырдьан олорон: “Чэ, аны Бэйбэрикээннин эн миэхэ кэпсээ эр” – диирэ.

Совхоз ыһыллыбытын кэннэ паай үллэстии буолбута, онно үллэстиигэ Аҕам ДТ тыраахтарын бэйэтигэр биэрбиттэрэ, ол тыраахтарын олох сааһырыар диэри сүүрдүбүтэ, билигин да сүүрэр кыахтаах турар. Ол кэмнэ бииргэ үлэлээбит механизатор уолаттара Иванов Афанасий Афанасьевич “Хаарчаан” салайыытынан хас да ыал түмсөн бааһынай хаһаайыстыба тэриммиттэрэ.

Мин ахсыс кылааһы бүтэрбит сылбыттан аҕабын кытта окко үлэлэспитим, онно оттоонун мындырдарыгар, – бугулу хайдах онордоххо ардах хотуппатын, от түстээһинин, хаастааһын хайдах уурулларын, хотуур таптайыытын, сытыылааһынын, от охсуутун уонна да атыттары көрдөрбүтэ, үөрөспитэ.

Ийэлээх аҕабыт батыһыннара сылдьан үлэ хайа баҕар уустуктарыгар үөрөппиттэрэ-такайбыттара билигин олохпугар туттарытыгар туһалыыра элбэх. Ийэм Анна Андреевна “Үлэҕэ килбиэнин иһин” мэтээл кавалера, “Саха АССР чулуу ыанньыксыта”, “Хоптоҕо нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо”, “Үлэ бэтэрээнэ”, Аҕам Семен Егорович “Саха сирин тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ”, “Саха сирин тыатын хаһаайыстыбатын бочуоттаах бэтэрээнэ”, “Үлэ бэтэрээнэ” уонна да атын наҕараадалара

төрөшпүттэрбит Эрелик Эристиин аатынан колхозка, совхозка үрдүк таһаарыылахтык, ситиһиилээхтик үлэлээбит үлэлэрин түмүгэ, сыанабыла буоларынан киэн туттабыт!

Элбэх оҕо ийэтэ, аҕата, элбэх сиэн, хос сиэн эбээтэ, эһээтэ, куруук саныыбыт, ахтабыт, суохтуубут.

*Кыра уоллара **Афанасий Семенович Сидоров,**
Дириц бөһүөлөгэ, кулун тутар 2023 сыл*

ЭНЭЛЭЭХ ЭБЭМ ТУҢУНАН АХТЫЫМ

Мин кыра эрдэхпиттэн эһээлээх эбээбин кытта бииргэ олорон иитиллэн улааппытым, дьонум устудьуоннуу сылдьан миигин оболоннонор. Өйдүүрбүттэн кыра сылдьан эһээм куобах күрээбэр баралларыгар барсаары сайыһан ытаан диэн, онтон кэлбитин кэннэ булуус ампаарын иһигэр барыта куобах ыйанан турар буолааччы.

Эһээбин кытта совхоз саҕана, “Союз” ыһылларын эрэ иннинэ буолуо, звеноҕа сылдьыһан турабын, онно хас саастаабым эбитэ буолла бука 5, 6 эбитим буолуо. Эһээм ДТ-75 тыраахтарынан “Исаков” диэн от кэбиһэри соһор, онно бастаан

убайым Сэмэнчик добоһторун кытта от түстээччи, тэпсээччи буолан сылдьаллар, онно тахсан кинилэри кытта от тэпсигээччибин. Онтон арай, үөрэх дьыла саҕаланна быһылааҕа, биһиги эһээбинээн иккиэн эрэ хааллыбыт. От тэпсээччи, түстээччи суох буолан, арай миигин эһээм от үрдүгэр таһаарда уонна бардыбыт. Дьэ, онтон саҕаланна ээ “от водопада” успейдаан оппун тардан ылбакка атырдыахпын көмтөрөн кэбистим уонна эһээбэр ытыы-ытыы хаһытаатым, ону оҕонньор көрөн олорор буолан, сразу кэлэн уоскутан, атырдыахпытын көрдөөн буллубут, онтон ыла сөп буола-буола бэйэтэ тахсан тарбатар буолбута, оннук курдук оппутун кэбиһэн таһаарбыппыт.

Бастакыбын кустуу барарбар эмиэ эһээбин кытта барсыбытым, эмиэ ол бииргэ оттуур табаарыстарын кытта, хата бардабым аайы эһээм добоһторун оболоро наар баар буоланнар чункуйбакка сылдыааччыбын, ол уолаттарым миигиттэн 3-4 сыл аҕа да буоллаллар наар тэнгэ илдэ сылдьаллара хаһан да атаҕастаабатахтара.

Онтон совхоз ыһыллыгыта үллэһиккэ эһээлээхпэр “Уһун күөл” диэн сир тыхсибитэ ону күрүөлүү бардыбыт. Онно Пестеревтар эһээлэрэ Охонооһой уонна быраатым Дима, эһээм, мин уонна быраатым Семен Егорович 2 (солбуйааччы) барбыппыт. Онно

тийэн үлэ бөбө, сизэрдийэ таһан остуолба туруоран, остуолбаға сизэрдийэни харчаагылаан баайарга онно үөрэммитим. Онно сылдьан арай сизэрдийэ көтөбөн иһэн мүлчү тутан тарбахпын кыбытан тарбағым тынғыраға көбөрөн табыста, арай ыарыта диэн ынырык, ону көрө-көрө эһээм үчүгэй бағайытык уоскутар: “Билигин ыалдыа, онтон ааһыа тулуй” – диэн, ону билигин да иннэ диэн бэйэм оболорбун эмиэ уоскутабын. Эһээм олус үлэһит киһи этэ, биирдэ арай ыалдыан сытта, икки күн, онтон тулуйбакка гараһыгар табыста уонна үтүөрэн кирибитэ.

Онтон эбээбин санаатахпына мастерской алааһыгар гараж ыраастыы кириээччибит, онно мин наар сырылыырбын астынааччыбын, ол алаас сыра үрдүк, туруору буолан онтон сырылааччыбын. Эбээбэр урут үүт эрийэригэр көмөлөһөн эрийсэр этим, онтум да билигин санаатахпына бэйэм көччүргээн, ымсыран борубалаан эрэ көрөр быһыылаахпын, тобо диэтэххэ, биир тэнник, биир темпанан эриллиэхтээх, ону биһиги начаас сылайаччыбыт. Уонна “Таатта” лаабырыгар ньирэй көрөргө эмиэ эбээбин кытары сылдыбытым, онно биир ынырык улахан кэйиик обус баара, бу кэлин санаатахпына миигин мээһэ чугаһабатын диэн куттаабыттар эбит быһыылаах.

Мин улахан сиэн буоламмын наар эбээбэр бырааттарбын, балтыларбын көрөргө көмөлөһөөччүбүн. Сарсыарда күөрчөх ытыһар тыаһа үчүгэй бағайы буолааччы, билигин бэйэм биһилэхтээх ыттыдахпына эмиэ оннук тыаһыыр, эбээм наар биһилэбин устубакка сылдыарын онно өйдөөбүтүм.

Кэргэн ыларбар, тахсан билсигиннэрэрбэр наһаа үчүгэйдик сыллаан-уураан сиэн кийииттэрин көрсүбүттэрэ, ойобум ону наһаа үчүгэйдик саныыр. Онно тийэ сылдьан ол киһи хотонно тахсыһан көмөлөспүтэ.

Эһээлээх эбээм наар көрсүө-сэмэй ыаллар этэ, эһээм бу барыан эрэ иннинэ тыраахтарын онгостоору биир улахан бағайы буолтаны өһүлтэрэ сатаабыта да сатамматаға, ону: “Чэ, бээ, кэлин”, – диэбитэ уонна: “Чэ, кириэх”, – диэбитэ. Итинник эһээлээх эбээм туһунан санаатахпына өссө да элбэх, кэлин өссө ситэрэн иһиэхпит!

*Улахан сиэннэрэ Петр Сидоров,
Дьокуускай куорат, 2024 сыл*

МИН ЭБЭМ ААТЫН СУКПҮТ ИККИС УЛАХАН СИЭН БУОЛАБЫН

Кыра оҕо сылдьан үс улахан сиэн, Аким, Петя уонна мин, үһүөн эбээлээх эһээбитигэр иитилибиһпит, студент дьон оҕолоро. Онон эбээлээх эһээм туһунан элбэх үтүө өйдөбүл баар.

Кыра оҕо эрдэхпиттэн эһээлээх эбээм чииһинэй, дьонно эйбэс

буоларга бэйэлэрин холобурдарынан көрдөрөн улаатыннарбыттара. Дьон көрдөстөбүнэ эһээм акаастааччыта суох.

Эһээм ДТ тыраахтарыгар олорсорбун сөбүлүүрүм. ДТ тыраахтар “нэксиэтигэр” бигэтэн утуктаан угуян “оһоххо” баран түһэр да кэмнэр баар буолааччылар. Биир саас тыраахтар бырысыабар олорсон саһаан кэрдэ барбыппыт. Саас буолан суол барыта чалбах, уу этэ, ону мин оҕо сылдьан бырысыаптан көрдөхпүнэ эһээм тыраахтара уунан устан иһэр курдуга. Уулуссаҕа табаарыстарбар мин эһээм тыраахтара уунан устар диэн кэпсиirim, ону оҕолор итэбэйэн: “Сеня эһээтин тыраахтара уунан устар”, — дииллэрэ.

Биир сайын эһээм алааһыгар “Уһун күөлүгэ” күүрө тушпулпут. Көтөр Күөлэ алааһыгар кэлэн ардыах иитэн, собо туттаран сиир этибит. Собо тутан аҕалан киэһээ алааспыт аттыгар баар дулдалаах кыра көлүччэбэ бары бииргэ олорон собо ыраастааччыбыт. Эһээм онно үөрэппитэ хайдах балыгы үөстүүргэ, хайдах балык миинин буһарарга.

Эбээбитин кытта биһиги үс улахан сиэн Аким, Петя уонна мин, сайын сарсыарда күүрчэххэ кутан сиэри дьэдьэнни Даркылаах алааһыгар тыанан барааччыбыт. Онно баран иһэн бааһына аттыгар “сыарҕа” курдук үүммүт улахан хатын баар этэ, тахсан үһүөн олорон матасыыкылынан баран иһэр курдук сананааччыбыт. Үргээбит дьэдьэммитин кэлэн иһэн ангаарыттан ордугун сиэн, соробун мэниктии сылдьан тоҕон кэбиһээччибит, эбээбит онтон сылтаан кыһырбыта суох буолааччы, хата бэйэбитин кытары тэннэ оонньоһор этэ. Кэлэн иһэн эбээбит ийэтигэр, хос эбээбитигэр, Анньыыска эмээхсиннэ киирэн сакалаат сиэччибит.

Эбээм кырдьан да баран, хос сиэннэрин көрөр этэ, куоракка улахан уолбун, онтон Чурапчыга тахсан олордохпутуна, орто уолу көрөн абыраабыта. Мин эһээм аатын сүгэрбинэн киэн туттабын.

*Сизэнэрэ Семен Сидоров,
Дьокуускай, сэттинньи ый 2023 с.*

ЭБЭЛЭЭХ ЭБЭМ ТАПТАЛЛАРЫГАР УЛААППЫТЫМ

Энээ Сэмэн уонна эбээ Аана тапталларыгар улааппыт улахан сиэннэртэн биирдэстэрэ буолар-быттан киэн туттабын, мэлдьи үтүө тылларынан ахта саныыбын.

Энээм да эбээм да үлэһит дьон-нор буоланнар үчүгэйгэ, үтүөбэ, кэрэ санааба мэлдьи үөрэтэллэрэ. Энээм кыра эрдэспиттэн үлэбэ, техникаба сыһыарара. Энээбит эппитэ сокуон буолаччы, мындыр өйдөөх буолан урут эппитин билигин бэ-

йэбит үлэһит буолан олохпугар туттабыт.

Эбээм үлэһитэ, эрдэһитэ, асчыта, сарсыарда эрдэттэн сибиэһэй күүрчэбэ, алаадьыта, суората. “Ким эрдэһит ол ытыкка хаалбыт күүрчэби мип-минныгэстик бэйэтэ сиир” – диирэ. Онон соробор эрдэ туран үөрэрим, соробор хойутаан мэлийэрим харахпар бу баардыы көстөр. Үчүгэйи онгордохпугуна хайбанарбыт, сыһаларга бириэмэтигэр такайыллан оҕо сааспыт ааспыта.

Собуруу үөрэххэ киирбиһпэр, үлэһит буолбуһпэр, ыал буолан оболоммуһпугар сүрдээбин үөрбүттэрэ. Энээлээх эбээбэр махталым мунура суох.

Сиэннэрэ Аким Акимов,

Дьокуускай, сэттинньи ый 2023 с.

ЭБЭЛЭЭХ ЭБЭМ ОЛУС ДИЭН КИЭН ТУТТАР ДЬОНУМ!

Оскуолаба сылдьан сайын ахсын Дирингэ эбээлээх энээбитигэр күүлэйдии барарбыт. Сарсыарда аайы эбээбит ытыйбыт дьэдьэн-нээх күүрчэбин, киэһээ аайы суорат сиэччибит. Тиэргэнгэ оҕолор бары сүүрэн-көтөн, күлэн-үөрэн, оонньоон аҕай биэрэрбит. Дьиз үлэтигэр көмөлөһөн, тарбыйахтары уулатан, ынах ыан көрөн, балык ыраастаан, ис сууйан, барытыгар эбээлээх энээм үөрэппиттэрэ. Энээ наар дьэдьэннээх, моонньоонноох сирдэр ханан баалларын билэр буолааччы, сирдээн илдэ сылдьан сир астааччыбыт, ол кэннэ эбээлиин

барыанһа онгортон дьээбитигэр кэһиилээх барааччыбыт. Эһээ гаражка олортон эрэ уһанарын, тимир көлө хасыһарын өйдүүбүн. Кыра сылдьан эһээ ДТ тракторыгар хатааһылаабыһыттан астыммытым аҕай. Эбээлээх эһээбин кытта атаарбыт кэмнэрбин күндүтүк саныырым сылтан сыл күүһүрэн иһэр, оҕобор эбээлээх эһээм туһунан сылаастык санаан, ахтан аһан кэпсиибин. Дьоллоох оҕо саас бэлэхтээбиттэригэр олуһун диэн махтанабын!

*Сизиннэрэ Христина Николаева,
Дьокуускай 18.11.2023 с.*

ЭБЭЭЛЭЭХ ЭҺЭЭБИН НАҔАА СЫЛААСТЫК САНЫЫБЫН

Эбээлээх эһээбин күн бүгүнтэ дьылы наһаа сылаастык саныыбын, суохтуубун, ахтабын. Оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан Чурапчыга эһээлээх эбээбэр бараары сайыны олуһун диэн күүтэrim. Сайын аайы кэлэн күүлэйдээн, атаахтаан барарбыт. Эһээбит, дьээбитигэр кэһиилээх барыа этигит диэн, дьэдьэннэтэ, сир аһын үргэтэ сирдээн биэрээччи, ыраахха диэри сатыы тийэрбит, улахан сангата суох эһээбитин кытта суолу быһа кэпсэтэрбит, сэлэһэрбит. Сайынын Дирингэ кэлэрбин астынар аҕай этим, үлэбит диэн ас астааһын уонна иһит сууйааһын,

манна оттуурбут да атына, ол иһин оттуу да үөрэ-көтө барарым.

Эһээбэр сарсыарда тахсан ынах ырыгар көмөлөһүөм диэн эрдэ тура сатыырым да, биирдэ да таба туран тахсыпатабым, хаһан биһиги туруохпугугар диэри, үлэ бөбө үлэлииллэрэ. Хас сарсыарда аайы арай эбээм күөрчэх ытыяатын кытта турарым. Билигин даһаны күөрчэхтээх килиэби наһаа сөбүлүүбүн, тутатына эбээлээх эһээбэр баарга дылы сананабын. Онтон киэһээтин сылаастыы үүт, утуйарын саһана суорат, туох баар натуральной аһы барытын кинилэртэн сөбүлээн ылыммытым.

Эһээлээх эбээбин наар холобур онгосторум, наһаа үтүө санаалаах, мындыр өйдөөх, олоххо бэриниилээх диэн бэлиэтээн этэбин.

*Сиэннэрэ Айгина Боескорова,
Дьокуускай, 12.11.2023 с.*

СААМАЙ УМНУЛЛУБАТ ДЬОЛЛООХ ТҮГЭН – ЭБЭЭЛЭХ ЭҺЭЭБИТИГЭР ТИЙЭН САЙЫЛЫР

Хас сайын ахсын Дирингэ сиэннэр, оһолор бары мустан, улахан киэн көрсүһүү буолар этэ. Ахтыспыт санааларбытын үллэстэн, сүүрэн-көтөн, оонньоон, наһаа да үчүгэйдик бириэмэбитин атаарааччыбыт. Эбээлээх эһээбит хайаан даһаны барыбытыгар болһомтолорун уураллара, атаахтаталлара.

Эһээ наар эрдэ туран хотонно тахсарын өйдүүбүн. Биһиги, утуйбакка, оһолор буолан кыра дьиэбэ оонньоуу, кэпсэтэ сытааччыбыт. Мин өйдүүрбүнэн эһээ куруутун үөрэ сылдыар буолааччы. Сьп-сымнаһас мичээрин, үөһнээх хараһын билигин даһаны өйдүүбүн. Оһо сылдыан наһаа да астынар этим, эһээ “супер герой” курдук этэ. Уп-уһун, алдьархай күүстээх, сатаабата диэн суох. Эбээ куруук минньигэс аһын сизэн дьоллоһор этим. Ол кэннэ оһолор буолан уочараттаһан иһиппитин сууяаччыбыт.

Эбээлээх биһигини, төһө да атаахтаталларын иһин, үлэбэ эмиэ үөрэтээччилэр. Билигин санаатаһа олус да сөпкө гыналлар эбит. Сүрүбэлдэбэккэ хамнанарга, бэйэ-бэйэбитигэр көмөлөһөргө,

убаастабыллаах сьһыанга уонна өс-сө да элбэххэ үөрэппитгэр эбит бу санаатахха. Кыра сылдьан улахан-нык аахыйбат да эбиккин, төһөлөөх элбэх сэниэ баранарын. Билигин кинилэри холобур онгостобун.

Эбээ эһээ диэни билэрбиттэн дьоллоох киһи буолабын! Умнуллубат оҕо саас бэлэхтээбиттэригэр олус да махтанабын!

*Сизиннэрэ Лия Дедюкина,
Дьокуускай, 12.11.2023 с.*

ЭҤЭЭЛЭЭХ, ЭБЭЭМ ТУҤУНАН ҮТҮӨ ӨЙДӨБҮЛҮМ

Мин Сидоров Айсен Дмитриевич, аҕабынан Сидоров Сэмэн Егорович уонна Сидорова Анна Андреевна эһээлээх, эбээм буолаллар. Биһиги ийэбит Сидорова Таисия Пантелеймоновна, кинилэр уолларыгар Дмитрий Семеновичка кэргэн тахсан, икки оҕоломмуттара: Мин Айсен Дмитриевич уонна балтым Айталина Дмитриевна. Хомойуох иһин аҕабыт мин 1,5 саастаахпар балтым күн сириҥ көрө илигинэ олохтон туораабыт, ол иһин аҕабытын бу диэн көрбөтөхпүт. Эһээлээх, эбээбин санаатахпына кыра-орто оҕо сааһым Чурапчы Дирингэр ааспыта.

Эһээлээх, эбээм майгылара сэмэй эмиэ да кытанаах, кимиэхэ да куһаҕаны санаабаттар-баҕарбаттар этэ, наар сүбэлии-амалыы, көмөлөһө сылдьаллара. Хас Дирингэ кэллэхпит аайы дьиэ иһэ толору ыалдьыт, остуол бастына буолааччы. Ийэбит наар этэр этэ эһээлээх, эбээбит баар буоланнар эһиги улааттыгыт диэн, уонна кинилэр оҕолоро көмөлөһөн атаххытыгар турдугут, эһээлээх эбээбитин олох умнуман диэн куруутун этэр.

Мин эһээлээх эбээм туһунан өйдөбүл наһаа элбэх, оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан сайыммын наар Дирингэ атаарар этим, күһүҥнү сааскы каникуллары эмиэ барытын Дирингэ атаарбытым. Күһүн наар эһээбинээн мунхалыыр этибит биригэдэбү киирэн наар балыктаах дьиэлээччибит, бу кэлэн санаатахха наһаа да үчүгэй кэмнэр эбит. Сайынын наар окко эһээлиин саамай бастыкынан

тийэр этибит уонна саамай бүтэник төннөр этибит.

Эбээм барахсан, сайын наар Дирин пекарнятыгар килиэп ыллара бытааччы, наһаа минньигэс килиэптээхтэр этэ. Онно эдьийбит Пестерева Анастасия Афанасьевна үлэлиир этэ, оччолорго: “Хайа Айсен эмиэ килиэпкэр кэлин дуу”, – диэччи. Билэр киһилээх буолан наар кэннинэн сылдыар этим. Сьп-сылаас, сабыс-сага оһохтон тахсыбыт килиэби дьиэбэр тийиэхпэр диэри коркатын сиэн тийиэхчибин. Онно хаста да мөбүллэн турардаахпын. Өссө наар сарсыарда аайы эдьий Блдьаанаҕа

дылы ньирэй үүрэр этим, өссө сайын сарсыарда аайы наар үүт тутгара барааччыбын, ону дьоннор “бөтүөннээх уол” диэн ааттыылар этэ. Саас биірде, Дирингэ дал ыраастыы сылдьан, арай биір ынахтан туох эрэ быган аҕай турар эбит, ыксаан дьиэбэ сүүрэн тийиэн эбээм уонна убаай Петя баар этэ, онно эппиһпэр эбээбит танна охсон, ынахпыт төрөөн эрэр диэн ынах төрөтөн турардаахпыт.

Эһээлээх эбээм элбэххэ үөрэппиттэрэ, элбэби билбитим-көрбүтүм. Манньык үтүө дьонго сиэн буолан төрөөбүппүтүн киэн туттабын. Кинилэр хааннара тэнийэн кэнгээн иһиэхтэрэ, куруутун өйдүү-саныы сылдыахпыт. Хос сиэннэригэр эмиэ өйдөбүннүк буолуохтара.

*Сизинэрэ Сидоров Айсен Дмитриевич.
12.11.2023 с.*

ДУУҔАБЫТЫГАР ИСТИН-ИИРЭХ АХТЫЛҔАН...

Мин Сидорова Айталиа Дмитриевна аҕабынан, Сидоров Сэмэн Егорович уонна Сидорова Анна Андреевна эһээлээх, эбээм буолаллар. Биһиги ийэбит Сидорова Таисия кинилэр уолларыгар Димаҕа кэргэн тахсан икки оҕоломмуттара: убайбын Айсены уонна миигин Айталинаны. Хомойуох иһин аҕам мин төрүүм эрэ иннинэ олохтон туораабыт, ол иһин аҕабын олох өйдөөбөппүн, убайым да бу диэн өйдөөбөтө буолуо, аҕабыт убайым 1,5 саастааҕар олохтон туораабыта. Эһээлээх, эбээбин санаатахпына мин кыра оҕо сааһым, Чурапчы Диринэр ааспыта.

Эһээлээх эбээм майгылара сэмэй эмиэ да кытаанаах, кимиэхэ да куһаҕаны санаабаттар-баҕарбаттар этэ, наар сүбэлии-амалыы, көмөлөһө сылдыаллара. Хас Дирингэ кэллэхпит аайыы дьиэ иһэ

толору ыалдыт, остуол бастына буолааччы. Ийэбит наар этэр этэ эһээлээх, эбээбит баар буоланнар, эниги улааттыгыт диэн, уонна кинилэр оҕолоро көмөлөһөн атаххытыгар турдугут, эһээлээх эбээбитин олох умнуман диэн куруутун этэр. Мин эһээлээх, эбээм курдук дьон бу күн сиригэр аҕыйахтара буолуо, миигин олох эһэн курдуккун дииллэрэ.

Кыра сылдьан биир маннык түгэн буолбут этэ. Ийэм миигин детсадтан ылан эһээлээххэ баран иһэбит, онно биир төтө аһан иһэн: “Тый, бу кыыс олох эһэтин курдук дии” – диир, онуоха мин курулааччы ытаан барбыппын, тийээт мин эһээбиттэн ыйыппыт үһүбүн:

“Эһээ, миигин эн курдук диэтилэр оччоگو миэхэ эмиэ эн курдук бытык үүнэр даа?” – диэн ытаабыппын, эһээм күлбүт аҕай, эһээм ону бырааһынньыктарга кэпсээн, приз ылар этим диирэ.

Эбээбин санаатахпына сарсыарда аайы күөрчөх ытыйара наһаа да минныгэс буолара, оҕолор бары кэтэһэн олорон ытык салаары күүтэрбитин бу харахпар көрөбүн. Онтон эһээ маҕаһыынна бардабына наар мороженнай, кэмпиет, бирээннык ылан аҕалара наһаа үчүгэй буолара.

Эһээм миигин олонхо ааҕарга үөрэтэ сатыыр этэ, кылыһахтаах баҕайы куоластааххын диирэ, үчүгөйдик үөрэппэтэхпиттэн олуһун хомойобун.

Эһээлээх эбээ биһигини сиэннэрин үчүгэй санаалаах, үөрэхтээх, үтөү үлэһит дьон буола улаатыахпытын олус баҕараллара. Эһээлээх эбээм толору дьоллоох олоҕу олорон аастылар дии саныбын, оҕолорун, сиэннэрин, хос сиэннэрин тапталларынан угуттанан, олох кэрэтин көрөн, сыаналаах сүбэ-ама биэрэн бардылар. Дурда-хаха курдук саныыр эһээлээх эбээбэр махталым мунура суох. Дууһабытыгар куруук истинг-иһирэх ахтылбан, холобур буолан сыдыааһа туруо. Ахтабыт, саныыбыт.

*Сиэннэрэ Айталина Сидорова,
Москва куорат, 11.11.2023 с.*

Оҕо СААҢЫМ КЭРЭ ӨЙДӨБҮЛЭ

Анна Андреевна, Семен Егорович Сидоровтар миэхэ ийэм Анна Семеновна өтгүнэн эбээлээх эһээм буолаллар. Эбэлээх эһээм миэхэ умнулубат оҕо сааһы бэлэхтээбит дьонум буолаллар. Сайын аайы Дирингэ мустааччыбыт олох сайынны лаабыр курдук буолааччы, күн аайы сибизэхэй үрүн ас, сарсыарда аайы

күөрчэх, киэһээ айы эбээ онорбут суоратын бичизннээлээн сиэччибит. Өссө сайын ахсын оттуу барааччыбыт. Эһээ оту хайдах кыраабылынан харбыырга үөрэппитэ, биһиги хараабыл диир этибит ону эһээ хараабыл буолбатах кыраабыл диэн эппитэ. Кыраабылларын бэйэтэ онортолуур, уопсайынан эһээ маһынан, туоһунан ону-маны онортолуур этэ – олоппос, сундуук, тууйас онорон бэлэхтээбитэ. Дьэдьэнни барарбытыгар туоһунан оноруллубут тууйас биэрэн ытыра,

дьэдьэннит уулан түһүө суоҕа диэн. Эһээм барытын сангата суох сылдьан оноро сылдыааччы. Өссө эһээм ДТ-75 тыраахтарыгар олоро сылдыыбытым, буруо бөҕө этэ олох харабым аһыйар диэри.

Эбээлээх эһээбэ ас наһаа минньигэс буолар этэ, эһээ миин онорон баран этин туспа хоторор этэ, ону биһиги эдьийбин кытта: “Эһээ наһаа үчүгэй, этэ суох миин, буһарбыта”, – диэн кэпсээччибит. Сиэннэр буолан эһээлиин маҕаһыынна барсааччыбыт ону атыһыттар: “Ээ, бу Сиидэрэптэр сиэннэрэ кэлбиттэр эбит дии, эһээлэрин пиэнсийэтин бүтэрэллэрэ буолуо” – диэччилэр ону эһээ оҕолорбор баҕарбыттарын ылабын диир этэ.

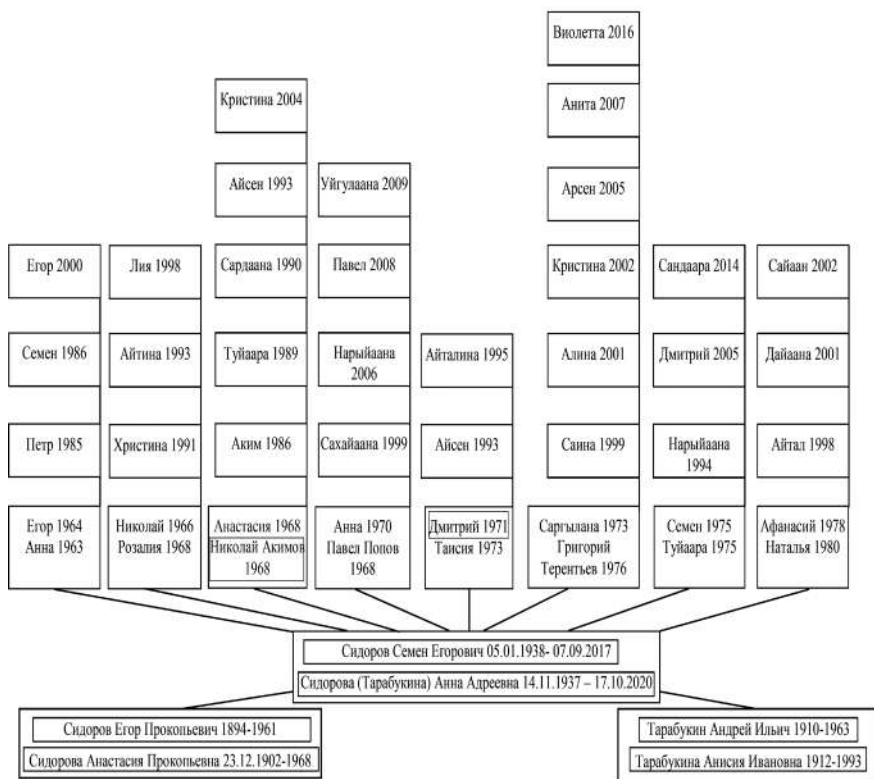
Эбээм ыанньыксыт этэ, эбээлээх эһээ иккиэн тутуспутунан хотонно барааччылар сарсыарда уонна киэһээ ону биһи батыһа сылдыааччыбыт. Эбээ батыһыннара сылдьан оҕуруотун көрдөрөөччү, уу кутааччыбыт. Эбээлиин күммүт хайдах ааспытын кэпсэтээччибит. Эбээ күн айы суорат онорооччу наһаа минньигэс, онтон биирдэ куоратка киирэ сылдыыбыта, онно мин бырааппын Сайааны кытта суорат сиэрибит эбээбэ эрийэн суорат хайдах оноробут диэн ыйыппыппытын этэн биэрбитэ, иннэ гынан суорат сиэбиһпит, эбээ киэнин курдугу.

Дьонум кэпсириллэринэн кыра сылдьан бырааппын кытта эбээлээххэ ампаар буорун хаһар үһүбүт, улаатыахпытыгар диэри хаһыллыбыта, ол иһин эһээ онно кумах аҕалан куппута даҕаны син биир ампаар буора хаһыллааччы.

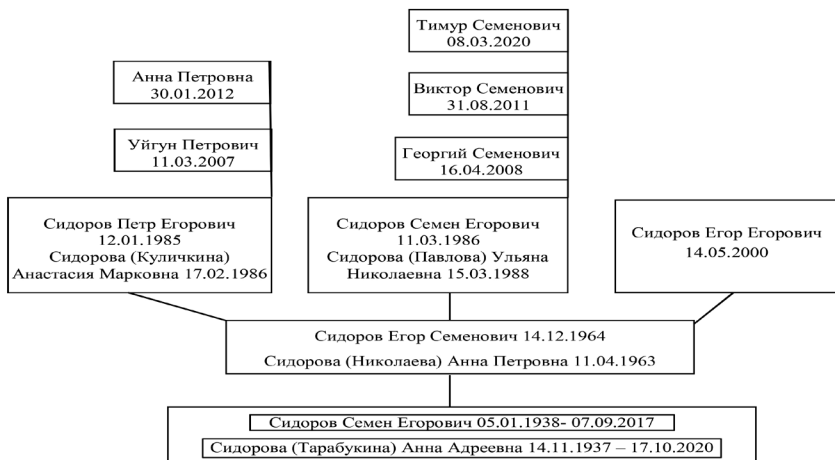
Эбээлээх эһээм эппит сүбэлэрэ сүрэхпэр умнуллубат оҕо сааһым кэмнэрэ.

Сиэннэрэ **Кондакова (Попова) Сахайаана Павловна**

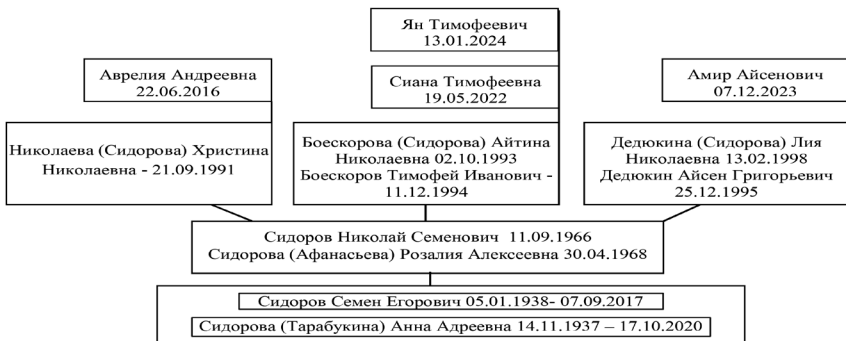
СИИДЭРЭПТЭР ДЫИЭ КЭРГЭН ТӨРҮЧЧҮЛЭРЭ

БАСТАКЫ ОҖО

ИККИС ОҖО

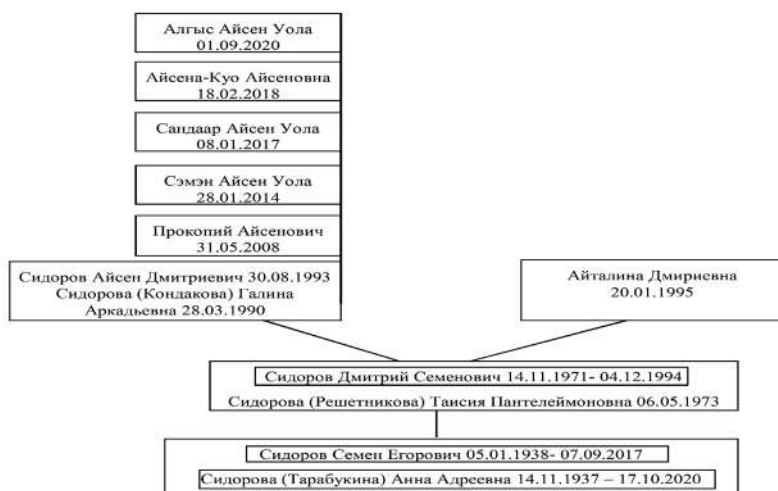
ҮҮС ОҖО

ТӨРДҮС ОҖО

БЭҢИС ОҢО

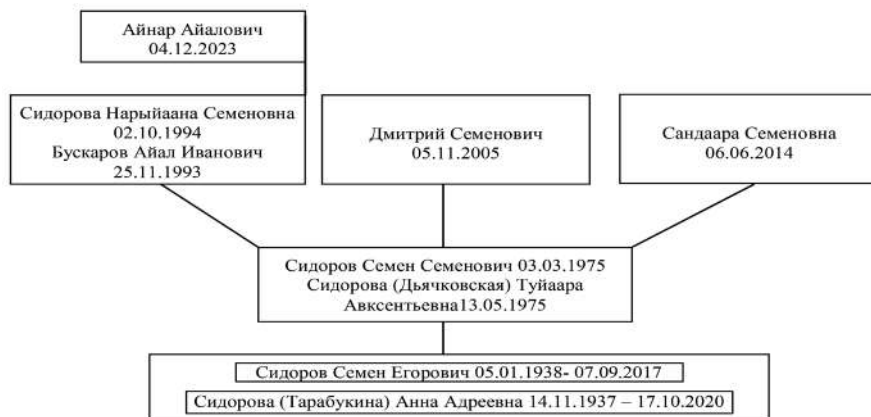

АЛТЫС ОҢО

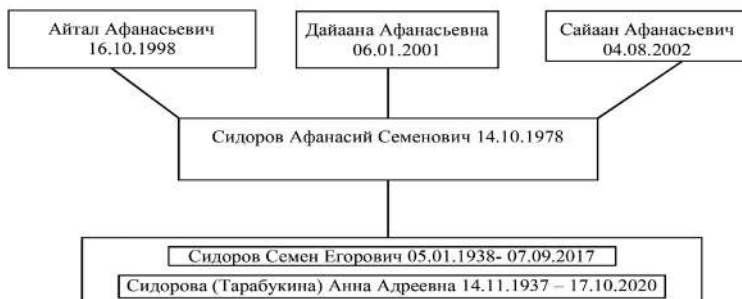

СЭТТИС ОҖО

АХСЫС ОҖО

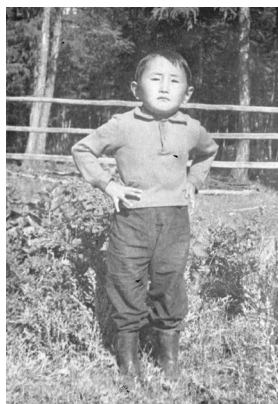

Ийэлээх аҕабыт
Анна Андреевна,
Семен Егорович
Сидоровтар

Эдьийдии
балыстыгы Анна,
Светлана уонна
Елена Капито-
новалар Коляны,
Настяны, Гошаны
көтөбөн тураллар,
Диринг 1969 с.

Улахан уол Гоша
Сидоров

Иккис уол Коля
Сидоров

Улахан кыыс Настя
Сидорова

Балаан ыйын
I күнүгэр –
Билии күнүгэр:
Дима, Аанчык,
Настака,
Куолуска,
Гуоһаампый

Эдэр конструктордар –
Костя
Тарабукин
(Астаап),
Гоша Сиидэрэп
(Гуоһаампый)

Дьэ кэргэнинэн
аймахтар
ыһахтарыгар,
Дуураҥа,
1978 сыл

Настялаах Коля Акимовтар көрсүхүүлэригэр (хангастан уна):
Капитанова Ульяна Федоровна (Эбээ Ылдаана), Посельской Прокопий
Прокопьевич (Эһээ Буокай), Корякина Анна Прокопьевна (Эбээ Аана),
Тарабукина Анисия Ивановна (Эбээ Анньыска), Собакина Евдокия
Прокопьевна (Эбээ Дьэбдьиэ), Посельской Павел Прокопьевич (Байбал)

Настялаах Коля Акимовтар көрсүхүүлэригэр Тарабукиннар аймах

Сеня, Дима ийэбит
Анна Андреевна,
аҕабыт
Семен Егорович,
1980 с.

Эбээлэрин Анисия
Ивановна
Тарабукинаны
кытта сиэnnэрэ
(хаҕастан унга):
Алеша Шестаков,
Варя уонна Муся
Тарабукиналар,
Афоня Сидоров

Аким, Петя – Гошалаах санга дьизэлэрин тэлгэхэтин ыраастааһынна,
Дирин, 1991 сыл

Дьизэ кэргэнинэн Дима армияттан отпускаба кэлбитигэр

Улахан сиэннэрэ Петя
эһээлээх эбээтин сана
хааман үөрдэр

Айтина, Христина эһээлээх эбээлэрин кытары
Уһун Күөлгэ оттуу сылдьан

Айтина, Христина
Намтан Дирингэ,
эһээлээх эбээлэригэр
күүлэйдии кэлэ
сылдьан,
сир астыыллар

Анньыыска эбээ сиэннэрэ, хос сиэннэрэ (хангастан уна): бастакы эрээт
Сеня Сидоров, Саша Никонов, Туйаара Акимова, Аким Акимов,
иккис эрээт: Ася Андреева, Володя Тарабукин, Петя Сидоров уонна
үһүһэ Ганя Пестерев

“Сиидэрэптэр педагогической династиялара” научно-практической конференция, Дирин бөһүөлэгэ, муус устар 2003 сыл

Эһээлээх эбээни кытта сиэннэрэ, оҕолоро
“Кыһыл көмүс сыбаайбаҕа”

Аанчыктаах Гоша
сиэннэрин Аннушканы
кытары Москваға
Айтушаны көрсөн
ВДНХ-ға күүлэйдии
сылдыан, 2023 сыл

Акимовтар дьизэ кэргэн Анастасия Семеновна юбилейыгар

Орто кыыс
Саргылана Семеновна

Христина Сидорова эбээлээх
эһээтин кытта

Терентьевтэр дьибэ кэргэн

Айтина Боескорова Эбээтинэн
ыһааха 2017 с.

Айтина Боескорова Эһээтинэн
ыһааха 2017 с.

Тимофей, Айтина Боескоровтар эһээлэрин кытта

Лия, Айсен Дедюкиннар
сыбаайбалара, Дьокуускай, 2023 с.

Улахан сиэн Петр Сидоров
дьиэ кэргэнэ

Иккис сиэн Семен Сидоров дьиэ кэргэнэ

Үнүс сиэн Акимов
Аким дьиэ кэргэнэ

Айсен Сидоров
дьиэ кэргэнэ,
2022 с. республикан-
скай дьиэ
кэргэн күрэбин
кыайыылаахтара

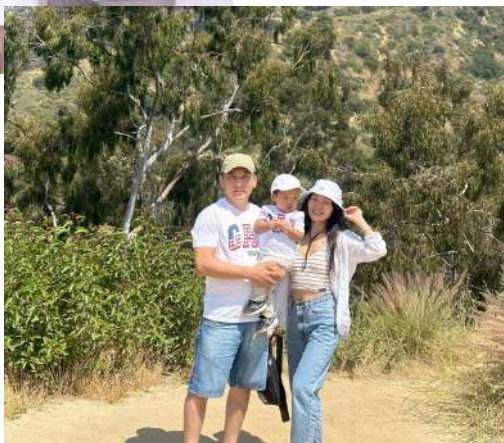

Сахайаана,
Владимир
Кондаковтар
регистрациялара,
Дьокуускай,
2022 с.

Орто уул
Семен
Сидоров
дьиэ кэргэнэ

Айнарчик, Нарыйаана,
Айаал Бускаровтар
Голливудка,
2024 с.ЫЛ

Нарыйаана, Айаал Бускаровтар сыбаайбалара, Дьокуускай, 2022 с.

Дима Сидоров
выпускной, 2023 сыл

Наталья, Афанасий Сидоровтар
оболорунаан Сайаан, Айтал,
Дайаана

Сайаан, Дайаана, Айтал
Сидоровтар

Гоша Сидоров 18 сааһын көрсө
Санкт-Петербурга күүлэйдии
сылдыан

Аннушка Сидорова Геленджиккэ,
Хара муораба дайвердыыр,
2023 с.

Бииргэ төрөөбүттэр Дирингэ мустан, дьоммут дьэтигэр
Сана дьылы көрсөбүт

Туймаада ыһыаһар, 2018 с.

Энээбит оттуур сирин Унун-күүл быһытын сабыы

Оҕо сааспыт
ааспыт сайылыгар
Бырыыга олорбут
дьиэбитигэр

Сыллата бытыл-
лар “Аймахтар”
чемпионаттарын
кыйыылаахтара,
2022 с.

СИГЭЛЭР

Аймагтар ыһыахтара,
1993 сьл

Дуурагаба

От – Дуурага,
1998 сьл

От – Дуурага,
1999 сьл

От – Дуурага,
2000 сьл

Сайт сигэтэ

Эһээ 55 сааһа

АБАБЫТ СУРУЙБУТ АХТЫЫЛАРА, ХОҢООННОРО

ИЙЭМ АНАСТАСИЯ ПРОКОПЬЕВНА БИИРГЭ ТӨРӨӨБҮТТЭРЭ

Мин ийэм Посельская (Сидорова) Анастасия Прокопьевна бииргэ төрөөбүттэрин туһунан ахтан-санаан ааһыахпын, кинилэргэ күндү дьоммор махталбын тиэрдиэхпин баҕарабын.

Мин ийэм аҕата, эһэм Посельской Прокопий Павлович Дуураҥа Мааһылалар удьуордарыгар 1874 сыллаахха улахан оҕонон төрөөбүт. Аҕата улахан тимир ууһа эбит. Күндүл тангаратын дьыэтин туох баар тимир онһуктары барытын түөрт уолаттары көмөлөһүннэрэн онорбута үһү. Манна саамай элбэхтик үлэлэспит улахан уол Буокай эбит. Уонна наймылаһан тангара дьыэтин олбурун улахан мастарынан симии күрүө онорбуттара үһү.

Борокуопай Мугудайтан “Тангараһыттар” диэн Сиипсэптэр кыыстарын Мария Григорьевнаны (1878 сыл төрүүх) кэргэн ылан сэттэ оҕоломмуттар. Улаханнара мин ийэм Улахан Настаа, онтон кыыс Кыра Настаа Кириллин Ньюкулай диэн Хоптоҕо киһитигэр кэргэн тахсан “Андреев” колхозка колхозтаах буолан, хоту көһүүгэ баран, аҕалара онно өлбүтэ. Настааны Намҥа кэлбиттэрин кэннэ, икки кыыһын кытары эбэм бэйэтин кунанынан баран сайын тэлиэгэнэн көһөрөн аҕалбыта. Бастаан Дуураҥа олорбуттара Смена уонна Настя. Настя кэнники “Сардаҥа” колхоза биллэр-көстөр трактористка буолан, оройуонҥа, нэһилиэгэр элбэхтик бастаталыы сылдыбыта. Смена Захаров Афанасий Афанасьевичка кэргэн тахсан, икки уоллаах кыыс оҕолоро бааллар. Кэргэнэ Афанасий Афанасьевич “Эрэлик Эристиин” совхоз чөмпүйөн тракториһа, оройуон рекордсмена буолбута. Кыргыттар иккиэн көһөрүү содулуттан эрдэ бу күн сириттэн барбыттара.

Улахан уоллара Прокопий Прокопьевич 1911 сыл олунньу 16 күнүгэр (саҥа халандаарынан олунньу 29 күнэ) төрөөбүтэ. Күндүлүгэ уонна Дирингэ оскуоланы үөрэнэн бүтэрбит. Бастакы үлэтин 1930 с. саҕалаабыт, муус устартан бэйэ-бэйэҕэ көмөлөсүһүү комиссиятын бэрэссэдээтэлэ буолбут. 1931 сыл “Эдэр ыччат” колхоз чилиэнэ буолбут, 1932 с. Мэлдьэхси нэһилиэгин советын секретара, онтон 1932-33 сылларга “Куохара” колхозка счётобуоттаабыт. 1934 сыл баан үлэһитин 10 ыйдаах үөрэбин бүтэрэн, уһуннук Госбаанҥа главнай бухгалтерынан, бухгалтерынан тохтоло суох пенсияҕа тахсыар дылы үлэлээбитэ. Үтүө суобастаах,

таһаарыблаах үлэтэ үрдүктүк сыаналанан, 1947 с. бэс ыйыгар түөскэ кэтэр “ССРС баанын туйгуна” знагынан, 1954 с. сэтинньи 5 күнүгэр “Үлэ кыһыл знамята” орденынан, 1962 с. бэс ыйын 12 күнүгэр Саха АССР Верховнай советын бочуотунай грамотатынан наҕараадаламмыт.

Иккис уол Дмитрий Прокопьевич 1915 сыллааха төрөөбүт. Дирин оскуолатыгар үөрэнэн баран куоракка киирэн землестроитель үөрэбин бүтэрэн баран Чурапчыга бастакы земпеределга улаханлык үлэлэспит эбит. 1942 с. советскай армия кэккэтигэр ыңгырыллан барбыта уонна бааһыран эргиллэн кэлбитэ. Кэлээт да урукку үлэтигэр пенсияба тахсыар дылы үлэлээбитэ. 1951 сыллаахха Мугудайтан Ноговицина Евдокия Степановнаны (1924 с.т.) кэргэн ылан икки кыыс биир уол оҕоломмуттара, Клара 1955 с.т., Дмитрий 1956 с.т., Надя 1965 с.т.

Онтон кыыс Анна Прокопьевна 1917 сыл төрүүх, Дирин оскуолатыгар 4 кылаас үөрэммитэ. 1939 сыллаахха Мэлдьэхси кинитигэр Корякин Никита Ивановичка кэргэн тахсыбыта. Никита Иванович Сыланна райпо бухгалтерынан үлэлии сылдьан советскай армияба ыңгырыллан, сэриигэ барбыта уонна “сураба суох сүттэ” диэн биллэриитэ кэлбитэ. Кинилэртэн уоллара Корякин Иван Никитич хаалан Челябинскайга үрдүк үөрэби 1968 сыллаахха бүтэрэн, инженер идэтин ылбыта, “Карл Маркс” совхозка уонна “Чурапчы” совхозка главнай инженеринэн, Чурапчыга электронадзордарга инженеринэн үлэлээбитэ. Аана 1942-1968 сылларга Госбаанна харабылынан үлэлээн, сэрии кэмигэр үлэтин иһин “Сталин” медалынан, элбэх махтал суруктарынан, грамоталарынан, кыайыы үбүлүөйүнэй мэтээллэринэн наҕараадаламмыта. Аҕаспар Аанаба Чурапчы оскуолатыгар үөрэнэр кэммэр киниэхэ оҕо буолан олорбутум, киниттэн элбэх үтүө үгэстэргэ үөрэммитим, хаһан да кыһырбат, мөхпөт, супту сүбэлии-амалыы эрэ сылдьар этэ. Кини үлэбэ үөрэтэн олобум устатыгар үлэни өрө тутан, кини курдук холку буоларга, дьон кыһалбатыгар көмөлөһөн кэлиим. Кинилэргэ Мэлдьэхси дьонноро барыта кэллэхтэринэ-бардахтарына дьиэлээн, кып-кыра балаанна сүүрбэччэлии хоноһо буолан, үөрэн-көтөн, биир да күн дьоно, хоноһото суох буолбат этибит. Мэлдьэхси кырдыаҕас дьонноро бары махтанан, кэпсээн, ахтан ааһаллар.

Ваня 1971 сыллаахха кэргэн ылан, Чурапчы Артемьева Дария Николаевналыын бэрт эйэлээхтик олорон, 3 оҕону төрөтөн, Никита 1972 с., Настя 1975 с., Аанчык 1977 с., улахан ыарыы булан 1983 сыллаахха биһиги кэккэбиттэн барбыта. Кэргэнэ Дария оҕолорун барытын ыал-дьон онордо, бары үөрэхтээх, үлэһит буолдулар.

Евдокия Прокопьевна Посельская 1919 сыл тохсунньу 19 күнүгэр күн сирин көрбүтэ. Дирин оскуолатыгар үөрэнэр кэмигэр эдьийигэр, мин ийэм аахха олорбут. Үөрэнэн бүтэн баран

“Куохара” колхозка үлэлээбит. Улахан дьону үөрэхтээһин кэмигэр аахпат, суруйбат дьону кэрийэ сылдьан үөрэппит. Ол курдук чугас олорор Төлөй дьонун кытта үөрэппитин туһунан Смирников Афанасий махтанан кэпсиир буолара. Ол курдук элбэх киһини аабарга, суруйарга үөрэппит. Хоту көһөрүү кэмигэр “Куохара” колхозу кытта Кэбээйи “Ньидылитигэр” көһүүгэ баран эрэй бөбөнү көрөн, улахан дьону кытта тэнгэ балыктаһан нэһиилэ тыыннаах кэлбитэ. Кэлээт “Тахсыбыт сарданга” колхозка киирэн фермаба от тиейээччинэн “Дуурана”, “Таппалаах” хас да сыл үлэлээбитэ. Манна үлэлии сылдьан Собакин Гаврил Иннокентьевич 1910 сыллаах төрүүх киһиэхэ кэргэн тахсан 4 оҕоломмота Еля, Ганя, Проня, Кеша. Абалара 1964 с. оҕолор санга улаатан эрдэхтэринэ өлбүтэ.

Еля онус кылааһы 1973 бүтэрэн баран совхозка борооску көрөөччүнэн үлэлээбитэ, 1978 с. Одьулуунна бухгалтер куурсун бүтэрэн, Хадаарга үлэлии сылдьан Анемподистов Иван Ивановичка (1954 с.т.) кэргэн тахсан 4 оҕоломмоттара.

Кыра уол Посельская Павел Прокопьевич 1920 сыл төрөөбүт. Дирингэ үөрэнэн баран куоракка киирэн культпросвет үөрэбин бүтэрэн баран хоту Аллайыахаба үлэлии барбыт. Климаттаан ыалдьан, төннөн кэлэн Япония сэриитигэр баран, хас да сыл сылдьан баран дойдутугар кэлэн Промкомбинатка уонна Райстатка уһундук үлэлээн, пенсияба тахсыбыта. Платонова Ирина Дмитриевнаны кэргэн ылан 4 кыыс, 1 уол оҕоломмоттара.

УБАЙБЫТ АФАНАСИЙ ФЕДОРОВИЧ

Миигин абалаах ийэм оҕо турбат буолан, эһэлээх эбэбэр, аҕастарым Ааналаах, Дьэбдьиэ көрүүлэригэр күрэппиттэрэ. Онон оҕо сааһым “Дуурана” алааска ааспыта. Ийэлээх аҕам сотору-сотору хардары-таары кэлэн билсэн бараллар эбит.

Биирдэ мин улааппытым кэnnэ аҕабынаан аймахтарбытын кытта билсэ Чурапчыга киирэ сылдыбыппыт. Онно убайым Сидоров Афанасий Федорович Чурапчы педучилищетыгар нуучча тылын учууталынан үлэлиир эбит. Кэргэнэ эмиэ учууталлыыр, кыргыттар кыра этилэрэ. Аҕабынаан наһаа ахтыһан үөрэ-көтө кэпсэппиттэриттэн санаатахха уһундук көрсүбэkkэ гынан баран көрүстүлөр быһыылааба. Аҕабар анаан “Эн эдэр эрдэххинэ ылыыр ырыабын иһит” диэн гитараба оонньообута. Наһаа эйэбэс, бэрт ыаллар эбит диэн миэхэ өйдөбүл хаалбыта.

Абалаах ийэм үлэттэн уурайан, биһиэхэ Дууранаба кэлэн олобуттара. Аҕабын кытта икки сыл устата “түүлээхситинэн” (кадровой булчутунан) үлэлээбитим. Кырынаас, солондо, куюбах бултуурбут. Биир сыл Аммаба аҕам бултуур үрэбэр “Нэктээйи”, “Дубайкы” диэн сирдэргэ сырытыннара сылдьан булт бары кистэлэнитэр үөрэппитэ. Онтон салгыы колхозка тутууга

үлэлээбитим. Ағам ыарытыйан үлэттэн тохтоон олорбута. Ағам ыалдыр сурағын истэн 1961 сыллаахха Афанасий Федорович кэлэн көрсөн баран, куоракка киирэн көрдөрүөххэ диэбитэ. Күтүөппүт Тарасов Петр Петрович оскуолаҕа суоппардыр этэ. Онно кинини кытта оскуола наадатыгар куоракка киирэригэр таарыйа киирсэн хаалбыппыт. Убайым билэр ыалыгар түспүппүт. Чэйдээн баран көрдөрө бараары сылдьан ағам бүтэһик охтуутун охтубута. Убайым урут билэр тэрилтэтин массыынатын уларсан Мугудайга кэлэн, онтон салгы атынан тахсыбыппыт. Таайдарбынаан бары саба түһэн унуох туппуппут. Айылҕа анабылынан буолуо, ийэбин эмиэ бэйэм кэргэмминээн ыарыылаан, бу дойдуттан атаарбыппыт.

Мин тракторист буолан Соморсунҕа “Оһохтоох” диэн фермаҕа от тизэйээччинэн кыстыгы киирбитим. Ол сылдьан кэргэн ылан, ыал буолаары сылдьар кыыспынаан Тарабукина Анналыын дойдубутугар көрсүһүү, сыбаайба онороору Чурапчыга массыынанан киирбиппит. Убайбар Афанасий Федоровичка хоно сылдьан кэргэммин билсигиннэрбиһпэр ыал буолбуппунан эбэрдэлээн, үөрэн-көтөн, кэлэр олохпунугар кэрэ онкулу түстээбиттэрэ. Кэргэним ол үөрэ-көтө көрсүбүттэрин билигин да күндүтүк саньыр.

Убайым Афанасий Федорович нуучча тылын лаппа баһылаабыт буолан суруйааччылар Алексей Бродников, Феокист Софронов, Василий Яковлев у.д.а. бэйэлэрин айымньыларынын нууччалыыга тылбаастатар этилэр. Василий Яковлев кинигэтин ситэ бүтэрбэккэ хааллым диэн хомойор этэ.

Убайым үрдүк культуралаах, дьонно наһаа үчүгэй сыһыаннаах, истинник кэпсэтэр элбэх доҕоттордоох, табаарыстардаах этэ. Аймахтарыгар куруук көмөлөһөр, сүбэлиир-амалыыр, туох кыһалҕа баарын туоратыһар, үөрүүбүтүн тэннэ үллэстэр үтүө сыһыаннаах этэ.

Семен, Анна Сидоровтар

ТАРАБУКИН НИКОЛАЙ ИЛЬЧИ I

Тарабукин Николай Ильич I – 1914 сыллаахха Чурапчы оройуонун Мэлдьэхси нэһилиэгэр элбэх оболоох саха ыалыгар төрөөбүтэ. Аҕалара эрдэ өлөн, убайынаан Андрей Ильичтыын бырааттарын уонна балтын бэйэлэрэ көрөн-истэн, улаатыннартаан дьон оҕорбуттара.

1941 сыллаахха сэрии саҕаланан, онно эбии саха сиригэр кураан буолан элбэх киһи олоҕор кыһалҕалаах күннэр үүммүттэрэ. Николай Ильич кыайар-хотор туруу үлэһит буолан, бултаан-алтаан элбэх киһиэхэ күүс-көмө буолбута. Саас быстарыы буолан “Нэлэгэр” диэн ферма таһыгар баар “Чөҥкө” диэн күөлү куйуурдаан, мунду бөбөгүн ылан, элбэх киһи тынынын быһыанан, махталларын ылыан ылбыта.

Николай Ильич Аба дойду сэриитигэр 1944 сүл бэс ыйын 30 күнүгэр ыңырыллан барбыта уонна Сибиир 58 саппааска турар стрелковой полк стрелогунан сулууспалаабыта, кэлин бу полк пожарной чааһыгар көһөрүллүбүтэ.

Аармыйаттан эргиллэн кэлэн төрөөбүт-үөскээбит “Тахсыбыт сарданга” колхоза экономиката уонна хаһаайыстыбата бөбөр-гүүрүгэр туох баар күүһүн-күдэбин биэрэн туран үлэлээбитэ. Ааллаах Үүн таһаҕаһын таһытыгар хас да сүл устата Мэлдэхси чулуу үлэһиттэрин кытта сүлдүһүспүтэ. Кыахтаах дьоннорун инники уктан, кэннилэригэр арыаллатан айанныылар эбит. Манна Еримеев Ньюкулайдыын (Тохтой) хардары-таары баһылаан-көһүлээн, салайан сүлдүһүттэр. Сайынын от үлэтигэр табаарыһынаан Ньюкулайдыын икки аңы хайдан, түөртүү обуска от кэбиһиитигэр кыдамаһыт буолан сүл аайы сүлдүһүллэ. Күн аайы уонтан тахсалы тонна оту кэбиһэннэр билиннээннэ дьылы кэпсээннэ сүлдүһүллэр. Кадровой булчут буолан, ыраах Өлүөхүмэ оройуонугар Токобо тийиэн, кэрэ-дьикти айылжалаах Токо үрэээр 2 сүл бэрт элбэх түүлээби бултаан кэлбитэ. “Победителю в республиканском соревновании за высокие показатели по добыче пушнины в IV квартале 1952 года охотнику Чурапчинского района тов. Тарабукину Николаю Ильичу, колхоза “Заря” присвоено звание “Лучший охотник ЯАССР” с занесением на республиканскую Доску почета” председатель Совета министров ЯАССР Протодьяконов, диэн бэлиэни ылбыта.

Эрилик Эристиин аатынан колхоз буолбуппут кэннэ тутуу биригээдэтин биир төһүү үлэһитэ буолбута. Ол курдук Дириннэ кулууппут дьиэтин тутууга өһүө маһын булууга кинини анаабыттара. Уон түөрт миэтэрэ уһуннаах быһар төбөтө 30 сантиметр суоннаах доруобай маһы булуох диэтэххэ бэрт күчүмэбэй үлэ буолар. Күннэ 3-4 маһы булан сүгэнэн охторон, тыраахтарынан состорон киллэрбиттэрэ. Түннүк холуодатын сууйуутугар оскуола, кулууп киэнин барытын кини онгорбута. Сүгэнэн тонсуйан, сыһа-халты охсубакка оноруох диэтэххэ ыарахан үлэ этэ. Маны барытын бэйэтин эппиэтигэр ылан, тылланан туран үлэлиирэ. Бу дойдутун туһугар кыһаллан, үйэлээх тутуу буоллун диэн онгороро.

Хорсун хоодуот үлэһити күндүтүк сыаналаан, 1966 с. Москва, Ленинград куораттарынан сүүрбэччэ хонукка күүлэйдээн, дуоһуя сынньанан кэлбитэ. Наһараадалара: “За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.”, кыайы отут, түөрт уон биэс сүллээх юбилейнай медаллара, “Ветеран труда” (07 февраля 1978 г.), элбэх грамоталар.

Манньк кыайыгас үлэһиттэрдээх Эрилик Эристиин аатынан колхоз, совхоз аатырыан аатырбытын билигин даһаны күндүтүк саныыбыт.

Синдэрэн Сэмэн,
23/II-2014 сүл

ОҢО СААСПАР БИИРГЭ ОТТООБУТУМ

Мин Тарабукин Семен Семеновичи (Албан аат – Дьонун сурах) кытары оскуолаба үөрэнэ сылдьан бииргэ үлэлээбитим. Сэмэн Сэмэнэбистиин сайын тылланан туран дьоммуттан көнүллэтэн, от обустарааччынан үлэлэспитим. Бастаан олох оҕо буолан апын көлүйэрдэр сүбэлээн, хонтуруоллуур этэ. Сотору буолаат бэйэм бэрт үчүгэйдик көлүйэн, массынабын угунуохтаан, тугу онорорун үтүктэн испитим. Наһаа хайбаабат этэ да син астынан бэйэбэр көнүл биэрэн үлэлэтэрэ. Сарсыарда эрдэ туран аттарбытын тутан аҕалан баайталаабыт, чэйин оргуппут буолара уонна миигин уһугуннарарыгар сайынҥы күн сана тахсан эрэр буолара. Аһы охсоот киирэн обустарбытынан барарбыт, кизэ, күн киирдэбинэ тохтуурбут. Ардыгар миигин кизэһэ көнүллээн, кус оҕолоторо, кус дэлэй буолан, кизэһэ сиирбитин бултуурум. Ол сайын ыкса күһүнээннэ диэри бэрткэ тапсан от бөҕөтүн обустаран хайбалга сылдыбыппыт.

1960 сыллаахха дойдубутугар от үүммэккэ Покровскаяй Өктөмүгэр, Төхтүрүгэр киирэн талах быһыһын илиибитинэн охсоммут сайылаабыппыт. От охсорунан үчүгэй этэ. Колхуоспут бэрэссэдээтэлэ “Маат буускаба” диэн хотуур онорторон элбэх оту оттообуппут.

Үлэбэ кыһамныылаах үтүө кырдыаҕаны кытта оҕо сааспар үлэлээн ааспыппын күндүтүк саныбын.

Сэмэн Сиидэрэп

ТАБААРЫҤЫМ ГЕРАСИМОВ ПЕТР ВАСИЛЬЕВИЧ ТУҤУНАН

Күндүтүк саныыр баар-суох табаарыспын, бииргэ сөп түбэсигэн үлэлээн-хамсаан, олорон ааспыт үтүө кэмнэрбитин суруйан көрөргө сананньым. Олорбут олохпут устатыгар араас күндү түгэннэр, элбэх үчүгэй санааттан сүппэт өйдөбүллэр алыс элбэхтэр.

Биһиги билсигиит табаарыспыт Нератов Болуодья Ааналыын ыал буолар сыбаайбаларыгар Хойутаанап Николай Спиридонович дьиэтигэр буолбута. Мичээрдии сылдыар хап-хара харахтаах, саар-тэбил унуохтаах киһини бэйэтигэр тардар номоҕон уол кэргэнинээн Дуналыын сизтиһэ сылдыбаллара. Мин эдэр уол көрөрдөр манньк бэйэбэр сөптөөх кыһы сизтэ сырыттарбын дуу диэн санаалар киирэн ааспыттара. Далбаев Дмитрий Лукичтын Мэлдэхситтэн кэлэн Дирин күөлүн илин баһыгар сана реммастерской тутуутугар үлэлии сылдыарбыт. Кэлэн биһигини кытта кэпсэтэн, санардыы ыал буолбуттарын, көһөн кэлэн манна токарь буолан үлэлиэхтээгин истин баҕайытык кэпсээн билсигиппит. Онон тута бэйэ киһитэ буола түспүтэ, олобум устатыгар (бу дойдуттан барыар диэри) бииргэ сылдыан аастыбыт.

Мин трактористар куурустарыгар үөрэнэрбэр күн агаара рем-мастерской дьиэтин тутууга сылдырбыт. Эбиэттэн киэһээ учуутал-быт Пестерев Кирил Николаевич тракторист үөрэбэр үөрэнэрбит. Бүөтүр тутууга эмиэ үлэли кэлбитэ. Манна кыайыгаһын, тутуу үлэтигэр сыстаҕаһын көрдөрбүтэ, реммастерскойбут дьиэтин (массыына, трактор ремонтнуур) өһүөтүн түһэрэ сылдан собооччу маһын тута сылдан өһүөттэн-өһүөбэ сүүрэ сылдан охсон, бары-бытын сөхтөрбүтэ.

Мантан ыла Бүөтүр биһиги иккиэн хардары-таары көмөлөсүһэр олох истин доҕордуу буолбуппут. Мин Аанабынаан ыал буолан баран хардары-таары сылдыһан олорбуппут. Дуунһалаах Аана эмиэ сүрдээбин сөп түбэсигэн кэпсэтиһэллэрэ. Биридэ сана дыл бырааһынньыгар, Сельпо уопсай дьиэтигэр олорор эрдэхтэринэ, манна олохсуйуохпут этэ диэбиттэригэр үөрүүнэн ылыннан, дьиэтэ туттун биһиги көмөлөһүөхпүт, диэн саас мас кэрдэн, собуостаан, таһан киллэрэн бэрт түргэнник дьиэни тутан кээспиппит. Дуунһалаах Бүөтүр сана дьиэлэригэр 4 оҕолорунаан үөрэн-көтөн сүрдээх үчүгэйдик олорбуттара. Бэйэ-бэйэлэригэр эйэбэстик хардары-таары убаастаһан, оҕолорун наһаа үчүгэйдик ииппиттэрэ. Билигин оҕолоро бары ыал буолан оҕолонон-урууланан олорол-лоруттан наһаа үөрэбит.

Реммастерскойга бары даҕаны дэгиттэр талааннаах дьоннор түмсэн, ханнык даҕаны трактор, массыына чааһын онҕороллор, уустар Григорьев Степан Игнатьевич, Лукин Афанасий Петрович, Тарабукин Иван Осипович, токарьдар Герасимов Петр Васильевич, Хоютанов Иосиф Дмитриевич, Пинигин Яков уонна да атыттар. Биһиэхэ трактористарга онҕосторбутугар бары усулуобуйа баара – кран-балка диэн, токарнай станок, фрезернай станок диэн, насос ремонтнуур станок диэн, цилиндр шлифовкалыыр станок диэн колхозтарга бастакынан биһиэхэ кирибитэ. Бары бэйэ-бэйэбитигэр көмөлөсүһэн онҕосторбут.

Биир түгэни кэпсээтэхпинэ, тракторым кэлин “бугалын” буолталарын быһа тардан, киэһээ хойут реммастерскойга киридим, сарсын Ленин төрөөбүт күнүгэр коммунистической субуотунньук буолуохтаах, мин тракторым онно үлэлиэхтээх. Ыксал буолла, Бүөтүрбүн ыңыран аҕаллым, сорох буолталарбыт тостубуттар, сороҕо миэл буолбуттар, тостубуттарын ылан, кэнээбиттэрин сана резьба быһан, уонтан таһа буолтаны, шпильканы чочуттаран түүнү быһа онҕостоммут сарсыныгар субуотунньукпутугар табыспыпыт. Бары даҕаны үлэбэ бэриниилээх, патриотической өйдөөх-санаалаах ыччаттар этибит.

Эрилик Эристиин аатынан совхоз сойууска тийэ кыайыылаах буоларыгар бары кыахпытын түмэн салайааччылыын, даяаркалыын, сылгыһыттыын, суоппардыын, трактористыын, уустуун, токарьдыын, сыбаарсыктыын уонна да атыттар, бары бииргэ түмээн үлэлээн, олохпут сайдарыгар бары кыһалларбыт.

Мин Петр Васильевичтыын майгыбытынан дабаны, үлэбэ дылуурбутунан дабаны хайдах эрэ санаабытынан сөп түбэсирэн табаарыстаспыпыт, наһаа эйэлээхтик күн аайы көрсүһэн кэпсэтэрибит, ону-маны онгоро сатырыбыт. Дөбөрүм үтүө майгытын хаһан дабаны умнум суоҕа.

Сэмэн Сиидэрэн

АММОСОВ ДМИТРИЙ ЯКОВЛЕВИЧ

Мин дьонум Бэһиэлискэйдэр Дууранҕа, Аммосовтар Ханньыйыкыга өтөхтөөх буоланнар былыр-былыргыттан бэйэ-бэйэлэрин билсипит, элбэхтик хардары-таары сылдыспыт, өйөспүт ыаллыылар эбит. Мин эһэм Бэһиэлискэй Борокуопай уонна эбэм Маайа төрдө Мугудай Сиипсэптэр кыыстара Дьаакыптааҕы кытта элбэхтик биригэ үлэлээбит, алтыспыт дьоннор эбит. Тыа бөҕөтүн солоон, элбэх бурдук ыһар бааһына онгостон, бииргэ үлэлиилэрэ үһү.

Биһиги дьоммут бааһыналара күн көрөр өттө буолан эрдэ буһан икки эмээхсин иккиэн бурдуктарын түүтэхтээн баран Мотуруона түүтэбин бииргэ баайаллара үһү. Иккиэннэрин атын дьахталлар кыайан сиппэт баайааччылары эбитэ үһү. Оҕолор Миитээлээх Буокай эмиэ эгил-тэбил саастаах буолан бииргэ оонньоон-көрүлээн улааппыттар, кырдьан баран наһаа ытыктаһан хардары-таары сылдьан, хонон-өрөөн быһа кэпсэтэр этилэр.

Миитээ саллааттан кэлэн баран Ханньыйыкытааҕы дьэтин Аччыгый алааска көһөрөн киллэрэн оморбута, “Тахсыбыт сарданга” колхозка сылгыһытынан үлэлээбитэ. Биирдии сылгыһыкка уончалы атыыр үөрдээх буолара. Бииргэ үлэлиир сылгыһыт дөбөтторунуун Корякин Иван Ивановичтыын, Посельскай Егор Ильичтыын кыһынын сылгыларын алаас аайы аһатан, сайынын сайылыкка таһааран мэччитэллэрэ. Ходуһаҕа сылгы суох буолуута сылгыһыттар сүрүн үлэлэрэ этэ. Сылгы хайдах күннэ ханна туруохтаабын, хайа диэки барыахтарын эндэппэккэ билэр быһыылаахтара. Сайынын Пестерева Аграфена, Тарабукина Анисия биэ ыаннар, ыһаахтарга кымыс онгорор буолаллара.

Мин оскуолаттан бүтээт да Ханньыйыкыга фермаҕа үс оҕуһунан от тийээччинэн үлэбин сабалаабытым. Онтон Аччыгый алааска тутууга үлэлиир кэммэр Миитээлээххэ саамай сылдыар ыалларым этэ. Наһаа элэккэй, эдэр дьонно биһиэхэ сүбэлиир-амалыы, аһына-хараһыа сылдыаллара.

Миитээ Мэнэ-Ханалас Бүтэйдээбэр үөрэнэ сылдыбытым, үөрэхпэр куһаҕана суох этим, өссө ордуктара курдуктум, онон оҕолорум үөрэхтээх дьон буоллунар диэн, оҕолорун оскуолаҕа үөрэттэрээри Мэлдьэхситтэн Дирингнэ дьээлэрин биир бастакынан көһөрбүттэрэ. Мин тутууга үлэлиир буолан дьэтин маһын үс атынан көһөрсөргө үлэлээн, хаста да кырынан аҕалсыбытым. Дирингнэ оморор кэмнэригэр мин кэргэним Аана балтынан

Маасалын кинилэргэ оёо буолан олорубуттара, оскуолаба үөрэммиттэрэ. Билигин ол олорубут кэмнэрин, оскуолаба үөрэммиттэрин наһаа күндүтүк, истинник ахталлар.

Миитээ наһаа булчуг, сааһыт этэ, куобах хайдах күннэ ханна сытарын, кус ханна гүһэрин эндэппэккэ билэрэ, биһиэхэ сүбэлиир буолара. Курдьябаайыга олорор кэммэр биир кыра куобах таптаан сытар тыатын ыйан биэрбиттэн сыл аайы бултуйарым.

Дмитрий Яковлевич сылгыһыт диэн элбэх кэлиилээх-барыылаах, итиигэ-тымныыга буһуулаах-тонгуулаах ыарахан үлэтин дүүккүөрдээхтик уһун элбэх сыл үлэлээн дьон ытыктабылын ылыан ылла. Дьоботторунуун Корякин Иван Ивановичтыын, Посельской Егор Ильичтыын бары наһаа кыһаллан үлэлиллэрэ. Кинилэр “Сарданга” колхозка, Эрилик Эристиин аатынан совхозка үтүмэн элбэх дохуоту киллэрситтэрэ.

ТААЙЫМ ПОСЕЛЬСКОЙ ЕГОР ИЛЬИЧ

Таайым Посельской Егор Ильич 1926 сыл олунньуга Илья Павлович уонна Прасковья Григорьевна Посельскойдар диэн холкуостаах дьэ кэргэннэ төрөөбүтэ. Ийэлээх абата Чурапчы оройуонун 41 холкуотун күүс өттүнэн хоту көһөрүүгэ, Мэлдьэхси нэһилиэгин “Ленин” холкуос чилиэннэрэ буолан, биэс оҕолорунаан Кэбээйи Ньидьилитигэр тийбиттэрэ. Биллэрин курдук, ыар дьылбалаах олох сабаламмыта. Бу улахан эрэйдээх-буккуурдаах дьаһал содулугар ийэлээх абата уонна үс оҕо (эдьийдээх убайа уонна кыра быраата) ол дойдуга букатын хаалбыттара. Егор Ильич балта Мотялыын интернакка олорор буолан, государство уонна үтүө дьонно көмөлөрүнэн дойдуларыгар эргиллибиттэрэ.

Дьөгүөр балтынаан Мотялыын көһүүттэн абатын убайыгар Посельской Прокопий Павловичка уонна кини оҕолоругар кэлбиттэрэ. Мотяны убайа Прокопий Прокопьевич Госбааннга үлэли сылдьан үөрэттэрэн, Чурапчытаабы педучилищени бүтэрэн учуутал идэтин ылбыта, ыал буолан оҕолонон-урууланан бу дойдуттан барбыта.

Дьөгүөр эмиэ көһүүгэ бииргэ сылдыбыт эдьийинээн Евдокия Прокопьевналыын “Тахсыбыт Сарданга” холкуоска чилиэннинэн киирбиттэрэ. Дьэбдье фермаба от тиэйээччинэн, сүһү көрөөччүнэн үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ. Дьөгүөрү сылгыһыттарга сыһыаран, үлэбэ дьовурдаах эдэр уолга атыыр үөрүн биэрэн, тута сылгыһыт онорбуттара. Мантан ыла олобун устатыгар сылгыһыттаабыта. Кыһынын алаастары кэрийэ сылдьан сылгыларын аһатара, сайынын сайылыктарын күрүөтүн өрөмүөннээн, сылгыларын онно мэччитэрэ, ыһахтарга кымыска анаан биэ ыра, от үлэтигэр отчуттарга үтэ таһара.

Константинов Роман Иннокентьевич 1947 сыл 55 биэтэн 55 кулуну ылары ситиһэн, 1948 сыл ССРС Верховнай Советын

уураабынан Социалистической Үлэ Геройа буолбута. Дьөгүүр бу үрдүк ситиһиини үлэтигэр холобур оностон, Роман Иннокентьевич уопутуттан элбэххэ үөрэнэн, ситиһиилээхтик үлэлииргэ үгүс сыратын уурбута. «Герой» диэн үрдүк аат элбэх үлэһит дьонно үтүө холобур, суолдьут сулус буолбута.

Егор Ильич 1958 с. коммунистической партия чилиэнинэн буолбута. Дьүккүөрдээх үлэтинэн элбэх наҕарааданы ылбыта:

– “Отличник социалистического соревнования сельского хозяйства РСФСР” бэлиэ (18.03.1968);

– За успехи в народном хозяйстве СССР постановлением Главного комитета ВДНХ СССР награжден “Золотой медалью” (28.11.1968);

– “В ознаменовании 100-летия со дня рождения Владимира Ильича Ленина. За доблестный труд” мэтээл (26.03.1970);

– Победитель социалистического соревнования 1973 г. (25.09.1973);

– “Ветеран труда” мэтээл (30.04.1982);

– “За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.” мэтээл (30.12.1991).

КАРПОВ ИВАН ИВАНОВИЧ

Иван Иванович Өлүөхүмэтээҕи училищени 1974 с. үөрэнэн бүтэрэн кэлэрин кытта совхоз салалтата Хадаарга механигынан анаабытара. Нөнүө сылыгар Мэлдьэхсигэ хотон механизациятын онгoron үлэлэппитэ. Сайынын Чыкырга “Хара хомуустаах” дуойкатын онгoron, Хайахсытка ферма уотун онгорууга, Хадаар “Самнаҕайдаах” сайылыгар дуойка систиэмэтин киллэриигэ, Хоптоҕо “Бырыы” ферматын дуойкатын, дизельнэй станцияны үлэлэтэн ферма ыарахан үлэтин механизациялаан чэпчэтэн, элбэх доярканы абыраабыта.

Пестерев Кирил Николаевич пенсияҕа тахсыабыттан Хоптоҕо отделениетыгар 1976 сылтан пенсияҕа тахсыар диэри халбаннаабат механик буолан кэллэ. Түүннэри-күнүстэри ханна техника алдьанар да барытыгар кини тийиэн онгoron бары механизатордар махталбыт улахан. Исаков ньыматынан от кэбиһэри эмиэ Федулов Николай Гаврильевичтыын онгoronнор (1984 сыллаахха) бастаан Посельскай Михаил Афанасьевич звеноводтаах, Посельскай Константин Николаевич трактористаах үлэҕэ киллэрбиттэрэ.

Иккис сылыгар сварщик Каженкин Павел Васильевич көнөрүүтүнэн үөһээттэн тарыйан таһаарарын уларытан транспортер үрдүгэр сүгэн таһаарар гына онгорбуттара. Бэрт элбэхтик ходуһабыт маһа-сыһа дэлэй буолан алдьанан, Уйбааммытын ыңгырдахпытына баар буолара. Мустарааччыбыт Михаил Афанасьевич мас сыһын барытын хомуйан, кэнникинэн мээһэ алдыаммат буолбуһпуг. Обуһарааччыларбыт Попов Петр Петрович,

Васильев Василий Дмитриевич, Родионов Аркадий Николаевич, Иванов Афанасий Афанасьевич унуннук үлэлээбиттэрэ. Звенобут отун күрүөтүн онорууга механикпыт көбүлээһининэн остуолба умуһабын хаһар тэрили сварщик Каженкин Байбаллыын онорон биэрбиттэрэ. Отгуур алаастарбыт айы остуолба күрүө тутаммыт, сыл айы күрүө онгорбот буолбуппут. Кэнники “Чибилгэ”, “Тардар эбэбэ” ходуһаларбыт күрүөтүн онгороммут, билингээнгэ дылы абыры туар. Совхозпут эстэн хаалбытын кэннэ элбэх ыалга күрүө тутталларыгар көмөлөһөн, бу буурбунан остуолбаларын үүтүн үүттээн абыраатым, көмөлөстүм.

Бастаан колхозка эдэр сылдьан икки хас сыл от кыдамалаан, илии үлэтин техниканан солбуйдахха диэн санааттан тракторист буолбутум. Механикпар Иван Ивановичка, тракторга учууталбар, РСФСР үтүөлээх механигар Пестерев Кирил Николаевичка көмөлөрүн иһин улахантан улахан махталбын тиэрдэбин.

Сидоров Семен Егорович

КЫРДЬАН БАРАН САНААЛАРЫМ

Биһиги оҕо сааспытыгар олох ыараханын эппитинэн-хааммытынан билбит дьоннор, аныгы сайдыылаах олоҕу тутар ыччаттарбытыгар, олорон, үлэлээн кэлбит кэмнэрбитин билиһиннэриэхпин баҕардым. Билигин үйэбит сайдыы баран туох барыта салгынынан көстөр, кэпсэтэр телефоммут, телевизорбыт, интернетпит киирэннэр ханна туох буолбутун барытын билэ-көрө олоробут. Кыра оҕолорбут, сизэннэрбит биһиги сатаабаппытын хайа баҕарар хамсатан охсуһуннаран, ытыалаһыннаран олоххо дирин өйдөбүлэ суох оонньоон тахсаллар. Кинигэни, суругу сэнээрэн ааҕар оҕо бэрт аҕыйах. Кинигэбэ суруллар геройдар уобарастарыттан бэрт элбэххэ үөрэнэбит, кинилэргэ көбүйэ, үтүктэ сатыыбыт.

Мин оҕо сааспар “Дуурана” диэн Мэлдьэхси сиригэр, эһээлээх эбээбэр көрүллэн улааппытым. Эһээлээх эбэм наһаа эйэбэс, холку, үлэһит дьоннор этилэр. Былыргы оҕо сиеринэн кыһалҕалаахтык үлэлээн, айахтарын эрэ булунан олорор тыа ыалын оҕото буолан, ынах хомуйан, ньирэй ытан, сайынын айылҕа кэрэтигэр оонньоон-көрүлээн, лыабы эккирэтэн, моҕотойдоон, онтон кус оҕолоон, бултаан-алтаан наһаа көрдөөхтүк оҕо сааһым ааспыта.

Кыһынын дьыбэ хаайтаран, муус түннүгү кырыатан сырдык киллэрэн, сыһыары хотонго биер ынахпытын ырыбытыгар эбээбэр тымтык тутааччынан үлэлээн, умулларан кэбистэххэ харанҕа дьыэбит оһоугар киирэн уматан тахабын. Тымтык диэн көнө саастаах мастан хайытан, чараас гына тырыллыбыт маһы биер илиигэр хас да маһы (ынах ынан бүтүөр диэри тийэри) биер илиигэр умайар тымтыгы тутабын, наһаа умайаары гыннабына чоһун көбүрэтэн биэрэбин, умуллаары гыннабына “саахтат” диэн

буолар. Эһэм оҕонньор мас ууһа буолан остуол, олоппос, ыскаап, ат-оҕус сыарҕатын онорор буолан, онно тутуһан-хабыһан, ол олуктарынан ону-маны онорон оонньоон, бэйэм үлэһит буоларбар толору бэлэмнээх улааппытым.

Сэрииннинэ 1 ынахтаах, 1 кыра сүөһүлээх этибит. Кыра ампаар дьиэбит хоту өттүнээҕи ааныгар хотон тутан онно туруорарбыт. Сорох дьыл кыра сүөһү идэһэлэнэр буоларбыт быһыылааҕа. Сайын суорат бүрүйэн баран ону сүүмэх курдук сиידэлээн, хойуннаран баран, собуруу ампаарбыт таһыгар баар “Сомуоһуна” диэн сарайбыт умуһаҕар мас уһааттарга кутан, сайыны быһа хаһаанарбыт, ону күһүн тымныы түһүүтүгэр аанын куһаҕан таһаһынан ыбылы сабан кэбиһэллэрэ. “Өктөөп” бырааһынныгыҥ кэнниттэн улахан тымныы түстэҕинэ хаарынан иһит курдук онорон онно таһааран кутан тонороллоро. Бу кыһыны быһа аһыыр аһылыкпыт буолар этэ.

Сэрииннинэ “Тахсыбыт сарданга” колхоз улахан сементаль бороода оҕустары атыылаһан аҕалан сүөһүлэрин борудата наһаа түпсубута. Үлэһит буолубар көлүүр оҕустара наһаа улахан буоланнар тугу да тулуппат модьу, бөҕө-таба этилэр. Сэриин кэмигэр биир оҕус “Интернационал” диэн ааттах кэйиик буолбутун өлөрөн, колхозтаахтары абыраабыттара быһыылааҕа. Бу оҕустан 2 туйаҕын эһээлээх эбээбэр ыппыттарыҥ хас да киһиэхэ буһаран сиэммит махтал-баһыыба бөҕө буолбуппун.

Оскуолаҕа киирэн баран аһсаанҥа син куһаҕана суохтук үөрэммитим, оччотооҕу оскуолаларга нуучча учуутал кыргыттара кэлэн, аһсаанҥа үөрөппиттэригэр бизһинэн кэриэтэ үөрэнэrim. Нуучча тылыгар, саха тылыгар нууччаттан киирбит буукубалары бири да таба суруйбакка, сыл аайы күһүнүлэнэн, сордоон-муннаан 4 кылааһы бүтэрбитим. Алаас оҕотугар ким нууччалыы сангаран үөрэтэй, нуучча тылыгар тэтэрээтим барыта кып-кыһыл буолара.

Инньэ ғынан Ыстаалын өлөрүгэр бэһискэ тийэн баран, оскуолаттан akkaастанан үлэһит буолбутум, 2 сыл аҕабын кытта кырынаас, солондо, куобах булчута буолан сылдыбытым. Билигин оҕону кыра детсад саҕаттан иитиэххэ дииллэрэ саамай сөп, оҕо толкуйа сайдарыгар кыратыттан саҕалаатахха ханнык баҕарар үлэҕэ-хамнаска, дьобурга, суобаска, культураҕа, дьонҥо-сэргэҕэ үтүө сыһыанҥа барытыгар улахан оруулаах.

Оскуолаҕа сылдьан сайынын окко от мунньуутугар оҕолору кытта наһаа эйэлээхтик, үөрэн-көтөн ыкса күһүннэ диэри сарсыарда эрдэттэн хойукка дылы сылдыарбыт. От оҕустарытыгар Тарабукин Сэмэни кытта 2 сайын сылдыбытым, оҕо диэн аһынан аттарбытын тутан, чэйин өрөн баран, миигин уһугунналарыгар сайынҥы күн санга тахсан эрэр буолара, киһиэхэ эмиэ оннук күн кириитэ бүтэрбит.

Сидоров Семен Егорович,

Хоптоҕо нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо

САНААЛАРБЫН ЭТЭБИН

2013 сылтан Саха сиригэр “Тыа сыла” биллэриллиэбиттэн элбэх санга хамсааһыннар буолан эрэллэр. Мин кырдыаҥас киһи бэйэм санааларбын суруйарга сананным.

Биһиги, сэрии ыар сылларын оҕолоро, оччотооҕу кэм ыараханын көрөн-билэн улааппыппыт. Мин бастаан үлэһит буоларбар барыта атынан, оҕуһунан от-мас тизээн, саас ыһыы үлэтигэр, сайынын от оттоонунугар, кыһынын сыл тахсар кыһалбатыгар оччотооҕу колхозтаах бары бииргэ түмсэн олохторо байылыат, дохуоттаах буоларыгар үөрэн-көтөн үлэлиллэрэ.

Мин Мэлдьэхсигэ фермаҕа оҕуһунан от тизииитигэр үлэбин саҕалаабытым. Сайынын от үлэтигэр оҕуһунан кыдамаһыт буолан, онтон тутууга “Таппалаах” ферматыгар хотон тутуутугар саас мас кэрдэн, ону таһан, тутуу үлэһитэ аатырбытым. Тарабукин Николай Ильич I (Тоох), Посельская Петр, Еремеев Ньюкулай (Тохтой), Тарабукин Сэмэн (Албан аат), Посельская Охонооһой (Хара бытык), Колесов Егор (Чээй Дьөгүөр) бары да хоһуун үлэһит дьон этилэр. 1957 сыллаахха сайын үлэлээн хотоммутун күһүн үлэҕэ киллэрбиппит. Кыһынын биһиги Корякин Николай, Далбаев Дмитрий, Осипов Петр, мин уонна маастарынан Колесов Егор буолан ферма үлэһиттэригэр анаан 2 квартиралаах дьиэ туһуппун.

1958 сыллаахха Мэлдьэхси, Хоптоҕо, Хадаар, Хайахсыт, Чакыр холбоһон “Эрилик Эристиин” аатынан улахан колхоз буолбуппут. Бастакы бэрсидээтэлбит Яковлев Марк Романович сүрүннээн сүөсүһүттэр олохторо тупсуутугар үлэлээбитэ. Хотоннору, сүөсүһүттэр олорор дьиэлэрин тутууттан саҕалаабыта, техника үлэтигэр сана мастеровской дьиэтин, гаражтары туттарбыта.

1960 сыллаахха кураан буолан, Лена энэригэр киирэн оттоон, бэрт элбэх сүөһүбүтүн кыстатан таһаарбыппыт. “Тойон арынан”, “Уулаах аанынан” киирэн оттооммут кыстыырбытыгар анаан биһиги хотон тутуу сырыттаһытына Марк Романович киирэн миигин: “Манна кыстыыгың дуо?” – диэбитигэр уруккуттан баҕара сылдьар санаабын илиинэн үлэлээн, от кэбиһиитигэр кыдамалаан, фермаҕа оҕуһунан от тизээн, сааскы ыһыыга көлө сухатыгар үлэлээн, техниканан үлэни чэпчэтиэххэ диэн тракторист буолар баҕалаахпын эппитим.

1960 сыллаахха колхозтаах ыччаттары мунһан трактор куурустарын аһан үөрэтиини саҕалаабыта. Пестерев Кирил Николаевич МТС-ка үлэһити сылдьар коммунист тахсан учууталлаабыта. Күн аһаара үлэһити-үлэһити үөрэнэр этибит. Хоптоҕоттон – Васильев Д.Е., Толстоухов Н.Н., Тарабукин Н.И. II, Мэлдьэхситтэн – Корякин В.Н., Сидоров С.Е., Уорбаттан – Карпов И.И., Никонов Василий, Хадаартан – Лукин Д.К., Ксенофонов Н., Хайахсыттан – Софронов Тит, Никитин Семен, Саввин Василий, Чакыртан

– Сыкунов Захар, Яковлев Иван, Кузьмин Роман уонна да атыттар бары колхозпутугар күүс-көмө буолан уһуннук үлэлээбиппит. Кирил Николаевич биһиги кэннибиттэн салгыы 2 сыл колхозтаах ыччаттары, онтон оскуола оҕолорун үөрэтэн, Хоптоҕо уһун кэмнэ мэхээнниктээн, “РСФСР үтүөлээх механига” ааты ылан, бары үөрөбит, киэн туттабыт, махтанабыт.

Хоптоҕо учаастага сирэ кыараҕас буолан “Нуотараттан”, “Халааныттан” сыл аайы от таһан сыл тахсарбыт. Уолаттар Божедонов Костя (Уолчаан), Петров Василий (Далла), Посельская Константин (Чуус), Посельская Василий (Сааба), Пестерев Василий, Федулов Ганя, Монастырев Дима куруусчуттар Попов Петр, Корякин Гаврил, Портнягин Коля, Павлов Костя уонна да атыттар бэрт уһуннук үтүө суобастаахтык үлэлээбиттэрэ, биир да күн сүөһүнү ото суох туруорбатахпыт.

1965 сыллаахтан Филиппов Роман Афанасьевич колхозу, совхозу сатабыллаахтык салайан, бүтүн Сойууска, Өрөспүүбүлүкэбэ элбэхтик биллэр үлэлээх буолбут. Роман Афанасьевич бары үлэһиттэр кыһалгаларын, олохторун-дьаһахтарын билэр, кинилэр үүнэллэрин-сайдалларын туһугар кыһанар буолан норут ытыктабылын ылбыта. Оччотоҕу салайар аппарат бары түмсүүлээх буоланнар боростуой үлэһит дьон убаастабылынан туһаналлара. Ол курдук парткомнар Дмитриев Н.С., Неустроев И.Д., бухгалтер Адамов П.Е., Кириллин М.К., Поисеев И.Г., Тарасов Н.П., Аммосов И.Н., кэнники бэрсидээтэллэр Сергеев С.И., Аммосов И.Н., Корякин М.Н., Филиппов И.А., сельсовет бэрсидээтэллэрэ Филиппов М.П., Попов И.И., Иванова А.А. бары да тахсылаахтык, нуруокка ытыктанар гына үлэлээбиттэрэ.

Хоптоҕо нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо
Семен Егорович Сидоров

ЭРИЛИКТЭР ҮӨРҮҮБҮТ

Биһиги президеммит Борисов Е.А. тыа сылын биллэриэбиттэн үгүс элбэх дьаһаллар тахсаллар. Билигин тыа сирин муниципальной салайыныы баһылыктарын сийиэхэ үрдүк таһымна буолан ааста. Уһун үйэлэнии туһунан кырдыаҕас көлүөнэлэр мустан хайдах олохпутун тупсарар туһунан элбэх кэпсэтиилэри ыттылар.

Биһиги “Эрилик Эристиин” аатынан колхоз ол кэнниттэн совхоз буолбут 55 сыла буолбутун бэлиэтиир үөрүүлээх тэрээһинэ буолан ааста. Сэттиньи 21 күнүгэр Дирингнэби И.Е. Федосеев-Доосо аатынан агрооскуолаҕа Эрилик Эристиин аатынан колхоз (совхоз) 55 сылыгар анаан конференция буолан оҕолор биэс уонча докладтарын иһиттибит. 5 араас темаҕа хайдан, кыра кылаастартан улахан кылаастарга тийэ докладтаатылар. Дьүүлүүр сүбэҕэ улуустан, агрооскуолабыт учууталларыттан

уонна Эрилик Эристиин аатынан совхоз кырдыаҕас үлэһиттэрэ киирэммит быһаардыбыт. Оҕолор колхоз, совхоз урукку салайар үлэҕэ үлэлээбит, маяк буолбут дьоннорбутун сырдатан, дакылаат онорбуттарыттан наһаа астынныбыт, үөрдүбүт.

Тэрээһин иккис күнүгэр, 22 чыһһылаҕа күнүс 11 частан оччотообу Эрилик Эристиин аатынан колхозу, совхозу төрүттээбит, салайан кэлбит ытык дьоммутугар колхоз председателя Марк Романович Яковлевка, совхоз председателя Роман Афанасьевич Филипповка, партком секретаря Николай Степанович Дмитриевка, гл. бухгалтер Петр Егорович Адамовка, 4 киһиэхэ бюстары туруорууттан саҕаланна. Бэрт элбэх киһи мустаннар ытыктыыр, убаастыыр дьоннорун саас-үйэ тухары өйдүү-саныы сылдьар кэрэ бэлиэни ыччаттарыбытыгар анаан туруордубут. Сэбиэскэй былаас кэмигэр республикаҕа, бүтүн Сэбиэскэй сойууска биллэр үлэлээх-хамнастаах колхоз, совхоз салалтата үйэтитилибитэр ыччаты үлэҕэ-үөрэххэ ийтиигэ-үөрэтиигэ улахан холобуур буолар.

Күнүс икки частан юбилейбит үөрүүлэх чааһа культуура-быт киинигэр буолла. Кырдыаҕас сиэптээхтэрбит суруйааччылар Николай Егорович Винокуров-Урсун, Семен Андреевич Попов-Тумат, Павел Федоров-Сомоҕо кыттыыны ыллылар. В.В. Путин итэбэллээх киһитэ Атласова Алена Николаевна “Единая Россия” партия эбэрдэлээтэ. Улуустаабы тэрийэр комиссия председателэ, улуус баһылыга Андрей Тимофеевич Ноговицын совхоз чулуу үлэһиттэригэр, уопсайа 55 киһиэхэ, араас наҕараадалары туттарда.

Ол курдук, биһиги бары ытыктыыр киһибит Хайахсыт нэһилиэгин урукку бригадира Васильев Михаил Егоровичка “Саха сириҥ тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ” аат ингэрилиннэ, Корякина Евдокия Ивановнаҕа Саха республикатын президенин грамотата уонна кыһыл көмүс чаһыы, Новгородов Николай Николаевичка, Кузьмина Елена Михайловнаҕа онтон да атыттарга үрдүк наҕараадалар туттарылыннылар. Үлэлээн ааспыт кырдыаҕас көлүөнэ үлэһиттэр сырдатыллан, үтүө тылынан ахтыллан, сүргэбит көтөбүлүннэ.

Бу тэрээһини сүүрэн-көтөн көбүлээбит Эрилик Эристиин аатынан совхоз урукку дириэктэрэ Сергеев Семен Ивановичка биллэр-көстөр Эрилик Эристиин аатынан колхоз (совхоз) салайааччыларыгар умнуллубат өйдөбүннүк оноруутун тэрийбитигэр махтал, баһыыба тылларын этэбит. Үлэ киһитэ хаһан баҕарар чиэстэнэрин туһута үйэлээх өйдөбүннүк турбута.

Мин Мэлдьэкси нэһилиэгэр “Ханныйыкы”, “Дуураҥа”, “Таппалаах” фермаларыгар 2 орус, 1 ат көлөнөн от тийээччинэн үлэбин саҕалаабытым. Үлэ күнэ диэнинэн суруйан дохуот аахсарбыт. Сыарбаҕар 3 сэнтиниэр оту батаран тийэйиэхтээххин, оччотообу от чин бөҕө, суолбут халдыыларга үрдүк бөҕө буоланнар, былабабын тоһутан диэн, ураҕас төрүт быата быстан диэн эрэй бөҕө буолар. Маны барытын бэйэм онгостон биир кыһын этэннэ

үлэлээбитим. Онтон Мэлдэхсигэ электро-уот уотун киллэриигэ дьиэ, “Таппалаах” ферматыгар улахан хотон тутуугар Еремеев Ньюкулай (Тохтой), Тарабукин Николай Ильич I (Тоох), Посельской Охоноохой (Хара бытык), Спиридонов Харитон, Тарабукин Семен (Маат Сэмэн) буолан сылдыбышпыт. Бары да үлэбэ уоп-путтаах, кыайыгас, үчүгэйгэ-кэрэбэ үөрэтэр холку-хоһуун дьон этилэр. Сайын аайы от үлэтигэр кыдамаһыт буолан Мэлдэхси, Хоптобо алаастарынан сылдьан үлэ бөбөтүн үлэлээн, техниканан үлэлээн, илии үлэтин чэпчэттэххэ диэн санааба сырыттаһына маннык тосхойбута: 1960 сыллаахха кураан буолан Покровской Төхтүрүгэр киирэн сайын оттообуспут, күһүн кыстыыр сүөһүлэргэ хотон тута сырыттаһытына бэрэссэдээтэлбит Марк Романович киирэ сылдьан миигин манна кыстаан үлэлиигин диэ-битигэр: “Кыһын трактористар куурустара аһыллар үһү онно кириэм этэ” – диэбишпэр туох да диэбэккэ тохтообута.

Күһүн трактор куурсугар киирэрбитигэр улахан комиссия мун-наба буолбута, “Эрилик” бары отделениеларыттан баарбыт, со-рохтору ылбаттар, сорохтору ылаллар. Мин уочаратым кэлбитигэр Марк Романович: “Үлэлиэм диигин дуо?” – диэбитигэр, – “Ылан үөрэттэххитинэ үлэлиэм этэ”, – диэн үөрэххэ ылыллан, тракто-ристар куурустарын үөрэнэн бүтэрбитим, онон 1961 сыллаахха тракторист буолан хаалбытым. Тракторист үлэтигэр энин араас ыарахаттары да көрсөн, дьоннорго үчүгэйи да онорон, санаабын түһэрбэккэ үлэлээн бары салайан үлэлэспит дьоннорбор истин махталбын тиэрдэбин. Роман Афанасьевич үлэһиттэрин олобор истинник сыһыаннаһан барыбытын бииргэ түмэн, салайар аппа-раатын кытта хас биирдии совхоз рабочайыгар тийэ сыралаах-күүрүүлээх үлэбит түмүгэр Саха сиригэр, Сойууска биллэр совхоз буолбуспут. Партком сэкиритээрэ Дмитриев Николай Степано-вич дыһаһынан, бухгалтер Адамов Петр Егорович ааһан-суоттаан, олохпут уйгулаах, баай-байылыат кэмнэрэ этилэр.

Арамаан Афанасьевич ииппит-үөрэппит оболоро Сергеев Се-мен Иванович, Аммосов Иннокентий Николаевич, Васильев Егор Егорович, Михайлов Николай Григорьевич, Корякин Михаил Николаевич үлэлээбит совхозтарын аайы биллэр-көстөр салай-ааччылар буоллулар. Саха Республикатын Президенигэр Бори-сов Е.А., тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтигэр Слепцов И.И., Чурапчы улуунун эрдэ үлэлээн ааспыт салайааччыларыгар, билигин куоракка үлэлиир Аммосов И.Н., Попов Н.Н. улахан махталбытын тиэрдэбит. “Эрилик Эристиин” совхозка Хайахсыт отделениетыгар үлэлии сылдыбыт Ноговицын Андрей Тимофее-вич улууспут баһылыга буолбутунан эбэрдэлээн туран кини тула ыкса түмсүбүтүн.

*Хоптобо нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо
Семен Егорович Сидоров, 06.12.2013 сыл*

ХОҶООННОР

* * *

Добоччугуом,
Үгүс дыонноох кулууп дьиэбэр
эргичийэ тэлээрэн,
Нарын музыка абылангын иитигэр
куустарыхапыт.
Добоччугуом, дыргыл сыттаах
аралыйар алааспар
дьиэрэкэйдээн тэлээрэн,
Күөрэгэйим ырыатыгар уйдаран,
дьоролдыуйан дуоһуйуохпут.
Добоччугуом, ыраас чабыл уулардаах
көлүйэлиир ууларбар,
Умсаахайдаан суунаммыт ууллаахайдаан
ымманийыхапыт.
Добоччугуом, кэрэ-кэскил кэһиилээх
дьоллоохойдуур суолугар,
Сэгэлдыйэ хаамаммыт
аргыстаһаахтаан олоруохпут.

* * *

Сирдээби аналбар эйиэхэ анааммын,
Сирдээби кэскилбин уруйдаан ыллыбын,
Сиэдэрэй сибэкким кизрэкэйэр кэрэтин
Хоһуйан мин тойук туойабын!

Уһансыһан кэллибит олохпут устата,
Уруйдаах норуоппут кэскилин туһугар,
Ураанхай сахабыт норуотун туһугар
Уруйдаах-махталлаах тылларбын этэбин!

Саас-үйэ тухары самныбат саргыны,
Салайсан кэллибит кэнчээри ыччакка,
Сагалы сайдыбыт сахабыт дойдута
Сандаара-сыдыаайа туруохтун өрүүтүн!

* * *

Ары-сүөгэй быйаннаах,
Таптыыр, ахтар мин дойдум.
Чараас сиидэс былааттах,
Дыргыл сыттаах алааһым.

Сайылыкпар тардыстар,
Сырдык ыраас кэмнэри,
Титииктэрбин саныбын,
Уонна кыра саастарбын.

Обо сааһым доботторун,
Көрүстэрбин эрэ мин.
Дьэдьэн, отон сыттардаах,
Сайылыкпын ахтабын.

* * *

Таптыыбын сайынҥы өнгүрүк куйааска
Лаглайбыт хатыным күлүгэр сытарбын,
Кыракый күөрэгэй күөх халлаан үрдүгэр
Кэрэни-күндүнү уруйдуу туойарын.

Таптыыбын кыһынҥы бытархан
тымныыга
Халын хаар анныгар баттатан тураргын,
Чысхаантан чабыйбат дьулуургун,
Сайыны көһүгэр тулуургун.

ИЙНЭЭҒИТЭ

<i>Корякин М.Н.</i> Сидоров Семен Егорович	3
<i>Корякин М.Н.</i> Сидорова Анна Андреевна	10

Аймахтар ахтылары

<i>Шестакова У.А.</i> Ахтар-саныыр, тапгыыр эдьийим Аана уонна улаханньык убаастыыр күтүөтүм Сэмэн	26
<i>Алексеева А.А.</i> Күндүтүк саныыр эдьийдээх, күтүөтүм	28
<i>Биллэгэ Өлөкөй.</i> Биллэбим Сэмэн туһунан	29
<i>Тарабукин А.А.</i> Үлэбэ үөрэппиттэрэ	30
<i>Тарабукин И.А.</i> Күндүтүк саныыр эдьийбэр Аанаба, ытыктыыр күтүөппэр Сэмэннэ	31
<i>Тарабукина Р.В.</i> Ытыктыыр-убаастыыр дьоммут Сэмэннээх Аана	33
<i>Посельская М.П.</i> Убайбын хаһан да умнубаппын	34
<i>К.Д., П.В. Коркиннар</i> Убайбыт туһунан ахтыы	38
<i>Миһтээ Бэһиэлискэй.</i> Саҥаһым Анна Андреевна, убайым Семен Егорович тустарынан иһирэх ахтыым	40
<i>Посельский П.П.</i> Убайым Сидоров Семен Егорович	41
<i>Корякина Д.Н.</i> Сидоровтар Эрилик-Эристиин совхоз төһүү үлэһит дьоно	43
<i>Протодьяконова У.Н.</i> Убайбытыгар махталбыт мунура суох	44
<i>Капитонова Е.П.</i> Дурда-хаһха Убайбыт Сэмэн Сиидэрэп	46
<i>Сидоров А.А.</i> Мои короткие воспоминания	48
<i>Федулова Х.П.</i> Убаастыыр убайым Сиэнньэ	52
<i>Ан-Федулова Т.П.</i> Үтүө өйдөбүлүнэн саныбын	54
<i>Евграфова Т.С.</i> Диринг дууһалаах, ыраас тапталлаах	55
<i>Божедонова М.П.</i> Үтүө киһи аата өлбөөдүйбэт	56
<i>К., Г. Собакиннар</i> Анна Андреевна уонна Семен Егорович Сидоровтар нэһилиэк киэн туттар дьоно	58
<i>Собакин П.Г.</i> Айыы санаалаах үтүө дьон	60
<i>Пестерева А.А.</i> Аймахтары бииргэ түмэн олорбуттара	61
<i>Неустроева С.С.</i> Мэлдьи киэн туттабыт	62

Үөлээннээхтэрэ, бииргэ үлэлээбит добогторо, чугас ыаллара

<i>Далбаева М.Л.</i> Оҕо саастан алтыспыт добогторум туһунан истинг өйдөбүл	78
<i>Васильева П.А.</i> Эрэллээх табаарыс этэ	80
<i>Нахшылова Л.С.</i> Үлэһит дьыэ кэргэн	82
<i>Иванова А.А.</i> Эрилик-Эристиин аатынан совхоз үтүө үлэһит ыаллара Анна Андреевна, Семен Егорович Сидоровтар	83
<i>Васильева М.Д.</i> «Курдьябайы» ферматыгар үлэлээбиттэрэ	85
<i>Карпова О.</i> Ыччакка үтүө холобур буолар наставник	87
<i>Далбаева Т.К.</i> Сидоров Семен Егорович – үтүөкэн киһи, добор, табаарыс	88
<i>Платонова А.П.</i> Сиидэрэп Сэмэн холкуос, сопхуос туруу үлэһитэ	90
<i>Чепалова Е.В.</i> Төрөһүттэрбит чугас добогторо, үтүө табаарыстара этилэр	91
<i>Карпов И.И.</i> Куруук саныбыт, суохтуубут	92
<i>Аммосов Дьаакып.</i> Бииргэ бултуур буоларбыт	95
<i>Кардашевская В.Г.</i> Реммастерской үлэтэ	96
<i>В., Г. Петровтар</i> Чугастык истинник саныбыт	97

<i>Портнягин Н.В.</i> Убайым курдук саныыр киһим.....	98
<i>Пестерев И.Г.</i> Тракторист үлэтин барытын баһылаабыта.....	99
<i>Тимофеев Г.</i> Үлэ үөһүгэр.....	100
<i>Григорьев Н.С.</i> Аҕа көлүөнэ үлэһит ыала.....	104
<i>Захаров Н.А.</i> Хоптобо нэһилиэгэ сайдарыгар элбэх көлөһүнүн тохлута ...	105
<i>Корякин И.Г.</i> Наставнигым Семен Егорович Сидоров.....	106
<i>Аммосов В.</i> Ийэлээх, аҕабыт сүбэ-көмө дьонноро этэ.....	108
<i>Тарабукин К.</i> Биир ыал курдук олорубуппуг.....	108
<i>Габышева П.Г.</i> «Молодежной» түөлбэ ытык ыаллара.....	110

Оҕолорун, сиэннэрин ахтыылара

<i>Сидоров Е.С.</i> Ийэлээх аҕам үлэни таптыырга, дьон туһугар үлэлииргэ үөрэппиттэрэ.....	126
<i>Сидорова А.П.</i> Үлэһит удьуор ситимэ салҕанар.....	130
<i>Сидоров Н.С.</i> Ийэлээх аҕам олоххо уһуяаччыларым.....	132
<i>Сидорова Р.А.</i> Сидоровтарга кийиит буолбутум – дьолум.....	135
<i>Акимова А.С.</i> Ийэлээх аҕам – дьоллоох оҕо саас сырдык өйдөбүлэ.....	136
<i>Попова А.С.</i> Таптыыр дьоммор – ийэлээх аҕабар махтанан.....	137
<i>Терентьева С.</i> Ийэлээх аҕабыт үлэни таптыырга ииппиттэрэ.....	140
<i>Сидоров С.С.</i> Ийэлээх аҕам олохторо – ыччаттарыгар үтүө холобур, өйөбүл буолар.....	141
<i>Сидоров А.С.</i> Ийэлээх Аҕам үлэбэ үөрэппиттэрэ.....	145
<i>Сидоров П.</i> Эһэлээх эбэм туһунан ахтыым.....	147
<i>Сидоров С.</i> Мин эһэм аатын сүкпүт иккис улахан сиэн.....	148
буолабын.....	148
<i>Акимов А.</i> Эһэлээх эбэм тапталларыгар улааппытым.....	150
<i>Николаева Х.</i> Эбэлээх эһэм олус диэн киэн туттар дьонум!.....	150
<i>Боескорова А.</i> Эбэлээх эһэбин наһаа сылаастык саныыбын.....	151
<i>Дедюкина Л.</i> Саамай умнуллубат дьоллоох түгэн – эбээлэх эһээбитигэр тийиэн сайылыыр.....	152
<i>Сидоров А.Д.</i> Эһээлээх, эбээм туһунан үтүө өйдөбүлүм.....	153
<i>Сидорова А.</i> Дууһабытыгар истин-иһирэх ахтылҕан.....	154
<i>Кондакова (Попова) С.П.</i> Оҕо сааһым кэрэ өйдөбүлэ.....	155
Сигэлэр.....	178

Аҕабыт суруйбут ахтыылара, хоһоонноро

Ийэм Анастасия Прокопьевна бииргэ төрөөбүттэрэ.....	179
Убайбыт Афанасий Федорович.....	181
Тарабукин Николай Ильич I.....	182
Оҕо сааспар бииргэ оттообутум.....	184
Табаарыйһым Герасимов Петр Васильевич туһунан.....	184
Аммосов Дмитрий Яковлевич.....	186
Таайым Посельская Егор Ильич.....	187
Карпов Иван Иванович.....	188
Кырдьан баран санааларым.....	189
Санааларбын этэбин.....	191
Эриликтэр үөрүүбүт.....	192
Хоһооннор.....	195

Массовое-политическое издание

АННА АНДРЕЕВНА, СЕМЕН ЕГОРОВИЧ СИДОРОВЫ

Составители

**Сидоров Семен Егорович, Сидоров Николай Семенович,
Сидоров Семен Семенович, Сидоров Афанасий Семенович**

На якутском языке

Якутск, “Сайдам”, 2024

Маассабай-бэлитичэскэй таһаарыы

ҮЛЭНЭН ДЬОЛЛОММУТ ДЬИЭ КЭРГЭН

Хомуйан оңордулар

**Сидоров Семен Егорович, Сидоров Николай Семенович,
Сидоров Семен Семенович, Сидоров Афанасий Семенович**

Технический редактор *М.П. Лыткина*
Редактор *Р.Д. Колесова*. Верстка *Г.С. Слепцова*

Формат 60x90/16. Усл.п.л. 12,5. Тираж 200 экз.
Сдано в печать 16.08.2024.

ИП Лыткина М.П. Издательство “Сайдам”,
677000, г. Якутск, ул. Ойунского, 3, офис 707
тел. 8-914-220-16-27, 8-914-291-6624 e-mail: marfa_lytkina@mail.ru

Отпечатано с готовых диапозитивов в типографии
ООО «Компания Дани-Алмас», 677008, г. Якутск, ул. Билибина, 10 а